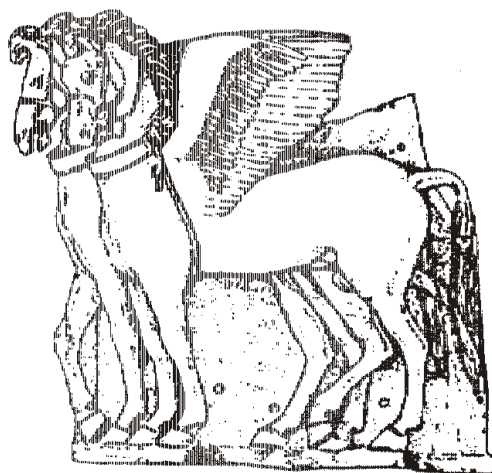

ЦЕНТАР ЗА МИТОЛОШКЕ СТУДИЈЕ СРБИЈЕ

Уредник
др Миодраг Стојановић

Живојин Андрејић
КАРАЂОРЂЕ

Прво издање

Издавач:
Центар за митолошке студије Србије

Уредник:
др проф. Миодраг Стојановић

Рецензенти:
др проф. Петар Милосављевић
др проф. Марко Атлагић
др Малиша Станојевић

Технички сарадник:
Бобан Станојевић

штампа:
Графос, Смед. Паланка

Тираж:
500 примерака

ISBN 86-83829-13-8

Живојин Андрејић

КАРАЂОРЂЕ

ЗАВИЧАЈ МИТА И ИСТОРИЈЕ

1704 -1804 - 2004

Рача
2004

Властелинство писара Јована почетком XVI века у Шумадији

У парцијалном турском попису кадилука Рудник и нахије Островица из 1516. године помиње се релативно обиман тимар писара Јована. На првом месту његовог тимара је село Сархановац, Горњи Грабовац, Бачево, Пласковац, Платишница, Брезовица, Горовица, манастир Ранчић који припада селу Шаторине, Горња Каменица (села у Јасеници) и Ланар, Котрање, манастир Св. Стефан близу села Враженова и Бучман (у Лепеници). У оквиру села Сархановац помињу се засеоци Буковица и Градишић и суседна села: Градиште, Глухавица и Жабари. У оквиру села Плашковца се помињу села Марковац, Трновица у Ломници, Сипериш, Сточенић и Вучји Дол. У Горовици се помињу села Кличка, Буковица, Грабовац, Србица и Балабановац.¹

¹ А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја Западне Србије XV и XVI*

Сархановац је данашње село Сараново код Раче, Грабовац је заселак села Стојника и Марковца код Младеновца, Бачево је засеок Божурње, Пласковац је код Страгара, Плаштиница је непознато, Брезовица је село Брезовац код Аранеловца, Горовица је Горович код Тополе, Манастир Ранчић код Шаторине је по свему манастир Никоље у селу Шаторњи код Тополе, Каменица је заселак данашње Тополе, Ланар је део данашње Трнаве, Котрање је Котража код Страгара, манастир Св. Стефан је можда данашњи Копорин или црква у Горовичу, Враженово је непознато, Бучман је Бучје код Велике Плане или Жабарима код Тополе. У оквиру Саранова су засеоци Буковица, данашњи крај око потока Буковац и Градишић, данашња Граца. У оквиру њега су поменути и села Градиште, данашњи Вишевац; Глухавица, данашњи атар Саранова и Жабари, село код Тополе. У оквиру Пласковца се помиње село Марковац, данас код Младеновца; Трнавица, данашња Трнава или заселак села Доња Рача; Сипериш, можда данашње село Сипић код Раче; Сточенић, непознато, можда село Стојник код Младеновца; Вучји Дол, непознато. У оквиру села Горовича се помиње Кличка, непознато; Буковица, поменути Буковац у Саранову; Србица, непознато и Балабанавац, непознато.

Село Градишић се доводи у везу са селом Вишевац где се налази брдо Градиште на коме су остаци средњовековног града Голубана и испод кога је подграде са селиштем.² У овом и ранијим пописима се тврђава не помиње и вероватно је око 1459. године зарушена и напуштена. У подграду је потес Заграде (Заградин) где је по попису из 1574. године још увек била и црква Св. Архангела.³

Суседи Јована писара са својим тимарима су Махмуд, Алија војвода и Сулејман челебија (господин), Степко и Лазар Бежајић. Сулејман, Степко и Лазар су по свему браћа од којих је овај први примио ислам. Махмудов тимар чине села: Блазнава, Маслошево и Бојишница (сва код Страгара). Тимар Алије војводе чине села: Љубичевац (испод Рудника), Вољавча, Благовештење и Ваведење (под

века, књ. I, Чачак 1984, стр. 305-310.

² Ж. Андрејић, *Пола миленијума Раче*, Рача 1989, стр. 68-69.

³ О. Зиројевић, *Цркве и манастири од 1459-1683*, Београд 1985, стр. 42.

Рудником код Страгара). Тимар Бежејића чине: Рудник, Стргари (Страгари), Збојштица (Зловштица код Страгара), Придворица (потез са црквом у Страгарима), Светиња (истакнути вис и потес села Чумића), Кошуте Луке (можда Лукање у данашњем Ђуреву код Раче), Маројица (непознато) и манастир Ваведење код села Турчина (село код Баточине и по легенди манастир Сурчинак који данас не постоји). Ту је и незнатни тимар Тодора, сина Димитрија Бакића око села Шаторње и Страгара.⁴ Већ по попису из 1525. године не помињу се писар Јован и Бежејићи, а Горович, Блазнава, Маслошево, Божурња и Пласковац су тимар Мехмеда, сина Омера Солака.⁵

Писар-логотет-дијак-ћатиб Јован је по свему знатна личност с почетка XVI века и савременик знамените феудалне породице Павла Бакић. Бакићи вероватно потичу из Херцеговине. У другој половини XV века се појављују као моћна и утицајна породица у Србији. Прва кнежина им је у ужичком крају, а потом, друга у Шумадији. Из турског пописа за 1476. годину се види да је кнез Радован Бакић, са синовима Селаком и Хераком поседовао властелинство од 64 села.⁶ Дефтер из 1528. године помиње кнеза Херака Бакића и његова четири брата: Тодора, Павка, Михајла и Вујицу. У истом попису се помиње и Вукан Бакић, кнез у београдској нахији.⁷ По попису из 1516. године наводи се већ поменути Тодор, син Димитрија Бакића и кнез Никола, син Вука Бакића.⁸ Ни у једном попису се не помиње Бакић по имену Јован.

Павле Бакић је носио титулу војводе, а пред крај живота је постао српски деспот у Угарској. Поседовао је 50 села, а читава област око планине Венчац називан је “Бакићева земља”.⁹ Бакићи су имали “дворе” на Венчацу, повише данашњег села Бање. На месту где су били њихови дворови било је трагова од утврђења.

⁴ А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких крајева Западне Србије*, књ. I, стр. 297-319.

⁵ *Исто*, стр. 388-394.

⁶ *Исто*, стр. 70-102.

⁷ Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, Београд 1964, стр. 92, 118.

⁸ А. Аличић, *Турски катастарски пописи ...*, стр. 297-298.

⁹ *** *Родословне таблице и грбови*, Београд 1991, стр. 233.

Постоје сведочења да је Кара ор е 1811. године одатле превозио камен када је зидао утвр ење у Тополи. У Бањи се данас налази Бакићево врело.¹⁰ На њих опомиње засеок у Саранову “Бакићи” и у другом делу села “Бакићко брдо”.¹¹ Сараново је некада имало у свом саставу заселак Павловац где се налази црква брвнара и гробље које је још старије.¹² По свему је у Павловцу постојала црква и почетком XVI века. Она свакако има везе са Павлом Бакићем, а могуће је и са логотетом, писаром Јованом.

Павле Бакић је уживао велики углед код Турака. Једно време је био секретар Ферхат-паше, а дужност му је била прикупљање харача. После погибије Ферхат-паше 1524. године пао је у немилост код великог везира Ибрахима због учешћа у побуни против њега. Из тих разлога је морао да напусти Србију и пре е у Угарску 1525. године са петорицом браће, свим иметком који су могли понети и са педесет опремљених коњаника. У време похода Сулејмана Величанственог, у лето 1526. године, дошло је до велике битке на Мохачу у којој су Угари поражени, а Турци су продрли све до Пеште и Будима. Војводе Радич Божић и Павле Бакић били су заповедници насадиста - бораца на чамцима, али су преживели битку. После смрти краља Лудовика пришли су ердељском војводи Јовану Запољи. Павле је постао заповедник хусара - коњаника. Краљ Фердинанд га је 1537. године поставио за деспота Краљевине Рашке. У битци са јаничарима код Горјана, у околини Ђаковице, 9. октобра 1537. године деспот Павле Бакић је погинуо, а његова глава је послата султану.¹³

Дакле, писар Јован се не налази ме у Бакићима, али је свакако у њиховој околини. Најпре је он личност из околине Павла Бакића у време када је био секретар и харачлија код Ферхат-паше. Писар Јован је вероватно живео у непосредној околини кнеза Павла Бакића, на његовом венчачком двору. Највероватније је ме у оних педесет опремљених коњаника који су са Павлом Бакићем и ње-

¹⁰ Б. Дробњаковић, *Јасеница*, Београд 1923, стр. 271.

¹¹ *** *Топографска карта, Крагујевац 2-3*, 1:25.000, Војногеографски институт, Београд 1970.

¹² Ђ. Бошковић, *Археолошки споменици и налазишта у централној Србији*, II, Београд 1956, стр. 224-225.

¹³ *** *Родословне таблице и грбови*, Београд 1991, стр. 233-234.

говом браћом прешли у Угарску.

Имајући у виду да се у попису тимара Јована писара прво наводи село Сараново као и да у овом селу и данас постоји потес Бакићи, Бакићко брдо и заселак Павловац са врло старим гробљем и црквом брвнарном, одмах се мора претпоставити постојање неке блиске везе са Бакићима, односно Павлом Бакићем. У најмању руку, ово говори да је неко од Бакића живео у Саранову. Писар Јован би могао бити један од сарановачких Бакића, али томе у прилог не говори пописивач који никако не би испустио да поред имена стави ово презиме као у случају свих осталих Бакића. У попису села Саранова се на почетку налазе извесни Никола и његов брат Радован који су у селу Глухавица (заселак Саранова). Радован има синове: Петра, Николу, Радивоја, Јована, Тодора и Радича. У контексту пописа има мало могућности за претпоставку да је писар Јован син Радованов тимарник за живота старије браће, а поготову оца Радована.

Ме у тим, Бакићи и писар Јован не морају живети у селу Саранову из разлога помена Саранова на првом месту у попису и присуства топонима Бакићи у истом селу. Може бити да они овај тимар имају "извана" као баштиници који живе негде другде. Трагајући за писаром-ћатибом Јованом наилазимо у турским пописима 1528. године на Јована Радешиха, дијака (el-katib-a) - ћатиба (писара) у оквиру пописа села Павловац (данашњи манастир Павловац у селу Кораћица под Космајем) који припадају кнежини кнеза Јована Белошевића. Ту се помиње и кнежина Вуксана Бакића. Ћатиб Јован Радеших живи са браћом Бранком, Манулом и Богданом. Јован има сина Радована, а ту су и његов стриц Петак и брат од стрица Иван.¹⁴ И манастир Павловац на Космају именом има везу са Павлом Бакићем и највероватније да га је он обнављао, а могуће и саградио.

Тимар писара Јована, "земља Бакића", захвата област са селима у Јасеници и Лепеници коју ће касније, почетком XVIII века, населити Васојевићи, Кучи, Клименте... са пештерске висоравни, из знамените Дубнице и Бијелог поља. То је животни простор Кара о р а, његових предака и родбине и простор њихових предустани-

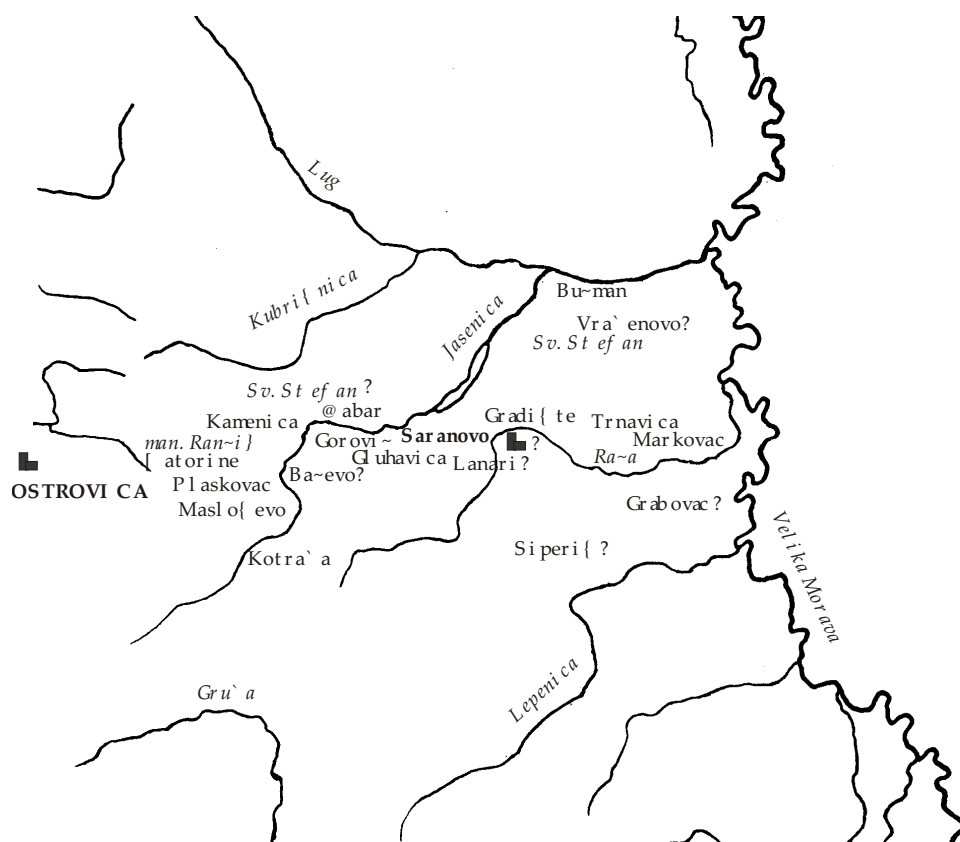
¹⁴ Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, стр. 91.

ЧКИ

*Грб Бакића са цимером
где витез држи исукану
сабљу*

Прилози

Тимар - властелинство писара-логотета Јована 1516. године

Први Српски Устанак и аустријска Краљевина Србија 1718-1738. године

Разматрајући питање стварања владарске идеологије, инвеституре и инсигнија владара династије Караорђевић устврдио сам, што до сада није примећено код других истраживача, да је један од елемената Караорђево владарске идеологије и инвеституре базиран и на традицији аустријске Краљевине Србије 1718-1738. године.¹ Наследне хералдичке традиције аустријске Краљевине Србије уочили смо у грбовима на заставама и печатима устаничке Србије 1804-1813. године: крст са оцилима (Србија), глава дивљег вепра погођена стрелом (Трибалија), гола рука са исуканом сабљом (Рама-Босна - Васојевићи), круна Краљевине Србије и укрштени топови.

¹ Ж. Андрејић, *Владарска идеологија, инвеститура и инсигније Караорђевића и њихове задужбине 1804-2004*, Митолошки зборник 9, Рача-Београд 2003, стр. 105-123.

Овом приликом учачамо и још важнији елемент који су они користили и који их је у исто време лимитирао, а то је готово идентична територија Краљевине Србије и Караореве Србије. Иако под директном влашћу Аустрије и њених високих чиновника у Краљевини, у којој је Београд устројен као престоно место, Срби су били аутономни кнезови и капетани са посебним војним јединицама српске милиције. У првој фази устанка Караореве је дошао до граница београдског пашалука, који је у тим границама формиран после пропасти територије аустријске Краљевине Србије, а све то прикривајући под формом борбе против Дахија да се не би одмах сукобио са целокупном турском силом. Када је кренуо ван граница пашалука отпочео је прави рат. Уосталом, и кнежевина Србија Милоша Обреновића, 1815. године, успостављена је само у границама београдског пашалука и у оним међународним границама Србије које су и од стране Турске биле признате Пожаревачким миром, 1716. године.

Карловачким миром, 1699. године, некадашња Шумадија – Србија се нашла у близини аустро-турске границе. Већ у следећем рату 1716-1718. године, у коме је учествовало и десетак хиљада Срба добровољаца, извршено је освајање Београда и продор до Ниша. Миром у Пожаревцу, 21. јула 1718. године, Аустрија је добила од Турске појас у Босни са Бјељином, цео Банат с Темишваром, доњи Срем, Малу Влашку, северну Србију са Београдом до Западне Мораве, односно територију од реке Дрине до ушћа реке Тимок у Дунав.² Ослобођена територија северне Србије је државно-правно устројена као аустријска «Краљевина Србија» иако је Угарска још од XVII века у својој интитулацији имала и Србију. Седиште Краљевине је у Београду са посебном администрацијом на челу са председником, фелдмаршалом, принцом Александром Виртембершким, од 7. 09. 1720. године. Београд и веће вароши су имале посебне управе, а српска општина у Београду и свој нарочити збор или сабор састављен од «саветних (совјетних) господара» и општинског одбора као извршне власти на челу са кнезом. Организована је српска народна милиција по систему капетаната у Војној крајини. Командни кадар српске народне милиције се састојао од двојице

² Група аутора, *Историја српског народа*, IV, Београд 1994, стр. 111.

оберкапетана, десет капетана, једног мајора и двојице поручника. Оберкапетани су били: Вук Исаковић-Црнобарац и Станиша Марковић-Млатишума, капетани: Трифун Исаковић, Аћим Продановић, Јефто Витковић, Филип Обућина-Прањанац, Никола Чупић, Мијушко Кујунџић, Риста Петровић, Гаврило Жудовић, Коста Цинцар и Мато Пурић. Поручници су: Марко Син елић и Јован Косанић. Нажалост, нису позната имена харамбаша и барјактара. Сва села у Србији су била подељена на војничка и хајдучка. Број катапаната се увећао на 19 од 1725. године. Командни кадар су сачињавали по један капетан, поручник, харамбаша, барјактар, стражмештар и пет каплара и 150 хајдука, 50 коњаника и 50 помоћника. Укупно бројно стање српске милиције износило је 4.500, односно, 2.700 хајдука, 900 хусара и 900 помоћника.³

Успоставља се слободна и општа трговина рекама и сувим што омогућава Србима да тргују с турским и немачким трговцима својом и бечком робом, а највећу корист доноси извоз стоке. Аустрија није увела у Србији јасно дефинисану управу тако да она није била типично феудална јер су све десетине припадале дворској комори у Бечу, односно држави. Успостављене су дажбине на имања кроз контрибуције и разне десетине које је разрезивао и убирао провизор уз помоћ кнезова и кметова. Познати су поједини кметови и кнезови из Крагујевачког дистрикта за 1734. годину: Лужнице - Милосав Милаковић и кнез Марко Вучковић, Чумић - Радое Оташевић и Обрад Мајсторовић, Бечевица - Вучина Ивановић и Милован Петровић, Љуљаци - Јован Марковић и Миат Петковић, Мечковац - Добривоје Живковић, Бошко Стојановић и Станко Негојевић, Жабар - Никола Петровић и Јања Радовановић, Влакча - Стоша Ристивојевић и Иван Обрадовић и Сараново - Стојан Милосављевић, Јурица Велимировић и оборкнез Стојадин Стојковић.⁴ Стално увећавање контрибуције и десетине, као и кулучење, уконачавање војске, пљачке и убиства проузрокује велико незадовољство сеоског становништва тако да је дошло до немира у североисточној

³ Исто, стр. 115-116.

⁴ Д. М. Павловић, *Администрација и црквена политика аустриска у Србији (1718-1739.)*, Глас LXII, Београд 1901, стр. 154-155.

Србији.⁵

У Србији, као у Угарској, Хрватској и Славонији, почела је борба за одбрану привилегијалних права српског народа, као и тежња за укупно духовно јединство. Та борба је војена преко народно-црквених сабора. Цар Карло VI је, 10. 09. 1718. године, потврдио београдског митрополита Мојсија Петровића и признао аутокефалност Београдске митрополије чиме су сва привилегијална права српског народа дата у другим областима проширена на Србију и Банат. Посебном дипломом од 1720. године цар ставља Банат и Малу Влашку под управу Београдске митрополије. Проширење привилегијалних права на Србију и Банат значило је да српски народ чини јединствену народну целину и да је београдски митрополит духовни старешина православних Румуна, али то званично није признато. Али, Аустрија је по сваку цену спречавала уједињење Београдске и Карловачке митрополије и стварање било каквог народног политичког тела. На Сабору, одржаном 7/18. 02. 1726. године, у Сремским Карловцима изабран је београдски митрополит Мојсије Петровић за митрополита карловачког чиме је фактички дошло до уједињења двеју митрополија са седиштем у Београду који је тако постао једино духовно и национално средиште свег српског народа под влашћу Аустрије и њених наследних земаља и покрајина. У овом уједињењу се виде и политички разлози јер је Аустрија почела приближавање православној Русији са којом су Срби имали сталне везе.⁶

Рат Русије и Аустрије против Турске 1736-1739. године довео је до великих територијално-политичких промена. Русија се проширила према југу, а Аустрија жели да се прошири што дубље на Балкан, заузме Босну и Херцеговину, Албанију до ушћа Дрима, Влашку и Молдавију. С тим циљем, а пре почетка рата, Аустрија је започела тајне преговоре о устанку са Србима и српско-арбанашким племеном Клименте. Срби су се тајно састали у Пећкој патријаршији и донели одлуку о устанку. Када је избио рат и нишки епископ Георгије Поповић се са народом повукао у Матејевац где је организовао одбрану од Турака. Устаницима су се придружили и

⁵ Исто, стр. 118, 121-122.

⁶ Исто, стр. 124-128.

муслимани Плава и Гусиња обећаваши да ће се вратити у православну веру. На устанак су се подигли сви Васојевићи, Кучи, Пипери, Братоножићи и српско-арбанашка племена: Клименте, Хоти и Груде. Ме у тим, аустроугарска војска је трпела поразе у Србији и Босни тако да је одлучила да напусти Србија и Београд. Под командом мајора Вука Исаковића је прешао део српске милиције као и арбанашка милиција под командом Атанасија Рашковића. Крајем 1737. и 1738. године Турци су нападали Васојевиће и Куче који су се одбранили уз помоћ Братоножића и српско-арбанашких Климената. Васојевићи су тада имали велика страдања и губитке.⁷ Београдским миром 1739. и Цариградском конвенцијом, од 2. 03. 1741, је извршено ново разграничење на реци Сави и Дунаву. Тако је нестала «Краљевина Србија».

Као седиште државне власти «Краљевине Србије» Београд је постао једино духовно и национално средиште српског народа под влашћу Аустрије. У Београду су изграђене многе јавне, војне и административне грађевине барокног стила. Ме у тим, све те грађевине су порушене 1740. године. Извршени су велики радови на тврђави од које је сачувано више капија из тог времена. На капији Карла VI је сачуван грб «Краљевине Србије». На једном флоралном елементу се налазе укрштена два слова С (оцила) између којих се налази картуш са грбом Трибалије (глава дивљег вепра са стрелом) иза кога су топовске цеви, заставе и владарска круна. На капији је била и плоча са латинским натписом: «D. M. A. / Carlo VI / Roman – Impera / Augusto / Fidei Orthodoxae Propugnator / Contra / Christianis Hostem / haec portae / magnificis operis / expugnato Glorioso / Belgrado / Su rexit / MDLCCXXVII III».⁸

Крст са оцилима, један од главних грбова Србије, се први пут појављује код Себастијана Минстера, 1578. године, до сада мало примећено и на опште изнанађење данас, на грбу Турске. Са грба турске Мавро Орбин га је преузео и поставио у велики грб средњовековне српске државе цара Душана. Само 20 година после чина обнављања српске цркве, Пећке патријаршије, о коме има много до данас не разјашњених политичко-правних загонетки у смислу: ко-

⁷ Исто, стр. 146, 150, 152, 154-155.

⁸ В. Чубриловић, *Историја Београда*, 1, Београд 1974, стр. 579.

лико је на то пресудно утицао велики везир српског порекла Мехмед-паша Соколовић, како и због чега је Турска држава одобрила ту идеју, које су то заслуге Срба и саме цркве утицале, ко је хиротонисао патријарха Макарија Соколовића, да ли је, ако га је било, томе чину присуствовао његов исламизирани брат чије су заслуге морале бити велике... Минстер је у то време објавио два врло слична, изизетно интересантна, загонетна и до данас недовољно тумачена грба Турске.

Први се састоји из штита подељеног на два поља. Лево је крст начињен од засечених грана и четири оцила окренута од крста. Десно је полумесец усмерен српом у десно. Други грб је подељен на четири поља. У левом горњем и десном доњем је крст од засечених грана са оцилима која су сва окренута на десно. У горњем десном и доњем левом углу је по један полумесец окренути у лево.⁹ Овакав грб Турске у коме је несумњиво велики значај дат Србима подразумева њихово велико државно-правно признање у то време. Срби су имали територију верски уобличену кроз Пећку патријаршију која је вишеструко прелазила обим некадашњег српског царства. Срби понајвише, могуће је сви православци балканске Турске, произилази према овом грбу, били су равноправна компонента Отоманског царства. Чини се да је крст са оцилима био грб европске турске - Румелије, а полумесец Анадолије и Истока.

Али, грб Трибалије се први пут појављује у грбовнику Урлиха Рихтентала 1415. године као грб српског царства, а потом у Гринберговом грбовнику 1483. године. Као један од грбова Српског царства забележио га је у XVI веку Павао Ритер Витезовић, а као одредница за Србију – Шумадију појављује се већ у Угарској 1655. године на крунидбеном новцу цара Матије II као претензија према територији Србије. На карти Угарске из 1664. године Србија је представљена главом дивље свиње. Грб Трибалије се појављује и са цимером на коме се налази гола рука са исуканом сабљом. Аустријска традиција грба Трибалије са оцилима од 1804. године долази на заставе и печате Караореве Србије, а од 1806. године до 1836.

⁹ Н. Радојчић, *О штиту на српском грбу*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, III-1, Нови Сад 1930, стр. 101-103.

године обележава Српско војводство под Аустро-угарском.¹⁰ Ме у тим, српска држава под Обреновићима успоставља стари грб Немањића са двоглавим белим орлом на који постављају штит са крстом и оцилима, а такав грб Србије баштине и потоњи Кара ор евићи.

Кара ор ев лични барјак из 1804. године, који садржи већ описане хералдичке елементе, је по свему и његов племенски и породични барјак, а поготову ако се има у виду да је Кара ор ев деда био барјактар. По једном податку се тврди да се звао Ђор е пореклом од српског, православно-католичког, племена Клименте из Селаца у Брдима изнад Скадра.¹¹ Много пузданији податак је код Лубурића који каже да је Кара ор ев парадеда био барјактар Мрша (можда Мркша јер се тако називао и Кара ор ев отац: Петар Мркша) из племена Климента. Барјактар Мр(к)ша је имао синове Јована, харамбашу Вука и Амет барјактара. Кара ор ев деда Јован је био војвода.¹² Лубурићев барјактар Мр(к)ша и Јовановићев и Живојиновићев Ђор е су највероватније исте личности. Заправо, овај Кара ор ев предак се звао Ђор е Мр(к)ша. У претходном раду у коме су изнета нека нова открића о пореклу Кара ор евом претпоставили смо да је барјактар Ђор е чукундеда пошто се поуздано зна да је деда Јован.¹³ Тако је успостављена предачка линија идући уназад: Кара-Ђор е, Петар (Мркша), Јован, Ђор е Мр(к)ша. Постављена је претпоставка да је барјактар Ђор е заједнички предак и за остале Старовишевце и Старосарановце. Но, барјактар Ђор е ће најпре бити пара деда Кара ор ев.

¹⁰ Д. Руварац, *Грб Требалије-Браничева-Шумадије!*, Земун 1896; А. Соловјев, *Историја српског грба*, Мелбурн 1958, стр. 48; А. Палавестра, *Српска средњовековна хералдика*, Београд 1997, стр. 87; Ж. Андрејић, *Владари Трибала*, Рача-Београд 2000, стр. 45; Н. Грдинић, *Семантика грбова, застава и печата Кара ор евог доба*, Кара ор еве војводе у историји, епу и драми, Велика Плана 1997, стр. 24-26.

¹¹ Ј. Јовановић, *Краљ Петар I*, Братство XVI, Београд 1921, стр. 176-177. (Јовановић је био вишегодишњи учитељ у селу Вишевцу, потом наставник у Рачи и професор Гимназије у Крагујевцу); Д. Живојиновић, *Петар Кара о евић живот и дело – у изгнанству 1844-1903. године*, Београд 1988, стр. 11.

¹² А. Лубурић, *Војвода Јован Мршић Климента Кара ор ев ед и плавски Турци*, Београд 1937.

¹³ Ж. Андрејић, *О Кара ор у и Старовишевицима*, Митолошки зборник 8, Рача-Београд 2003, стр. 78-79, 86-87.

Кара ор еви претци су били барјактари и војводе, чак легендарни “краљи”. То значи да су имали велика наследна племенска права, чак савеза племена, на основу примогенитуре. Барјактар носи највеће и најлепше племенско знамење, предводи војску, сазива племенске скупове, председава племенским судом и предњачи свуда. Кад он развије барјак цело племе кликује и сви јунаци се окупљају тамо где он нареди. Али, у то време барјактар није морао бити први и по богатству. Тако је било и код Куча, Васојевића, Пипера.... Први барјак Климентама дао је султан.¹⁴

На основу прилично поузданих података о датумима рођења Старовишеваца који су савременици ових Кара ор евих предака може се успоставити релативно тачна хронологија и његове породице. Савременик Кара ор евом оцу, иако нешто старији, био је Вишевац Стојак. Стојак је крстио Ђорџа (Кара ор а). Стојак је рођен пре 1722, његова старији брат Стојша после 1711, а млади Ђорџе 1729. Њихов отац Радоје је рођен, највероватније, око 1690. године.¹⁵ По тој логици Радојев отац Мојсило је био рођен око 1670. године,

За хронологију Кара ор евих предака нема никаквих података. Она почиње са 1762. годином када је рођен Кара ор е. Петар је вероватно рођен око 1740, Јован око 1715. године. Уколико је барјактар Ђорџе био парадеда онда је рођен око 1690. године, а у време аустротурског рата 1716. године је могао имати преко 25. година.

Из свега напред реченог се могу извести интересантне релације о исписницима ове две породице. Тако су Радоје и барјактар Ђорџе рођени око 1690; Стојша Радојев и Јован барјактара Ђорџа Мр(к)ше су рођени око 1715; Стојшини синови Бранислав, Станислав и Павле и Јованов син Петар (Кара ор ев отац) су вршњаци који су рођени око 1740; Кара ор е (1762.) и Радојеви синови Белош (1760.) и Гаја (1763.) су вршњаци како тврди стари хроничар села Вишевца.¹⁶

М. Јовановић је тврдио да су се Старовишевци доселили око

¹⁴ А. Јовићевић, *Малесија*, Подгорица 1997, стр. 88-91.

¹⁵ Ж. Андрејић, *О Кара ор у и Старовишевцима*, Митолошки зборник 8, стр. 69.

¹⁶ М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, Скопље 1938, стр. 16, 22.

1737-38. године.¹⁷ Ме утим, М. Недељковић уверљиво тврди, на основу истраживања, да су се Старовишевци доселили из околине Сјенице и из Крајиновића изме у 1690 и 1736. године.¹⁸ Старовишевци су дошли са Пештерске висоравни у Вишевац тек после аустријског пописа 1718. године јер се тада ово село наводи као напуштено.¹⁹ Имајући у виду успостављену релативну хронологију Старовишеваца и аустријски попис села може се тврдити да су они из поменутих области дошли одмах после 1718. године. Прихватање ове чињенице подразумева да је барјактар Ђор е био у народној милицији «Краљевине Србије». Крагујевачки дистрикт је имао оберкапетанијат под командом Станише Марковића, а најближа селу Вишевцу, 1725. године, била је чета капетана Марка Кумановића са седиштем у Хасан Пашиној Паланци која је бројала 52 хајдука. Кроз Хасан Пашину Паланку је пролазио главни пут Београд – Ниш и главни задатак је био патролирање дуж овог пута од Раче до Колара.²⁰ То исто чини и Кара ор е као хајдучки буљубаша после 1791. године.

Постоји могућност да је барјактар Ђор е био у Васојевићима и за време «Краљевине Србије» и да је учествовао у побуни Васојевића, Куча, Братоножића и Климената против Турака 1711-1737-1738. године после чега су Васојевићи тешко страдали и морали да се раселе. Већина аутора сматра да је Кара ор ева породица у Вишевац дошла тек после аустротурског рата 1737-39. године.²¹ Произилази да су Старовишевци и Старосарановци пореклом од Мојсила дошли са пештерске висоравни око 1720. године, а да су Кара ор еви преци, вероватно без барјактара Ђор а, јер га не памти традиција села Вишевца, највероватније да је страдао у прогону Васојевића и Климената, дошли у Вишевац око 1740. године.

Без обзира на време доласка у Вишевац, врло је јасна баштина

¹⁷ М. Јовановић, *Прилог о насељу села Вишевца*, стр. 6.

¹⁸ М. Недељковић, *Сјеничани у Лепеници*, Зборник Сјенице, 8, Сјеница 1997, стр. 86-87.

¹⁹ Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије*, Споменик ХСVI, Београд 1948, стр. 24.

²⁰ С. Пецињачки, *Распоред домаће милиције аустријске Краљевине Србије у 1725. години*, Зборник радова Народног музеја, VII, Чачак 1977, стр. 55.

²¹ М. Вуки еви , *Кара ор е*, I, Београд 1981, стр. 15; Д. Страњаковић, *Кара ор е*, Београд, стр. 17; Р. Љушић, *Вожд Кара ор е*, С. Паланка 1993, стр. 9.

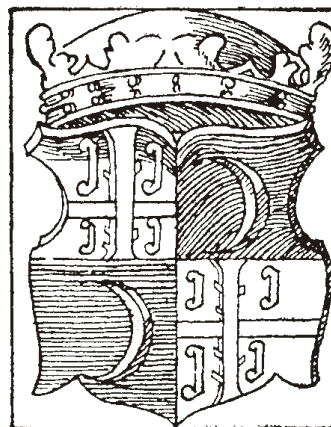
одређене хералдичке традиција Кара ор евих барјака заснована на «државној» симболици и хералдици аустријске «Краљевине Србије» и племена Вasoјевића. Уосталом основна инсигнија Кара ор а као владара Србије био је његов барјак који је развио на скупу у Орашцу, 15. фебруара 1804. године, а то се види и из потоње праксе предавања барјака побуњеним Србима Дробњацима који су стали на његову страну.

Прилози

Територија аустријске краљевине Србије (1718 - 1739)

Грб Србије у великом грбу Турске по Себастијану Минстеру, из 1578 год.

Друга варијанта великог грба Турске по Себастијану Минстеру

Грб Србије из Гринеберговог грбовника - крај XV века

Грб Трибалије из XVII века

Грб Трибалије - Србије с почетка
XVIII века

Грб Васојевића

Грб Краљевине Србије

Печат Совјета српског - 1805-1813.

Грб Краљевине Србије на београдској капији Карла VI, 1718-1739.

*Кара ор ева застава са грбом Краљевине
Србије*

*Барјактар српске народне војске
1718-1739.*

Кара ор е, са својим барјаком, подиже устанак - рад В. Станојевића

О Старовишевцима

Село Вишевац ће остати вечно у историји српског народа по томе што је у њему рођен Ђорђе Петровић - Карађорђе, вођа Првог српског устанка и врховни Вожд 1804-1813. године. О Вишевцу се мало зна, често се у уџбеницима и званичним биографијама не помиње, или стално замењује Тополом, чак и у најновије време, «... у родну Тополу»¹, а неизоставно се велича место његовог убиства. Занемарује се чињеница и врши замена теза да је рођенем и његовом појавом, а не смрћу, отпочела нова и велика историја српског народа и династије Карађорђевић.

Вишевац се први пут под именом *Bischevzi* (Вишевци) помиње у аустријском попису насеља из 1718. године сачињеног после По-

¹ Р. Јеловац, *О Карађорђу*, Српска слободарска мисао, септембар-октобар 2000, стр. 466.

жаревачког мира². Забележено је село Вишевац, али у том тренутку напуштено што значи да је извесно постојало и пре тога. На основу материјалних остатака и народног сећања село је под именом Петровац постојало у средњем веку, давно пре. На врху брда Градиште, испод кога је ро ен Вожд Кара ор е, постоје остаци средњовековног града Голубана који се може повезати са владавином Петра и Павла Бакића у Шумадији. Милићевић је крајем XX века записао да је видео зидове и куле града сачуване у висину до два метра.³ У турском попису из 1516. године пописан је тимар писара Јована у нахији Островица (на Руднику) коме припадају села: Сараново, Горњи Грабовац, Пласковац, Платишница, Брезовица, Горович, манастир Ранчић - припада селу Шаторине (тако се некада звало село Придворице⁴, Горња Каменица (Топола) и села која припадају Лепеници: Ланар, Трнавица (Доња Рача), Котрање (Котража?), манастир Свети Стефан (Копорин - посвећен Св. Стефану) близу села Враженова (непознато) и Бучман.⁵ У оквиру пописа села Саранова помињу се засеоци Буковица и Градишић и суседна села: Градиште, Глухавица и Жабари. По свему се село Градиште може препознати. То је подгра е средњовековног града писара Јована. Највероватније да писар-логотет Јован има своју очевинску баштину и властелинство са твр авом у овом крају још из времена деспотовине. То је време када Шумадијом влада феудална породица Бакића. Ме утим, историјски извори незнају за Јована Бакића. О неком трговцу Јовану Бакићу, који је био вазални турски господар 12 година са седиштем у Бањи на Венчац планини, забележено је сећање Милоша Воденичаревића. Јован се помиње у вези са дога ајима после 1738. године, али и у вези са турским нападом на Беч који је, ме утим, био у XVI веку.⁶

² Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије*, Споменик ХСVI, Београд 1948, стр. 24.

³ М. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, стр. 232; Т. Радивојевић, *Порекло насеља и становништва Лепенице*, Београд 1927, стр. 1.

⁴ А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век*, I, Чачак 1984, стр. 305-307.

⁵ *Исто*, стр. 308-309.

⁶ И. Стојановић, *Шта Милош Воденичаревић о србској историји прича*, Гласник Друштва србске словесности, II, Београд 1849, стр. 229-231.

Реченим пописом твр ава у Вишевцу се не помиње и вероватно је већ тада у рушевинама. Касније се не помиње Градиште, а већ по попису из 1523. године Сараново и Пласковац су тимар Мехмеда, сина Омера Солака.⁷ Испод брда Градишта, поред реке Раче, је било подгра е и селиште где су прона ени остаци гробља и средњовековна керамика. Ту је и потес Заграде (Заградин) где је највероватније била црква Св. Арханђела која се помиње у турском попису 1574. године.⁸ У Вишевцу су Турци имали хан, а на њих опомиње топоним Турско поље. У време Кара ор евог ро ења се по једнима помиње Сали-ага, спахија вишевачки. Постоји један паушални и неутемељен податак да су у долини, поред пута Рача-Топола, око хана, живели исламизирани Исаковци. Они наводно воде порекло од Сигисмунда, сина босанског краља Стефана Томаша, који је примио ислам под именом Исак, 1463. године, а потом је постављен за санџак-бега у Малој Азији, а онда су овде добили тимаре.⁹

Насељавање села Вишевца почело је после 1718, а потом 1737-1740. године, у време после устанака Васојевића, Куча и Климента против Турака када је дошло до њиховог «расапа» и расељавања. Прва станица им је била Пештерска висораван. Из Дубнице¹⁰ и Жабрена код Сјенице доселиле су се две значајније породице у Вишевац. Дубница и Градац су данас два суседна пештерска села, некада су били једно, а тада Сјеница није била знатно место. Пред почетак Велике сеобе Срба 1690. године, легенда каже, да је Дубница имала 12.000 становника. Изме у Дубнице и Градца на Пештери се налазе остаци средњовековног града у коме је краљ Урош I писао неколико повеља у XIII веку јер му је ту био један од летњих дворова. Сеничко поље на пештерској висоравни се 1323. године помиње као жупа Сјеница. У Дубници се налази једно од врела реке Вапе поред кога су остаци цркве и утвр ења. Ово утвр ење се доводи у везу са

⁷ М. Аличич, *Турски катастарски пописи...*, II, Чачак 1985, стр. 18.

⁸ О. Зиројевић, *Цркве и манастири од 1459-1683*, Београд 1985, стр. 42.

⁹ П. Рудић, *Бјелопољски крај – завичај Кара ор а*, Добровољачки гласник, бр. 19, год. 12, јун 2002, стр 28.

¹⁰ Дубница се данас налази 3. км. удаљена од Сјенице и насељавају је искључиво муслимани.

Васојем (по легенди син краља Радослава Немањића) и његовим сином Стеваном Васојевићем који је по епској песми погинуо у бици на Косову. По њему је овај град назван «Васојица» или «Васојевица». Црква је саграђена у XVII веку док је некропола око ње формирана још у XIV, а трајала све до почетка XVIII века. У првом турском попису 1455. године Дубница припада директно Иса-бегу Исхаковићу. Дубница је у турском попису из 1531. године највеће село у нахији.¹¹ Поред Дубнице се у овим пописима помиње и село Вишњева у чијем се измењеном имену може крити село Вишеви-Вишевац у Шумадији. За Дубницу, одакле су у Шумадију дошли Радоје и Јован, укупна васојевићка традиција и епика каже:

*Из Сјенице, из села Дубнице,
од нашега града Васојице.*¹²

Међутим, на другом крају пештерско-сјеничке висоравни, према Пријепољу, постојало је још једно велико средњовековно средиште са црквом Дубницом у данашњем селу Божетићу. Црква Дубница је саграђена на старијим темељима 1422. године, а свој највећи успон доживљава у XVII веку када је овде са народом дошао и боравио пред сеобу преко Саве и Дунава патријарх Арсеније Чарнојевић са кнежевима Рашковићима. Предање говори да је Дубница прастара задужбина Немањића. Обновили су је Рашковићи јер су и они, наводно, из лозе Немањића. Један од најпознатији из кнежевске породице Рашковића био је патријарх Гаврило Рајић-Рашковић који је рођен у селу Штиткову недалеко од Дубнице.¹³ Све ово говори о једном јаком националном језгру са једном великом и вишезначном традицијом васојевићке Дубнице на пештерској висоравни која се баштинила на владарско-верској духовности Немањића и потоњих Црнојевића.

Некадашњи становници Дубнице и Белог поља, како су они

¹¹ Д. Премовић-Алексић, *Неколико средњовековних повеља и писама писаних у Сјеници, Дугој Пољани, Глухавица, Трговишту и Новом Пазару*, Новопазарски зборник, 6, Нови Пазар 1982, стр. 171-172; Иста, *Настанак града Сјенице*, Новопазарски зборник, 19, Нови Пазар 1995, стр. 92-93.

¹² Ј. Ердељановић, *Кучи-Братоножићи-Пипери*, Београд 1981, стр. 49; Р. Делетић, *Епске народне пјесме о војводи Васојевић Стевану*, Андријевица 2000, стр. 57.

¹³ Д. Милосављевић, *Манастир Дубница: истине и тајне; Безимени храбри ктитор*, «Политика», бр. 31653, Београд, 15. 12. 2001, стр. IV; Исти, *Истине и тајне манастира Дубнице*, Савиндан, 12, Пријепоље 27. 01. 2002, стр. 23-24.

звали Сјеничко поље, населили су далеко пре Првог српског устанка многа места у Драгачеву, Грузи и Такову, а поготову у Јасеници и Лепеници. У таковско село Луњевицу су из Дубнице дошли Трифунчићи, а у Теочин Дринчићи.¹⁴ У Јасеницу, «од Сјенице», Дубнице и «од Бијелог поља» код Дубнице су дошли: у Брезовац - Драгичевци и Белошевићи; у Врбицу - Ћировићи, Продановићи и Белаковићи; у Вукосавце - Вуличевићи и више других породица; у Придворицу - Танасковићи; у Буковик - Мирковићи; у Горович - Пиштољевићи; у Жабаре - Благојевићи; у Копљаре - Каратошићи; у Котражу - Белобрковићи; у Липовац - Лазићи и Зечевићи; у Марковац (код Младеновца) - Радовићи, Радошевићи и Обрадовићи; у Маслошево - Ђурковићи, Гавриловићи и други; у Сараново - Ђурићи, Дугићи, Јањићи и други; у Стојник - Вучетићи и Добричићи; у Тополу - Милованчевићи (од Сјенице «из град Гача») и Спасићи и тд.¹⁵

У Шумадију је дошла породица барјактара Ђор а Мр(к)ше и његов син: војвода Јован, са своја два сина: Петром и Мирком. Са Јованом су из Дубнице пошла и његова три брата: Радак, Митар и Симеон (?), који је остао у селу Биоска (Златибор). Радак се населио у оближњем Мраморцу, а у суседном Башину брат Митар.¹⁶ Јован је деда Ђор а Петровог - Петровића, будућег во е Првог српског устанка.

У исто време из Дубнице је у Вишевац дошао Радоје са женом Стаменом и тројицом синова: Стојаком, Стојшом и Ђор ем и са своја два синовца: Јањом и Ђуком.¹⁷ Са Радојем је пошла цела породична задруга коју су сачињавала и још три његова брата: Радивоје, Радосав и Стојак и отац Мојсило.¹⁸ Ме утим, они су се населили у Саранову које је било живо село и пре 1718. године. Радивоје је дошао са својим сином Јованом. Имао је још два сина: Јању и Ђуку, а они су се са стрицем Радојем населили у Вишевцу. Недуго затим

¹⁴ М. Филиповић, *Таково*, СЕЗ, Насеља и порекло становништва, књ. 37, Београд 1960, стр. 168, 249-250.

¹⁵ Б. Дробњаковић, *Јасеница*, СЕЗ, Насеља и порекло становништва, књ. 13, Београд 1923, стр. 282-362.

¹⁶ В. Савић, *Кара ор е*, 3, Г. Милановац 1988, стр. 1669.

¹⁷ М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, Крагујевац 1914, стр. 12-13, 30.

¹⁸ Р. Радић, *Степковићи -Палавестре-Кара ор евићи*, Београд 2001, стр. 14.

отишли су код својих у Сараново.

У Сараново је отишао и Радојев син Стојша са своја три сина: Браниславом, Станиславом и Павлом.¹⁹ После смрти старог Јована из Вишевца, у суседно село Мраморац, код свог стрица Радака, одселио се и Мирко. Петар Јованов је са женом Марицом из Машлошева имао синове: Ђорџа, Марка, Маринка, Јована и Милована и кћери: Марију, Милицу и Госпојину, који су сви рођени у Вишевцу.²⁰ Због убиства Турчина код Баточине из Вишевца се са целокупном породицом одселио и Петар.²¹ Прво у Мраморац, потом у Жабаре и Загорицу код данашњег Младеновца. Сасвим је јасно да је тада Петру претила смртна казна од стрне турских власти и да је као изопштеник пред законом изгубио право на очево имање у Вишевцу. Петар и његова породица су постали пуки сиромаси који се скривају и бивају принуђени да служе код спахије.

Радоје из Вишевца је рођен у Дубници код Сјенице око 1690. године и убрзо по доласку је умро. За његове синове постоје поузданији подаци тако да се зна да је Стојак рођен око 1722. године, а умро око 1812. године. Стојша је рођен у Дубници око 1715, а Ђорђе-Пине 1729. године, пре сеобе, а умро, око 1779. године, у Вишевцу.²² Они су имали синове и кћери који су били исписници са Ђорђе Петровим Јовановим, другови у детињству, блиски саборци и војводе у Првом српском устанку.

Стојак је имао синове: Недељка (око 1748-1830.), Рајка (1750-1831.) Бјелоша (1760-1845.), Гају (1763-погинуо 1803. код Копорина) и кћер Градианку. Ђорђе-Пине је имао синове: Јанка (око 1750-1831.), Дмитра (1752-умро у Руми), Маринка (1754-1843.), Тимотија (1763 - око 1825.), Максима-Долузова (1765-погинуо на Љубићу 1815.). Значајнији Вишевац био је Јован Недељков - Бег Јован (1772-1839.), један од Стојакових унука, који је стално хајдуковао са Станојем Главашем и Караџорђевићем и био у многим борбама у устанку. Учествовао је са Ђорђевићем Лукићем и Јанком Рачанином у избору Војводе у Орашцу, а посебно се истакао у бојевима на Мишару и Лозници. Убио је

¹⁹ М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, стр. 30-31.

²⁰ Б. Савић, *Караџорђевићи*, 3, стр. 1669-1670.

²¹ К. Димитријевић, *Војвода Караџорђе*, Београд 1974, стр. 13.

²² М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, стр. 33-35.

сина Кулин капетана заједно са Јанком Рачанином који се пре устанка одселио из Вишевца у Доњу Рачу. Бег Јован није имао мушких потомака па је посинио синовца Радована Рајковог (1777-1857.).²³ Његови потомци, Радовановићи у Рачи, чувају и данас јатаган Бег Јована Вишевца.

Недељко Стојаков и његови синови Радојко и Павле су се окумили са Кара ор ем. Кара ор е је крстио Радојкове синове: Ивана, Дамњана, Адама, кћери Симеуну и Станицу и Павловог сина Станоја.²⁴ Кара ор ев брат Маринко је крстио Радојкове синове Ивана, Милоша и Марка. То кумство је и данас живо тако да његови потомци Маринковићи из Крћевца крсте: Јовановиће, Дамњановиће, Андрејиће, Марковиће, Адамовиће...

Око 1780. године у Вишевац се доселио из ресавског села Седлара Ђорџић Лукић да би убрзо са Бег Јованом пришао Станоју Главашу и Кара ор у. Постоји тврдња да је Ђорџић имао велику и пресудну улогу на скупу у Орашцу, а стално био у Кара ор евој пратњи-момцима учествујући у свим бојевима. Имао је два сина: Стојадина и Стојанца. Стојанац се оженио са ћерком Кара ор евог војводе Павла Цукића из оближњих Великих Крчмара. После Другог српског устанка у Вишевац су се доселила и његова два брата Вучко и Глиша.²⁵ Код Ђорџићевих потомака се и данас чува његов јатаган са посребреним корицама и натписом на турском језику у коме се помиње 1766. година.²⁶

Од вишевачко-сарановачких старинаца у Првом српском устанку су се истицали Милоје из Бара и Кара ор ев војвода Милош Сарановац Радојковић. Милош је по легенди био Радојков-Јањин-Радивојев-Мојсилов²⁷ (из Дубнице). Прво је био на служби у цајгхаусу-оружници у Београду где је надгледао ливење топова у Доњем граду, а потом је постао војвода Жупе заменивши Павла Цукића. Постоји могућност да је и раније поседовао знање у изради оружја и топова. Са Кара ор ем је отишао у Русију 1813. године. Вратио се у

²³ Исто, стр. 35-40,

²⁴ Исто, стр. 38, 40.

²⁵ М. Јовановић, Прилог о насељу Вишевца, стр. 22-29.

²⁶ Ж. Андрејић, Пола миленијума Раче, Рача 1989, стр. 127.

²⁷ Р. Радић, Степковићи-Палавестре-Кара ор евићи, стр. 82.

Србију 1830. године (вероватно са породицом) настанивши се у Крагујевцу где је и умро 1841. године као магационер.²⁸ Разлог његовог насељавања у Крагујевац можемо видети у његовом знању у изради оружја и топова што је чинио и за време Првог српског устанка када је био «управник артиљерије». За њега се каже да је био добар ратник, паметан човек, врло духовит и шалив човек. По недовољно провереном податку у то време се у Ђуприји појављује Јован Сарановац, могуће, његов син. Постоји сачуван портрет који се везује за Милоша Сарановца, као и његово оружје. Ме утим, постоје документи из којих се види да је Милош Сарановац рођен у Земуну, да је имао и надимак Банаћанин и да је са четворочланом породицом отпутовао у Кишињев. То подразумева да су његови преци много пре Првог српског устанка били у Земуну и Банату.²⁹

Хајдук Милоје из Бара је био син Миливоја - Ђукиног - Радивојевог - Мојсиловог, из стричевске линије Милоша Сарановца. Милоје хајдукује са Јованом и Ђорђевићем у дружини Станоја Главаша и Караџићем, а помиње се и на скупу у Орашцу.³⁰ О хајдуку Радовану из Саранова се зна само толико да је за њега отета девојка Наста, сестра Благоја увртача из Ратара, а за његовог друга Илију Авакумовића једна неименована девојка из Саранова.³¹ По свему је то било око 1780. године. Милисав из Саранова је био одсељен у Загорицу где је једно време живео и Караџић који се ту оженио са Јеленом (1765-1842.) из Маслошева, ћерком оборкнеза Николе Јовановића. Милисав је био кум на њиховој свадби и венчању³² 15/26. фебруара 1786. године које је обављено у средњовековној цркви у Горовичу.

Посебно интересантна личност из Лепенице која је била у вези са вишевачко-сарановачким старинцима био је Павле Џукић из Великих Крчмара. Вук Караџић каже да је у време смрти имао 35

²⁸ М. Ђ. Милићевић, *Поменик*, стр. 635-636.

²⁹ В. Савић, *Караџић*, књ. 3, стр. 1330-1331, 1377, 1482.

³⁰ М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, стр. 19.

³¹ Д. Самарџић, *Казивања о српском устанку 1804, Казивање Гаје Пантелића*, Београд 1980, стр. 117.

³² Г. Пантелић, *Казивања о српском устанку 1804*, Београд 1980, стр. 78.

година³³, што би значило да је ро ен 1782. године. Павле се бавио хајдуковањем и трговином пре устанка стекавши знатно богатство. Пред устанак 1804. године крио се у манастиру Драчи где се опи-сменио.³⁴ По избијању устанка Цукић постаје Кара ор ев момак, врста гарде. После убиства Караћорћеве љубавнице Марјане, а на заклетву Кара ор еве супруге Јелене са којом је био побратим, морао је да бежи³⁵, али му је опроштено: «Кара ор ијева жена и сви момци били су му пријатељи... и прими га опет у момаштво». После тога га момци изаберу за буљукбашу.³⁶ Председник Совјета, Младен Миловановић га поставља за војводу у Жупи са седиштем у Трстенику³⁷. Учествовао је у бојевима у Топлици, Новом Пазару, Делиграду... На другој Скупштини у Београду 1811. године видимо Павла Цукића и Јанка Рачанина³⁸.

Оженио се други пут усвојивши шурића Петра Лазаревића, а потом је смењен и на место војводе жупског је постављен Милош Сарановац.³⁹ Петар се родио у Стопањи код Крушевца, па пошто су му сви помрли усвоји га Павле Цукић и даде у службу кнезу Милошу у Црнућу. Потом је био на двору у Крагујевцу и Београду где постаје настојник и потом управитељ српског дела града. Петар Цукић се прославио када је поставио звона на београдској цркви где је данас Саборна црква. Постао је старешина подибарски у Карановцу (Краљево) а затим начелник у Крушевцу. Женио се два пута. Прва жена Ана је била кћи војводе Молера са којом је имао сина Косту Цукића, министра и српског посланика у Бечу. Друга је била Марија, сестра Стојана Јовановића из Шапца који је тако е понео презиме Цукић.⁴⁰ Павле Цукић је ухапшен и јавно батинан на мацкама у Тополи по Кара ор евој наредби, а потом је затворен у

³³ В. С. Карацић, *Животи српских војвода*, Београд 1963, стр. 169.

³⁴ *Исто*, стр. 167.

³⁵ *Исто*, стр. 167-168.

³⁶ В. С. Карацић, *Описаније Србије*, Београд 1990, стр. 322-323.

³⁷ М. Ристић, *Младен Миловановић*, Београд 1962, стр. 30-31.

³⁸ С. Новаковић, *Уставно питање и закони Кара ор евог времена 1805-1811*, Београд 1988, стр. 87, 108.

³⁹ М. Ђ. Милићевић, *Поменик*, стр. 806-809.

⁴⁰ *Исто*, стр. 806-810.

београдску тврђаву са војводама Петром Молером и Димитријем Кујунџићем. Молер и Џукић успевају да побегну у Шумадију где су се скривали.⁴¹ Потом је наређено да се Молер и Џукић спроведу у Тополу, ако се успротиве да буду убијени, а да њихове главе пошаље.⁴² Код Вука⁴³ се види епилог те њихове драме: «Кара ор е... пошаље своју жену са сином Алексом и буљукбашом Петром Јокићем, с којим је Џукић нешто своје био, те ји опет узму на веру и предаду и Џукић се опет оправи у Жупу на његово преашње место.» По пропасти устанка Џукић је прешао у Срем са осталим војводама. По избијању Другог српског устанка се вратио у Србију и постаје једна од главних личности потписујући се као: «Господар Павле и Милош војвода и проче војводе српске... Господар Павле Џукић, Милош Обреновић, Молер».⁴⁴ Молер је на једном њиховом састанку говорио: «Ја, брате, старешина бити нећу, али да не будеш ни ти, а да не буде ни Џукић, нити икоји други да изађе да рече: ја сам господар као Кара-Ђорђе ије него нас четворица, то јест: ја, ти, Џукић и прота Ненадовић... да старешујемо и заповедамо.»⁴⁵ Следе бојеви на Љубићу, код Пожаревца и на Рановцу где «први је јуначки јуришао војвода Стреља, а за њим војвода Павле Џукић са засукатим рукавима и голом сабљом у руци.»⁴⁶ Уследила је његова нова побуна после које се упутио у Ресаву где заузима тврђаву манастира Манасије. Милош му опрашта и поново поставља за кнеза у крагујевачкој нахији.⁴⁷ У буни «шест нахија» 1817. године на челу се налазе Џукић, Сима Марковић и Драгић Горуновић. После гушења побуне Павле Џукић се предао. Убијен је по наредби кнеза Милоша у Рогачи, под планином Космај, одсечена му је глава и однета у Београд. По једној верзији која је записана у овом крају Павлова глава је донета у Рачу где је била у тепсији изложена у Мајиној кафани коју је видео и

⁴¹ В. С. Караџић, *Описаније Србије*, стр. 323.

⁴² М. Недељковић, *Деловодни протокол Кара ор а Петровића 1812-1813*, Крагујевац-Топола 1988, стр. 119, бр. 1404.

⁴³ В. С. Караџић, *Описаније Србије*, стр. 323.

⁴⁴ М. Гавриловић, *Милош Обреновић, (1813-1820)*, I, Београд 1908, стр. 300.

⁴⁵ В. С. Караџић, *Животи српских војвода*, стр. 115.

⁴⁶ К. Н. Ненадовић, *Живот Кара ор а, његових војвода и јунака*, Беч 1883, стр. 212.

⁴⁷ М. Ђ. Милићевић, *Поменик*, стр. 805.

његов малолетни син Урош.⁴⁸ Милош је наредио да се 1822. године ликвидира и Павлов мла и брат лепенички капетан Живан.⁴⁹

У бојевима Првог српског устанка од старовишеваца и Лепеничана учествовали су од познатих још и: лепенички кнез Ђука Филиповић из Јагњила, војвода Милоје Петровић из Трнаве, лепенички војвода Благоје Маринковић из Трнаве, лепенички војвода Божа Радојевић из Чумића; лепенички капетани Марко и Стеван Филиповић из Јагњила, Димитрије и Ђорђе Парезан из Брзана и Милосав Лаповац Стојановић; лепенички бимбаша Сава Трнавац; лепеничке буљукбаше Гавра Новковић и Радован Радојевић из Жабара; Кара ор еви момци: Јанко Рачанин Спасојевић из Д. Раче; Урош Новковић, Лаза и Вићентије Филиповић из Жабара; Јован Вишевац Стојаковић, Радован Сења, Петар Илијев Војновић, Неша Срећковић, Ђорђе Лукић, сви из Вишевца; потом: Радојко, Добривоје Белош, Павле, Симеун и Радован Стојаковић из Вишевца; Спасоје Јањић, Ранко Спасојевић, Радосав Радић и Марјан Милошевић из Д. Раче; Милосав Комненовић из Сипића; Радивоје Арнаутовић из Саранова; Маринко Ђорђевић - Пинић и Максим Долузов Ђорђевић из Вишевца.⁵⁰ Посебно интересантан је имраор Неша Срећковић из Вишевца. Он је био у Орашцу 1804. године, а потом је Кара ор ев момак. Пошто се разумео у узгој и неговање коња био је Кара ор ев имраор, односно дворски коњушар.⁵¹ После слома устанка са војводом Милошем Сарановцем и трочланом породицом је транспортован у Хотин.⁵² У устанку су се борили и: Савко и Живан Марковић из Бара (Ђурјево); Глигорије Петронијевић, Милић Радовић и Стојан Марковић - Црни Стојан из Поповића; Милован и Лазар Дугић, Радован, Лазар и Милоје Јовановић из Саранова; Миљко Јанковић, Нестор Шовић, Станојло Мијатовић, Василије и Нестор Јањић из Доње Раче.⁵³

⁴⁸ Ж. Андрејић, *Пола миленијума Раче*, стр. 131; Д. Петровић, *Крагујевачка нахија средином XIX века*, Крагујевац 1962, стр. 18.

⁴⁹ К. Н. Ненадовић, *Живот Кара ор а*, таб. XXVII.

⁵⁰ Ж. Андрејић, *Пола миленијума*, стр. 125.

⁵¹ *** *Речник српскохрватског књиж. и народног језика*, VII, Београд 1971, стр. 720.

⁵² В. Савић, *Кара ор е*, 3, стр. 1482.

⁵³ Р. Радић, *Степковићи-Палавестре-Кара ор евићи*, стр. 67.

Прилози

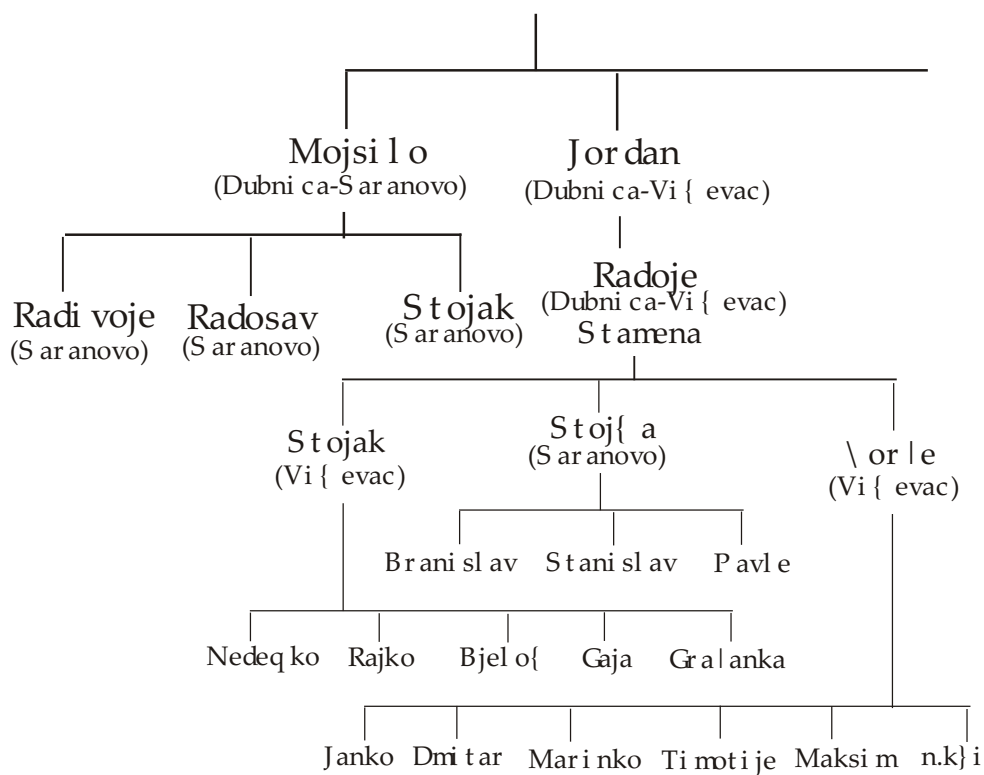
Долина реке Раче и брдо Градиште у Вишевцу, где је рођен Караџић

*Манастир Копорин, где су Вишевци потукли Турке из Старог Аџибеговца,
1803. године*

Јатаган Ђорџа Лукића из Вишева

Оружје војводе Милоша Радојковића Сарановца

Јатаган без Јована Стојаковића Вишевца

Родослов Старовишевца

О Кара ор у

Сви стари Вишевци за себе сматрају да су пореклом од племена Васојевића, а такво порекло већина истраживача наводи и за Кара ор еве претке. Неки Кара ор а повезују са Кучима и арбанашким племеном Клименте пошто је славио Св. Климента (8. децембар/25. новембар). Сами Васојевићи говоре о блискости и заједничком пореклу са Кастратима, а арбанашке легенде су још потврдније у том смислу.¹ Предања говоре о заједничком пореклу Васојевића, Пипера и Озринића са Хотима и Краснићима. Код Кастрата постоје сећања да су они српског порекла. Хоти сматрају да су потпуно српског порекла.² Као досељеници примили су славу староседеоца што је било правило обичајног права. Тако да слава Св. Климент није само појава код Климената већ и код Васојевића. Сима Милутиновић каже да је Кара ор е Васојевић и по оцу и по мајци, а то тврди и Ненадовић. Јовановић је изнео податак да су Кара ор еви били пореклом из српског (касније поарбанашеног,

¹ М. Цемовић, *Васојевићи*, Београд 1993, стр. 45-47.

² М. Вукићевић, *Кара ор е*, стр. 6-7.

покатоличеног и делом исламизираниог) племена Клименте из Селаца у Брдима изнад Скадра³. И новија Лубурићева истраживања Кара ор ево порекло враћају ка племену Клименте. Нема сумње, све до краја XVII века српско племе Клименте је било православно и славило зимског Св. Николу.⁴

Неке Кара ор еве особине су сличне Васојевићко-климентском обичајном праву. «Васојевићко племе» је одржавало идеалну чистоту породице. Јако су осетљиви и нису прихватили уступање жена госту, а поготову странцу. У *Закону Васојевића* стоји: «Ко јабанцу (Турчину) своју жену уступи да се лиши сваке војничке части».⁵ И Кара ор е је убио јабанца због тога и потом се одселио из Шумадије.

Васојевићи сматрају «да је Кара ор ев деда Јован из села Берана, у којем се налазе Ђур еви ступови... а из породице Гурешаћа»⁶ као и из места Краљи васојевићког братства Ђуришића. Тврдња Ђуришића-Гуришића »има јаку основу у крсној слави... једино Гурешаћи славе Светог Климента". Заједнички предак Гурешаћа и Кара ор евића је Трипко Кнежевић-Гуриш. Трипко је из Вељег Дубоког, на северозападном крају Роваца, а доселио се из села Лијешња са многочланом породицом и са два брата: Вуком и Марком. После неких догађаја са Турцима Трипко је морао да се исели са породицом у Драговољиће код Никшића. Потом је отишао у Васојевиће где је погинуо од Турака. Његова породица се одселила у Бихор, поред Лима, одакле су неки његови синови прешли у Србију. Трипко је имао шест синова: Петронија, Марка, Јована, Симеуна, Радака и Митра, по некима и Антонија и једну ћерку која је била фалична.⁷ Он се презивао Кнежевић по свом претку, кнезу Богдану Војиновићу, од кога је он пето колено. Кнез Богдан Војиновић је потомак кнеза Војислава Војиновића, чији је предак војвода Војин. По том родослову Кара ор евићи потичу од високе сред-

³ Ј. Јовановић, *Краљ Петар I*, Браство XVI, Београд 1921, стр. 176-177.

⁴ А. Јовићевић, Малесија, Подгорица 1997, стр. 64,

⁵ М. Цемовић, *Васојевићи*, стр. 61.

⁶ *Исто*, стр. 269-270.

⁷ Д. Вуковић, *Трипко Гуриш-Кнежевић прадјед Кара ор ев*, Зборник Историјског института, 15-16, Београд 1979.

њовековне властеле Војиновића, која се заснива на Војину, господару Гацког, великашу краља Стефана Дечанског. Војинови синови су војводе: Милош, Алтоман и Војислав.⁸ Уколико се имају у виду ова знатна порекла Кара ор евих предака не треба сумњати у то да су их они били свесни. На основу етнолошких истраживања Црне Горе, које је вршио Ердељановића, и Шумадије, по Дробњаковићу, види се да сва братства која изводе порекло од војводе Војина славе Св. Климента. Исти је случај и са свим сродницима Кара ор евића у Шумадији који и данас славе Св. Климента.⁹

У вези Гјуришића, који су још у средњем веку живели у катунима око Врања на Скадарском језеру, је и генеологија Црнојевића. Гјураш-Ђураш ставилац има унука Ђураша који се помиње као челник на двору српског краља 1326. године. По том Гјурашу или Кало ур у се највероватније балшићки кефалија Радич презива Црноје, 1371. године. Станиша, један од последњих Црнојевића, је постао муслиман 1523. године под именом Скендер и титулом бег.¹⁰ Исламизирани Кучи су држали град Медун, а око њих је живела православна кучка већина и католичка мањина. Српски католици ће под војводом Лалом Дрекаловићем прећи у православље.¹¹ Истоветно порекло и племенске везе имају православни и исламизирани Срби који као исламита баштине арбанашку традицију. Такво је племе Гаш које, док је цело било православно, слави Св. Петку. Племе Шаља је славило Св. Архангела Михајла. Племе код арбанаса познато као Краснићи, а код Срба Његуши (Дробњаци) за патрона има Св. Ђор а. Арбанашко племе Кабаши, заправо у Срба Шекулари, је славило и слави Св. Јована Крститеља. Клименте се тако зову и код Срба и код Арбанаса и славе Св. Климента папу римског. Кучи, односно Берише славе Св. Николу. Васојевићи, и код једних и код других, славе Св. Александра, а Срби овог племена славе и Св. Саву. Племе Тавор, код Арнаута Тачи (Таш) славе Св. Јеван елисту Јована који је на гори Таворској пре Христовог стра-

⁸ М. Недељковић, *Кара ор евићи*, Даница, Београд 1997, стр. 156.

⁹ *Исто*, стр. 157.

¹⁰ М. Шуфлај, *Повијест сјеверних Арбанаса*, Архив за арбанску старину, језик и етнологију, књ. II, Београд 1925, стр. 13.

¹¹ Ј. Ердељановић, *Кучи-Братоножићи-Пипери*, Београд 1981, стр. 60, 73.

дања боравио. Срби Мартинићи, код арбанаса Големовићи славе Св. краља Стефана Дечанског, односно Св. Мину. Племе Црњићко се у Арбанаса зове Василићко, или Остроzubачко, слави Св. Василија Кесаријског (Великог). Племе Горанско – Љумљанско, код Арбанаса, се код Срба зове Митровачко слави Св. Димитрија.¹² Ако се има у виду више тврдњи о заједничком пореклу Васојевића, Озринића, Пипера, Краснића и Хота¹³ постоје јаке претпоставке да су хришћанске српско-арбанашке амалгамизације у то време могле довести до тога да се код православаца настави слављење Св. Климента.

О некој јачој вези са арбанасима говори нам и сарадња Кара ор а и његовог оца Петра са исламизираним Фазли башом из Хасан пашине Паланке (данас Смедеревска Паланка). Јанићије Ђурић каже «будући да им је овај Турчин велики пријатељ издавна био и познат... Овај Турчин био је Арнаутић... јавивши Кара ор у да је и он хришћанин од неки стари поглавара албански, па иде под турским именом, а да му је било име Василије.»¹⁴ Петар је служио Фазли-башу и чувао кошнице на кованлуку у Баничини. Када је Кара ор е убио Турчина у Загорици узме оружје, коња и све одело и оде Фазли-баши у Паланку рекавши шта је учинио, а овај га прими код себе у службу. Фазли-баша је кад год је могао пљачкао и убијао Турке и тако се обогатио. Оженио се (Туркињом) и уз њу као мираз добио село Церовац. Тврди се да је Кара ор е био одан и веран Фазли-баши и са њим је наставио да убијао Турке. Са Фазли-башом је провео 10-15 дана у Београду. И у Јагодини су провели неколико дана претходно убивши два Турчина изме у Раче и Баточине. Једно време га Ђор е напушта, а када се његов отац Петар одселио у Маслошево, поново одлази код Фазли-баше.¹⁵ У вези са овим питањем је интересантна и појава Арнаутовића ме у сарановачким старинцима.

Интересантно је поменути да је Кара ор ев унук Петар I после трагичне смрти своје супруге Зорке променио славу и узео Св.

¹² Х. С. Ристић, *Плач старе Србије*, Приштина-Исток 1998, стр. 49-51.

¹³ *Исто*, стр. 316.

¹⁴ Ј. Ђурић, *Казивања о српском устанку 1804*, Београд 104, стр. 11-12.

¹⁵ *Исто*

Андрију који је у народу важио за заштитника медведа.¹⁶ Св. Андрија је посебан култ имао у царској Русији с обзиром да је проповедао хришћанство око Црног Мора и у руским земљама. Из тих разлога је постао Првоапостолник Русије и Трећег Рима – Москве. Исто тако медвед је и хипостази Русије. На дан 30. 11 / 13. 12. је Мечкин дан. Мечка се лако да повезати са пчелом, а код многих народа она се зове и «вук пчела». Све то може имати везе са тиме што се Кара ор ев отац Петар бавио пчеларењем. И сам Кара ор е је по једном сведочанству ро ен испод куће код кованлука. Вероватно је добар пчелар био и деда Јован, као и Кара ор е. Петар је радио и на турским кованлуцима.

Вукићевић наводи сведочења да су у околини Подгорице, у селу Дољанима, идући према Кучима, живели Кара ор еви преци. Потом су прешли у село Врањ, близу Матагужа на северу Скадарског језера, где су узели нову славу, Св. Климента. Преузимање славе досељеника од староседеоца је била обавеза обичајног права. Прешли су у Мачетово код Призрена, а одатле преко пештерске висоравни и Старог влаха у Шумадију. Најстарије податке о Кара ор евом пореклу забележио је француски војсково а Меријаж, 1810. године, у свом извештају: «(Медун) град или твр ава Климената постојбина Црног Ђор а. Највећи број његових ро ака ту станује и они су поглавице овог краја». У другом извештају из 1811. године наводи: «Његова породица је из Климената... високе Црне Горе, чија су племена под његовим утицајем...».

По једној причи коју је забележио Лубурић Петар је био прешао шездесет и другу годину живота када му се родио син Кара ор е. Око 1714. године Петар се из непознатих разлога преселио из Климената у село Драговољиће код Никшића. Потом се преселио у село Жабрен на Пештерској висоравни. Пошто је, по једној варијанти, Петар убио три муслиманска зулумћара, а по другој, два хајдука Топузовића. Морао је да бежи у Шумадију где му се родио син Ђор е.¹⁷ И Јовановић износи податке да је Петар био ожењен

¹⁶ Епископ Николај, *Охридски пролог*, Ваљево 1991, стр. 955.

¹⁷ А. Лубурић, *Војвода Јован Мршић Климента Кара ор ев ед и плавски Турци*, Београд 1937.

Марицом када је дошао у Шумадију са оцем¹⁸. На Пештери је и данас жива легенда да су се из Црне Горе доселили Кара ор еви преци у село Жабрен на пештерској висоравни где су живели Гицићи, Клименте и Кучевићи, исламизирани Кучи. Наводно су се завадили са Гицићима те су убили двојицу, склонили се код Кучевића, а потом су отишли ка Шумадији. Због тога је отпочела крвна освета изме у Кучевића и Гицића. Задње убиство Кучевића је било 1980. године у Новом Пазару. Када је Кара ор е напао Пештер и Сјеницу заповедио је да се Жабрен не дира. Када се Александар Кара ор евић женио позвао је са Жабрена Хаџи Мурата. Готово истоветну причу пронашао је етнограф Ејуп Мушовић из Новог Пазара.

У ранијим истраживањима о старовишевцима која сам чинио у вези допуњавања родослова и чињеница које је објавио Милан Јовановић из Вишевца примећена је врло упадљива појава да су се Радојеви и Јованови потомци, као и оних у Саранову, Мраморцу и Башину често окупљивали на венчањима или крштењима. Није забележено ни једно сведочанство да су се крвно оро авали женидбама или удајама, поготову у периоду од 1740. до 1780. године, па и касније иако су живели у близини једни других. О времену заједничког боравка у Дубници нема детаља, али се осећа да су и тамо били блиски што је узроковало да донесу заједничку одлуку да крену за Шумадију. То је наводило на реалан закључак да су Кара ор еви преци и преци Стојака из Вишевца блиски и род.¹⁹

Једно новије истраживање које се не базира на овој чињеници иде у прилог овом размишљању преко једног другог детаља који је тако е врло интересантан и у целини даје за право да је ова ранија претпоставка вероватно тачна. По њему се сви Старовишевци и Кара ор еви преци повезују за племе Палавестре, живели на простору северне Арбание, које се стапало са Васојевићима, долазећи у време боравка на обалама Скадарског језера у додир са Климен-

¹⁸ Ј. Јовановић, *Краљ Петар I*, стр. 177.

¹⁹ Текст «Блискости и везе места ро ења и смрти Вожда Кара ор а», који је једним делом угра ен у овај рад, је читан на трибини Народне библиотеке у Великој Плани 1997. године и није до сада публикован.

тама и Кучима.²⁰ Идући за топо-хидронимом Јордан на брду Градиште, где се родио Кара ор е, долази се до интересантне претпоставке да је постојао и Јордан, брат Мојсилов, који је био отац Радоја, Радивоја, Радосава и Стојака и који су се са својим синовима населили у Вишевцу и Саранову. Потом је изнета и претпоставка да је Јордан, на чијој је земљи била колиба Петра и деде Јована где је ро ен Кара ор е, био њихов предак, и да су сви Старовишевци и Сарановци са Кара ор евим дедом у блиском сродству.²¹ То би могло бити да је Јордан отац Јована, Радака, Митра и Симеона, а Мојсило, сасвим извесно, отац Радоја, Радивоја, Радосава и Стојака. Јордан и Мојсило су највероватније браћа о чему говоре и њихова имена која су библијски аналогна. Њихов отац се због понављања имена могао звати Ђор е. Индикативно је да Јовановић, изворно, а потом Живојиновић, наводе податак да се Кара ор ев деда звао Ђор е.²² Забележено је да су и Дринчићи из таковског села Теочина сродници и иноплеменици са Кара ор евим прецима док су живели у Васојевићима «одакле су кренули са Кара ор евим прецима, кад су 'растурени' Кучи и Васојевићи... од истог племена од кога је био и Јован, деда Кара ор ев».²³ То би могло бити да је неки н. н. предак Дринчића брат, или брат од стрица, Јордана и Мојсила.

Када је у питању Кара ор ева супруга Јелена из Маслошева ваља се присетити и да је његова мајка Марица из Маслошева, што је већ разлог да се застане и размотри њихово порекло и могуће везе и чињенице битне за Кара ор а, а које се одмах не уочавају. О Марици се зна поуздано једино да је била родом из Маслошева, да је ћерка Петра Живковића, да су јој браћа, Кара ор ева ујчевина, живела у Маслошеву и да је умрла 1811. године.²⁴ Петар се оженио са Марицом када је дошла у Жабаре где је имала ро аке. На основу тога што су Петар и Марица дали име Марија својој најстаријој кћери могло би бити да је право име Маричино било Марија.

²⁰ Р. Радић, *Степковићи-Палавестре-Кара ор евићи*, стр. 31.

²¹ *Исто*, стр. 23.

²² Д. Живојиновић, *Петар I Кара ор евић живот и дело – у изгнанству 1844-1903. године*, Београд 1988, стр. 11.

²³ М. Филиповић, *Таково*, стр. 168.

²⁴ В. Савић, *Кара ор е*, 3, стр. 1669.

Марица би био надимак, јер таквих, кад су у питању Марије код нас, има и у другим случајевима. Ме утим, Петрова и Маричина кћер Марија, по свему најстарије њихово дете, је могла добити име и по баби, супрузи Јовановој (баба Кара ор ева по оцу). Да се закључити и да је Марија Живковић ро ена око 1732. године. На њену клетву Кара ор е је убио оца 1781-86. године. Може се претпоставити и да је Патар ро ен у старом крају, око 1730. године.

Кара ор ева супруга Јелена била је кћер јасеничког оборкнеза Николе Јовановића из Маслошева и Босиљке, сестре Јанка Николића, тако е из Маслошева. Никола је био врло имућан, а поред Јелене је имао синове: Ивана, Марка и Јована и још једну н. н. кћер удату за Марка Филиповића из Јагњила.²⁵ Дакле, Кара ор е и Марко Филиповић, син лепеничког оборкнеза Ђуке из Јагњила, су били пашенози, ожењени ро еним сестрама. И за Станка Арамбаша се зна да је био трећи пашенос, вероватно ожењен из Јеленине стричевске фамилије. Ђор е је долазио код својих ујака и Јелениног оца Николе у Маслошево и ту су се од њених детињих дана упознали. Забележен је и један недовољно запажен, а може бити врло важан податак, да је и јасенички оборкнез Никола Јовановић са своја два сина, из неких непознатих разлога и од неименованих починиоца убијен у «месту Кошарња код Паланке», односно Радовању где је касније убијен и Кара ор е!²⁶

После Николине смрти, пред Први српски устанак, јасенички оборкнез је Марко Н. из Орашца. Први српски устанак је подигнут у Марићевића јаруги, «у једном шумарку» испод куће кнеза Марка, који се са осталим старешинама заклео на верност Кара ор у. «Даље што о кнезу Марку незна се ништа».²⁷ Сматра се да је у питању Марко Савић. По свему судећи, у оборкнезу Марку Н. можемо сасвим оправдано препознати сина јасеничког оборкнеза Николе Јовановића. Марко, други шурак Кара ор ев је, после смрти своја два брата и оца у Кошарни, именован од Турака за оборкнеза, а потом се одселио у Орашац. Сада је сасвим разумљиво који су јаки разлози навели Кара ор а да закаже скупштину устаника у Ораш-

²⁵ М. Вукићевић, *Кара ор е*, стр. 41.

²⁶ М. Вукићевић, *Кара ор е*, стр. 337.

²⁷ К. Ненадовић, *Живот и дела Кара ор а...*, стр. 834-835.

цу и под чијом заштитом је. Око њега су у Орашцу били многи његови ближи и даљи ро аци, кумови и побратими.

Осим порекла, споран је и датум Кара ор евог ро ења, а у новије време, понеки истраживач или становник суседних села Вишевцу, во ен локал-патриотским осећањима, оспорава и место ро ења. Ме утим, у вези са овим постоје доста уверљиве чињенице које су саопштили Кара ор еви савременици, при чему је врло важно да се зна да је његова супруга Јелена ро ена 1765. године, а Ђор е је био нешто старији од ње.

Јанићије Ђурић, који каже да се «добро познавао» са Кара ор ем и «са мајком јего Марицом и са јего супругом Јеленом», тврди: «Кара ор е родио се око 1752. года у селу Вишевици, декемвра месеца 21.-га, (односно 1. јануара 1753. године) у нахији крагујевачкој близу Тополе код села Саранова... Но када се Кара ор е родио у Вишевици, исту ноћ случио се један Турчин на конак код Петра, оца... бивши беднога стања...».²⁸

Гаја Пантелић-Воденичаревић тврди да је «У Кочину крајину (1788.) имао 14 година (ро ен 1774.) а био мла и од Кара ор а 8 година». По њему би Кара ор е био ро ен 1766. године. «Кара ор е родио се од оца Петра и матере Марице у Петровцу, селу које се граничи с Мраморцем и Себцем... Приповедала ми је Марица, мати Ђор ијева... родио се пред први петала, па да је свануло, те опет замрачило, а тако се било засјало да се готово сав свет видио... овде у Петровцу код кованлука (пчелињка) која се налазила код једне велике липе, родио се Ђор е... Мраморац је село у Јасеници... до Петровца, као њива до њиве. То је готово једно село, само што су два имена. И Петровац онда није ни било село, само једна пустара. Отац Мирков оженио Петра, Кара ор евог оца, и наместио га у кованлук у Петровац с младом Марицом».²⁹ Осим тога што Гаја Пантелић једини тврди да је Кара ор е ро ен у Петровцу постоји још један врло јак разлог да се сумња у тачност његових тврдњи. Пантелић каже да: «Мирков отац био је Петру, оцу Ђор а, стриц, али му имена не знам нит' сам га затубио. Он је седио у Мраморцу... Мирко је имао сина Кузмана... Отац Мирков оженио Петра, Кара-

²⁸ Ј. Ђурић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 3, 6.

²⁹ Г. Пантелић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 71, 77, 141.

ор евог оца...".³⁰ Наиме, Мирко је Петров ро ени брат, а не стриц, а њихов отац је Јован! Овако важан податак Гаја Пантелић очигледно не зна, односно није га запамтио! Интересантно је да Гаја Пантелић у својим казивањима ни једном не помиње Вишевац, чак ни као село у коме је Кара ор ев отац Петар несумљиво живео. По свему судећи, Пантелић због нечега изједначава Вишевац и Петровац. Вишевац се заиста и данас граничи са селима Сепци и Мраморац. У селу Сепци данас постоји неколико заселака са именом Петровац (у Сепци брду, поред реке Јасенице и Петровачко поље до села Башина). Ме утим, ни Ердељановић и Дробњаковић, као ни многи други, у својим истраживањима Јасенице нису забележили кроз читав XIX и XX век код становника Сепца или Мраморца податак или легенду о ро ењу Кара ор а у поменутиим селима. Постоји врло реална могућност да се село, пре појаве досељеника са Пештерске висоравни који су донели име Вишевац (можда од Вишњевци или од Бишевци?), звало Петровац. На овај начин би се врло ефектно разрешиле велике противуречности у вези са подацима Гаје Пантелића.

Петар Јокић сведочи: «Отац Кара ор ев Петроније живео је у Жабарима... Када је ова баш хтела родити Ђор а, до е Турчин увече на конак... Петроније је био некуда отишао... а жена... иза е напоље и у час роди дете пред кућом у воћу ...».³¹ Нико од историчара не узима Јокићеву интерпретацију за тачну у вези са поменом Жабара као месту ро ења.

Антоније Протић не каже ништа о његовом ро ењу, али каже да је 1805. године имао 50 година што значи да је ро ен 1755. године.³² Лазар Арсенијевић Баталака у биографији наводи да је у време смрти имао 65. година чиме посредно долазимо до године 1752.³³

Вук Карацић каже на једном месту: «Ђор е Петровић, звани Кара или Црни, родио се изме у 1760. и 1770. године у округу крагујевачком, у селу Вишевцу, као син једног сељака по имену

³⁰ Исто, стр. 141.

³¹ П. Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 152.

³² И. Стојановић, *Србска повестница*, 1851, стр. 172.

³³ М. Савић, *Кара ор е*, 3, Г. Милановац 1988, стр. 1634.

Петронија...»³⁴, а на другом месту: «Кара-Ђор ије се родио у засеку Вишевцима код Саранова села».³⁵ Вук је ово лично записао тако да то представља прворазредан извор. Немачки и руски часописи су наводили да је Кара ор е ро ен 1770. године.

Сима Милутиновић-Сарајлија је био учесник у I српском устанку, а пре 1825. године забележио је у поеми о Кара ор у и податак о његовом ро ењу у селу Вишевцу:

«О Вишевци, превазносите се
Родитељем јединствена Срба...
Поро ена Васојевић' сином...»

У Грамати црногорског владике Петра Петровића Његоша, од 21. децембра 1842. године, издату Кара ор евом сину Александру, којом га признаје за свог "патриоту и књаза произходајшчаго из древних Књазеј Нашеј Провинцији Васојевич"³⁶.

Константин Ненадовић је усвојио, по Јанићију Ђурићу, да је ро ен 21. децембар 1752. године у Вишевцу, тврдећи да му се деда Јован родио у Васојевићима испод Подгорице Кучанско-Дрекаловићке.³⁷ Вукићевић прихвата годину и место ро ења, али утвр ује да је Ђор е ро ен 3/16. новембар на Св. Ђор а (Ђур иц) на основу писма Родофиникина упућеног Прозоровском у коме га обавештава да је позван у Тополу на Кара ор ев ро ендан 3. новембра.³⁸

Француски писац Ламартин је записао у Србији и изнео неко предање да је Кара ор е ро ен у Француској сматрајући да је "оно лишено сваке веродостојности".³⁹ Француски писац Роаје је ову интригу конкретизовао написавши да је ро ен у Нансиу, а то је опет прихватио Ламартин тврдећи да је Кара ор е, 1791. или 1792. године, са петнаест или шеснаест година био узет у француску војску и да је учествовао у рату против Пруске и Аустрије, а затим је због непослушности кажњен и да би избегао казну пребегао непријатељу. Упућен је у Трансилванију где је у неком изгреду убио капе-

³⁴ В. С. Карацић, *Српска историја нашег времена*, Београд 1975, стр. 131.

³⁵ В. С. Карацић, *Историјски списи*, Београд 1987, стр. 255.

³⁶ М. Вукићевић, *Кара ор е*, I, стр. 412-413.

³⁷ К. Ненадовић, *Живот и дела Кара ор а...*, стр. LI, 1.

³⁸ М. Савић, *Кара ор е*, 3, стр. 1670.

³⁹ A. de Lamartine, *Voyage en Orient*, IV, Paris 1835, стр. 12.

тана и пребегао у Србију где се ставио на чело једне банде хајдука.⁴⁰

Лукачевић сматра да су Васојевићи и Кучи потпуно два одвојена племена записавши да је сам Петар I Кара ор евић написао да је “из Зете оног места одакле му је чукун-деда преко Комна пренео свој колац”.⁴¹ Да је Кара ор е пореклом Куч сматра и Радован Тунгуз Перовић.⁴² Крклец је забележио у Црној Гори легенду да је Кара ор ев предак био од старих васојевићких кнезова и војвода.⁴³

Уверљив податак је објавио Душан Пантелић, који је у једном фрајкорском списку пронашао Георгија Петровића, старог 19 година, ро еног у Сарајеву(!) и ожењеног, и на основу тога израчунао да је ро ен 1768. године⁴⁴, што је усвојила наша историографија. Код овако «позних датума» постоји једно велико али, пре свега, због Јеленине године ро ења, која је неспорно била мла а од Ђор а. Осим тога, Вукићевић наводи да је Кара ор е ишао у Маслошево код својих ујака када је Јелена била још девојчица. Јелена је добила пасош од аустријских власти 1813. године где се наводи да има 48. година на основу чега је ро ена 1765. године. Ме тим, када је Јелена умрла 1842. године новине су објавиле да је имала 70. година те би по томе била ро ена 1772. године.⁴⁵ У сваком случају треба веровати податку из званичне исправе који је дала сама Јелена. Осим тога, мора се поставити питање да ли је овај Георгије Петровић, кога је пронашао Пантелић, исти са Георгијем, сином Петра Јовановог, тада из Загорице.

Јовановић Милан, састављач врло прецизног родослова села Вишевца, своја истраживања у Вишевцу је обавио још крајем XIX века, тврди да је Ђор е ро ен децембра 1762. године пошто је Бег Јован био старији 10. година од Ђор а, а да је 3. новембар узет

⁴⁰ Н. Банашевић, *Басна о француском пореклу Кара ор а*, Београд 1976, стр. 127-137.

⁴¹ С. Лукачевић, *Приче о Кара ор у*, Политика, Београд, 6. фебруар 1928, стр. 6; В. Савић, *Кара ор евићи*, Београд 1990, стр. 11.

⁴² Р. Т. Перовић, *Након сто година*, Горштакиње, I, Београд 1906, стр. 301.

⁴³ Г. Крклец, *Легенда о Кара ор у*, Време, Београд, 16-17. септембар 1925, стр. 4.

⁴⁴ Д. Пантелић, *Два прилога историји Кара ор а*, Београд 1932, стр. 13.

⁴⁵ М. Костић, *Пасош Кара ор еве жене и деце из 1813*, Политика, 14-17. април 1928, стр. 14.

произвољно због Св. Ђор а, наводећи сведочење Стевана Стојковића из Сечаца, које је запамтио из причања Милоша Бркића из Церовца јасеничког, забележено 1853. године. Милош је имао 15. година у време Кара ор евог ро ења и био је присутан у збегу: «Једне ноћи пред Божић (21. децембра) синило је нешто као да се сунце појави».⁴⁶ Наследници Јована Вишевца и Ђор ица Лукића из Вишевца без изузетка сведоче о ро ењу Кара ор а у Вишевцу на Св. Ђор ица.

О Климентима као племену које је “Србији дало личности од највеће вредности” говори и Јован Томић, алудирајући на Кара ор а и Стојана Новаковића.⁴⁷ Већ је речено да је Јован Јовановић изнео податке да је Кара ор ево порекло од српско-арбанашког православног племена Клименте из Селаца у Брдима. Они су се раселили и утопили у друго становништво. Један део Климената се населио у рудничком и београдском округу, а други у околини Митровице у Срему. Од Климената који су се почетком XVIII века населили у рудничком округу “треба да воде порекло преци Краља Петра”. Клименте су били Срби из Мораче који су 1685. године насељени на Пештери. Јовановић се позива на француског команданта Мериажа: “Клименте се боре под заставом српском, њихов број 20.000... Села Клименти су место ро ења Црног Ђор а, највећи део његових ро ака тамо још живи...”, потом на чињеницу да су кнезу Александру више пута долазили у Београд Клименте из Селаца у Брдима, он их је даривао поклонима, нарочито оружјем, а потом и на то да је краљ Петар при проласку кроз Скадар 1915. године имао посету од Климената из Селаца. Јовановић се позива на биографе (?) краља Петра I који тврде да се деда Кара ор ев звао Ђор е и да се у Србију доселио са два брата и два сина.⁴⁸

Пореклом Кара ор евића на терену Црне Горе се много бавио Андрија Лубурић⁴⁹ који је дошао до многобројних нових података и закључио да су Кара ор евићи од Климената. Ти подаци су пуни

⁴⁶ М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, Скопље 1938, стр. 14-15.

⁴⁷ Ј. Н. Томић, *О Арнаутима у Старој Србији и Санџаку*, Београд 1913, стр. 89.

⁴⁸ Ј. Јовановић, *Краљ Петар I, Браство XVI*, Београд 1921, стр. 176-177.

⁴⁹ Лубурића је ангажовао да врши истраживања код католика и муслимана Климената у Малесији, око Плава и Гусиња, кнез Павле Кара ор евић.

детаља који делују врло уверљиво. Управо из тих разлога, многи имнису придали поверење. Полазну основу је имао у извештајима Маријажа цару Наполеону. Кара ор ев прадед је био барјактар Мрша, који је имао синове војводу Јована, харамбашу Вука и Амет барјактара. У својим истраживањима забележио је више народних песама које су чуване ме у муслиманима о Кара ор евим претцима, а поготову о његовом деди војводи Јовану:

*У Велики у новоме ану
И пред њима Климента Јоване
Но што рече Климента Јоване:
А чујте ме моја браћо драга!...
Вет под ово живјет' не моремо
Од курвића Муље Чаковића
И друга му Рама Сујковића....
Скупише се Клименти јунаци
И пред њима Климента Јоване:
А под руке бистре џефердаре.
А на раме лаке обрамнице.*

Муја Чуљковић је био у доба Морејског рата (1684-1699.) највећи непријатељ Климената. Тада је Јован био харамбаша. Према предању плавских Турака у боју је погинуо и Јован, а у предању Климената се каже да није тада погинуо, али да је имао велике губитке у људству. Лубурић је забележио и песму по којој се војвода Јован борио и против Симе Рашовића - Дрекаловића. Против Јована су се борили и Мирко и Новица, сестрићи, синови пиперског војводе Лијеша, кога су Турци убили у Скадру 1691. године. Јован је био чувени харамбаша и племенски поглавица - војвода који је четовао и ратовао у области изме у Ђаковице и Бијелог Поља и од Скадра до Новог Пазара. Са својим оцем Мршом био је десна рука главном во и Климената, Уљи, званом "мали краљ". После смрти "краља" Уље (око 1696.) и оца барјактара Мрше (око 1699.) војвода Јован је стао на чело моћног племена Клименте. Јуначки је бранио Полимље и гусињски крај све до око 1700. године када је велика турска војска потисла Клименте од скадарске равнице, а Клименте из Гусиња преселила на Пештер код Новог Пазара. Јован после неколико година успева (1707- 1711.) да већину саплеменика поврати

са Пештери у Клименте. У јуну 1711. године, у заједници са осталим српским племенима у Брдима, Црној Гори и Херцеговини, одазивајући се позиву руског цара Петра Великог упућеном 3. марта 1711. године преко руског пуковника Михајлу Милорадовићу, Јован са Климентама напада Турке. Јованов отац Мр(к)ша је на својој кући имао барјак Климената јер је, по причи, био барјактар над седам барјака у Малесији. То значи да је био алајбарјактар. Лубурић је забележио приповедање да је Хусејин паша, помоћу неког издајника из Мирдита, ухватио барјактара Мршу негде код Леша и у Скадру посекао.⁵⁰ О Јовановом брату, харамбаши Вуку, Лубурићу је причао и Јован Цвијић који је по Пештери слушао песме о Вуку Клименти. Један од Вукових синова је негде био заробљен и пребачен у Никшић, иза 1714. године, и ту потурчен на силу.⁵¹

Војвода Јован Мр(к)ша је имао сина Петра који се родио око 1690. године, у Климентима (селу) или у Гусињу. Петар је прешао 62. годину када му се родио син Ђорђе. Дакле, 1751. године. Петар се, иза 1714. године, обрео код Никшића и населио у селу Драговољиће. Кроз неку годину се преселио у село Жабрен на Пештери. Петар је у Жабрену имао велики углед. Ту је убио више муслиманских зулумћара између којих и два Топузовића из околине Бјелог Поља.⁵²

Лубурић је о Караоревом рођењу забележио потпуно нову причу. Приликом одласка на своју везирску дужност у Босну, Ахмед-паша Ћуприлић је свратио на конак код Петра Мркше, богатог домаћина. Везир је ујутру угледао звезду како пада на зграду у којој је спавала Петрова жена Марица рекавши да ће се ту родити дете које ће постати владар Србије. Нешто касније Марица је уснила да јој је из стомака израстао бор. На све те знаке добили су савет од комшије Мустафе Куча да Петар са фамилијом бежи у Шумадију и тако сачува сина. Петар га послуша и у пратњи многих својих пријатеља и рођака оде преко Јавора у Шумадију где му се роди син три

⁵⁰ А. Лубурић, *Војвода Јован Мршић Климента Караорев и плавски Турци*, Београд 1937, стр. 1-11.

⁵¹ *Исто*, стр. 12.

⁵² *Исто*, стр. 12-13.

недеље по доласку, 1751. године.⁵³

Кара ор е је стално одржавао ро ачке и пријатељске везе с во ама Климената обе вере. Клименте су причале Лубурићу да је Кара ор е у својој 25 или 26 години, око 1776, долазио из Шумадије у Клименте, дигао их на оружје и пошао на Скадар.⁵⁴

О пореклу Климената је забележио још чуднију причу. Њихов родоначелник, Климент беше из долине Мораче која извире изнад Котора, а населио се у Грудама. Климентов отац се родио у Херцеговини и син је босанско-херцеговачког великаша Станоја Јелачића, познатог из доба Косовске битке. Становао је на Буни у Херцеговини и имао три сина који су пребегли у Требиње, код својих рођака Љубибратића и Витковића, а потом у град Минчевац на планини Ловћен. Ту један брат остане, а Селак и трећи брат, отац Климентов, оду у Горњу Морачу. Трећи брат се одсели у Брда (Малесија) и ожени Бубеском из Куча са којом добије Климента. По легенди из Климената, Јелачићи су огранак од Витковића, а род са Љубибратићима. Сви они воде порекло од требињског краља Бијело Павла који се помиње у Родослову попа Дукљанина.⁵⁵

Користећи податке о климентском пореклу у својој политичкој борби против монархије, Димитрије Туцовић је преиначио ове податке тврдећи да је Кара ор е био албанског порекла.⁵⁶

Најновије податке о Кара ор евом пореклу је прикупио Вуковић у Васојевићима. Кара ор ев деда Јован је један од шест, или седам, синова Трипка Гуриша - Ђуришића из Берана. Гуриш је имао и синове Симеуна, Радака и Митра са којима се Јован одселио преко Бихора ка Шумадији. Сви Ђуришићи славе Св. Климента.⁵⁷

Подаци које су прикупили, у два различита времена, Лубурић и Вуковић као да чине два таса изме у којих треба тражити коначно решење о Кара ор евом пореклу. У сваком случају, мора се рећи и то, Вуковићеви подаци су забележени и објављени тек у најновије

⁵³ Исто, стр. 13-14.

⁵⁴ Исто, стр. 14-15.

⁵⁵ Исто, стр. 16-17.

⁵⁶ Д. Туцовић, *Изабрани списи*, II, Београд 1950, стр. 77.

⁵⁷ Д. Вуковић, Трипка Гуриш - Кнежевић прадјед Кара ор ев, Зборник Историјског института, 15-16, Београд 1979.

време, 1979. године. Ови подаци се на први поглед дијаметрално разликују, али се у нечему и преклапају из чега би се могли извући неки закључци без посезања за искључивостима и одбацавању једних или других. И једни и други говоре о далеком, али значајном пореклу од феудалних средњовековних породица из Херцеговине. И Трипко и Петар Мркша, по Вуковићу деда и унук, проводе једно време у селу Драговољићу код Никшића. Због ове чињенице се чини да су Трипко и Петар савременици и да су приповедачи негде погрешили. Трипко има два брата: Вука и Марка. И Јован, али по Лубурићу, има два брата: Вука и Амета. Трипко има шест, може бити и седам, синова, а Мр(к)ша три. И један и други имају сина Јована, деду Кара ор евог. Или Трипков или Мршин син Јован није Кара ор ев деда.

Ове две приче се могу решити претпоставком да су Ђор е Мр(к)ша и Трипко Гуриш браћа која имају по једног сина Јована тако да је због великог сродства дошло до замене Једног с другим. Да ова претпоставка може бити тачна може послужити збуњујући податак код Гаја Пантелић који је испричао да је Мирко (познат као брат Петра, Кара ор евог оца) означен као стриц Петров, а не брат! То би се могло решити на следећи начин. Јован, син Трипка Гуриша, је имао сина Мирка (несељен у Мраморцуса са својим стрицом Радаком).

Како време пролази као да се много тога новог “откривало” о Кара ор у што нико није “успео” да забележи у XIX и првој половини XX века. Тако је на почетку XXI века “откривена” захваљујући некритичкој провери и, рекло би се, “накнадном сећању”, још једно место Кара ор евог ро ења. На овај начин би се могло ићи све даље, али и још даље од антиципација које нуде решења историјских питања о Кара ор у.

Традиција Кара ор евића се позива на село Вишевац⁵⁸ и дан Светог Ђурица, 16/3. новембра 1762. године, као дан и место ро е-

⁵⁸ У Вишевцу је подигнута спомен чесма Кара ор у 1929. године и Дом кнегиње Зорке, 1940. године. Под покровитељством краљице Марије Кара ор евић и њеног супруга Александра I у Рачи је сагра ена монументална зграда Кара ор ев дом у функцији сиротишта за децу дунавске бановине, 1932. године. У спомен на Вожда Кара ор а је епископ шумадијски Сава са народом подигао цркву Св. Ђор а.

ња. И Радош Љушић у новије време долази до закључка да је Кара ор е ро ен у Вишевцу, 16/3. новембра 1762. године.⁵⁹ Овај датум, годину и место ро ења заступа аргументовано и Миле Недељковић.⁶⁰ Још новија је Јацановићева претпоставка која полази од историјских извора у којима се говори о појави јаке светлости као дуге на небу у време ро ења Кара ор евог. Та светлост и ро ење је посведочено проласком Халејеве комете поред Земље: «Стога се, на основу ових астрономских података година ро ења Кара ор а може сасвим сигурно фиксирати у 1759.»⁶¹ Ме утим, познато је да пролазак Халејеве комете није тако брз и муњевит као светлост тог јутра у време Кара ор евог ро ења. Пре ће бити да је тога јутра у Земљиној атмосфери сагорео неки велики метеорит.

Вукићевић наводи: «у време Кара ор евог детињства, 1768. године». Ако је Ђор е ро ен, према његовим тврдњама 1752. године, њему би тада било 16 година, што није детињство једног кршног момка. Ако је ро ен 1762. године тада би у дога ајима 1768. године имао 6 година што је реално. Вукићевић, тако е, тврди да је Ђор е био у служби Фазли Баше у Паланци када је тамо гра ена ћуприја на Јасеници. Ова ћуприја је гра ена 1780. године што је тврдио и запис који је био на њој. Судаћи по томе, тада му је било 28. година, ако је ро ен 1752, односно 18 година, ако је ро ен 1762. године, или 12. година (1768.). Кара ор е је извесно служио Фазли Башу као младић па би најлогичније било да је тада имао 18 година и да је према томе ро ен 1762. године. Јанићије Ђурић једини бележи да се Кара ор е женио 1786. године. Те године је Јелена имала око 19 година, а Ђор е је имао бар две-три године више што опет доводи до 1762-63.⁶²

О години ро ења је ваљано промислити и на основу године Кара ор еве смрти. Ако је ро ен 1752. онда је убијен у 65, а устанак је подигао у 52. Ако је ро ен 1762. живео је 55, а во а је постао са 42. Ако је свет угледао 1768. напустио га је у 49, а на историјску сцену

⁵⁹ Р. Љушић, *Вожд Кара ор е*, I, С. Паланка 1993, стр.25.

⁶⁰ М. Недељковић, *Кара ор евићи*, Даница, Београд 1997, стр. 158.

⁶¹ Д. Јацановић, *Митолошки елементи у лику Кара ор а*, Митолошки зборник, 4, Рача-Београд 2001, стр. 120.

⁶² Ж. Андрејић, *Пола миленијума Раче*, стр. 113.

избија са 36. Посматрано из више угла најпре се долази до године 1762. и села Вишевца. Тиме Вишевац као место рођења и година 1762. постају неспорни и утемељени. Интересантно је још једном проговорити и о самом месту у Вишевцу где је била кућа Петра Јовановог Ђорђевог. Данас је опште прихваћено да је његова кућа-колиба била на падинама брда Градишта, негдашње Голубице, у потесу Јордан, десно од реке Раче. Око куће су била столетна стабла храста, а у близини, и велике липе, где је био ковандук - трмчиште - пчелињак, по чему је Петар, па и Ђорђе, био познат и увек помињан у причањима савременика. Поред трмчишта је био и шљивар. Један од казивача изнео је тврдњу да је Ђорђе рођен у шљивару, а други код пчелињка и велике липе зато што је Марица морала да напусти кућу због Турчина. Међутим, ако се има у виду већ доста хладни новембар месец, Марица - Марија је родила у кући или каквом затвореном простору на ковандуку. Главни део села, Стари Вишевац, који је данас поново насељен и опустео, налазио се супротно од брда Градишта. Зато Вук Караџић и каже да се Кара ор е родио «у засеоку Вишевцима».

Најзад, треба још једном размислити о датуму Кара ор евог рођења.

Има се утисак да између свих поменутих датума има неке битне везе. Сви приповедачи кажу да је те ноћи, када је идућег дана, у свануће, рођен Ђорђе, наишао Турчин, спахија села Вишевца и ту занућио (Лубурић каже везир Ахмет-паша Ћуприлић). Два датума: 16/3. новембар (Св. Ђорђе-Ђурџиц) и 3. јануар/21. децембар (Св. Јулијана), се помињу у вези његовог рођења. Ако је био Св. Ђорђе, кога и данас славе или преслављају готово сви старовишевци било где да су, онда је јасно зашто Петар није био код куће када је наишао Турчин. Он је по свему био код Стојакових на слави. Међутим, највероватније да Турци, поготову сами, на тај дан не би занућили међу «каурима». Врло вероватно да је тај «Турчин» неки исламизирани сродник из Вишевца, а понајпре из Саранова. Зна се да су неки родови из Саранова били исламизирани па су се по избијању устанка «повратили».

Овде се морамо дозвати и црквено-народних обичаја у вези с рођењем и крштењем деце. После порођаја мајка и дете не на-

пуштају кућу 40 дана. Одмах по рођењу отац иде код свештеника који даје црквено име и водицу да се окупа дете. Тек после тога се обавља крштење у цркви, или код куће, именом које саопштава кум. Легенда каже да је кум био стари Стојак, а да је Ђорђе крштен у рачанској цркви брвнари од стране попа Антима из Старог Ацибеговца. Уколико је рођење било 16/3. новембра онда је крштење било после 40 дана 25/12. децембра, или неколико дана после тога. Напомиње се код неких приповедача да је Ђорђе рођен уочи православног Божића 7. јануар/25. децембар. Није ли дошло до замене па је крштење помешано са рођењем. По свему ће то бити тако. На крштењу је Ђорђе добио име по свецу на чији је дан и рођен, по свему на дан славе старог Стојака. То је био разлог више за њега као кума да дете назове тим именом приликом крштења у кући Петровој, под брдом Градиштем, 21. децембра, у време поста. Његово крштење се стога и везује у приповедањима за Божићну, богојављенску звезду, која је објавила и Исусово рођење.

Дакле, Ђорђе Петров Јованов Ђорђевић се родио од мајке Марије Петрове Живкове у колиби, код кованлука, 16/3. новембра, на Св. Ђорђа (Ђорђеица), 1762. године, у селу Вишевцу, некадашњем Петровцу, где га је пред Божић, «на Нову годину», крстио његов рођак Стојак у очевој кући брвнари. Старовишевци и Старосарановци воде порекло од браће Јордана и Мојсила. Њихов заједнички предак би могао бити именом Ђорђе.

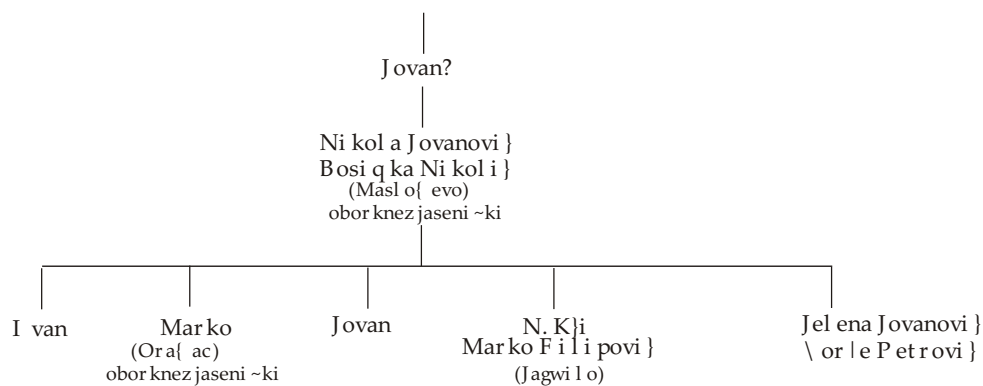
Прилози

*Кара ор е, из 1808.год, по цртежу
Робера*

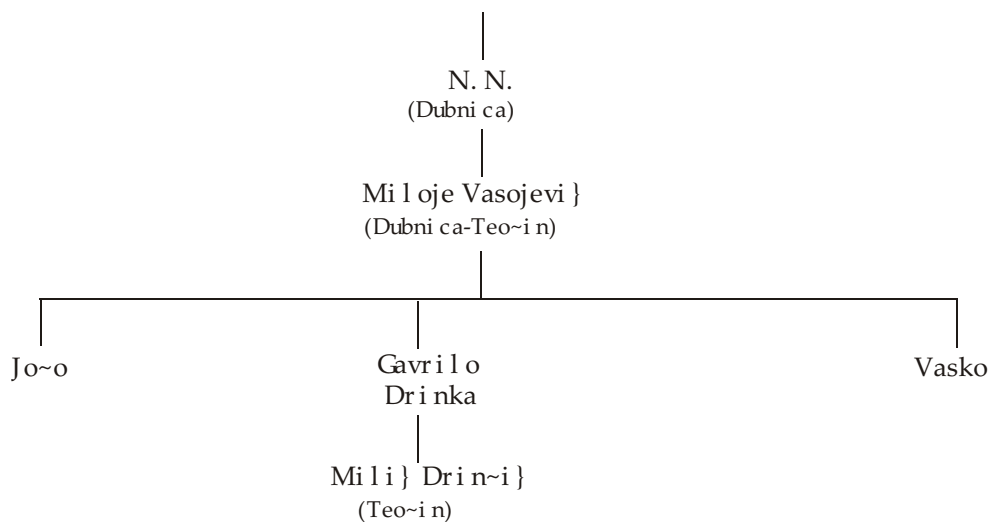
*Кара ор е с пуштком, неп. аутор,
Народни музеј Београд*

*Кара ор е под старе дане,
по слици из збирке Јоце Вујића*

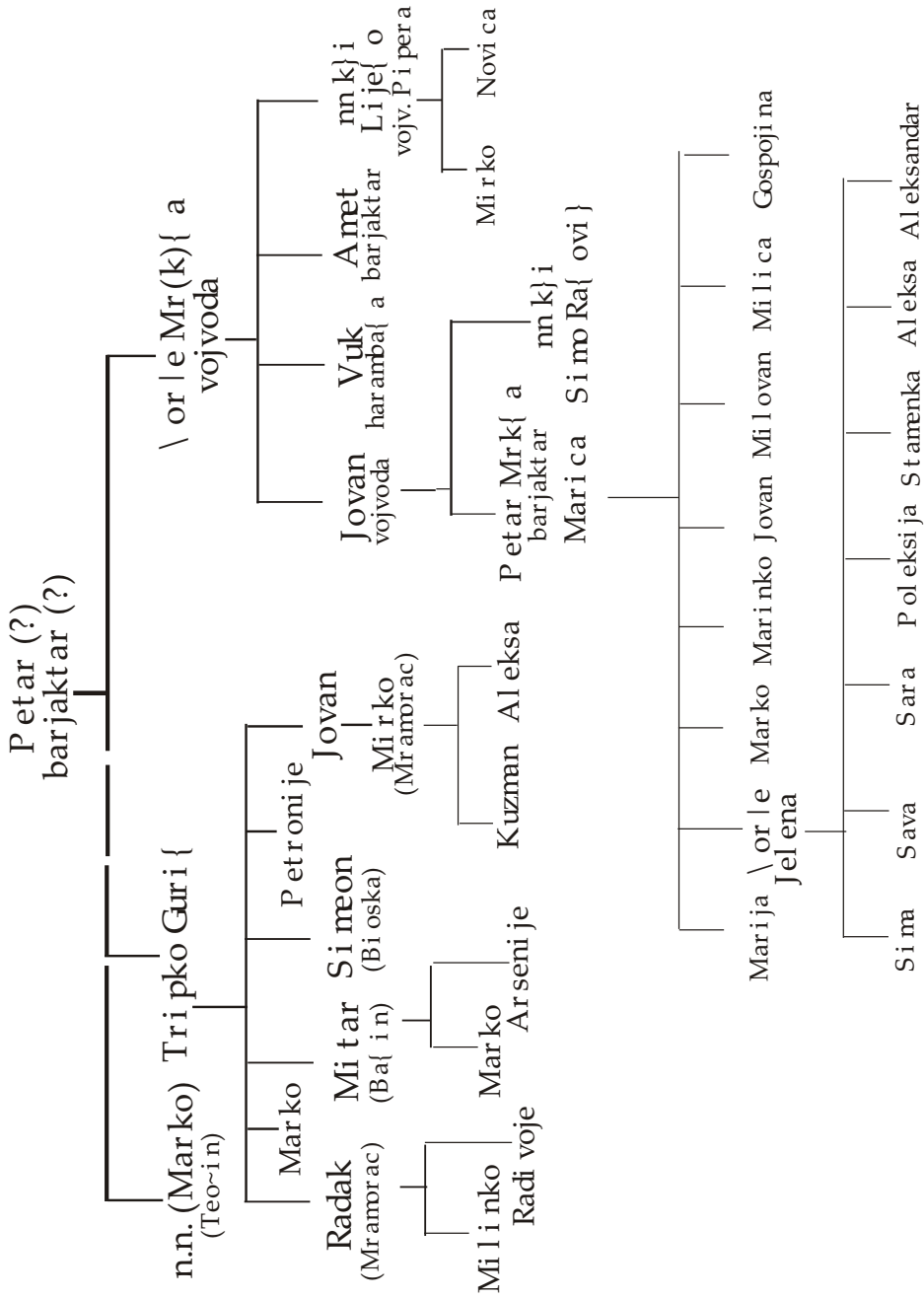
*Јелена Петровић, рад Уроша
Кнежевића*

Родослов обор кнеза Николе Јовановића

Родослов војводе Милића Дринчића

Родослов Кара о р а и његових предака

Лепеница у Првом српском устанку

Караорев отац Петар, звани Мркша, је служио Турке, наводно као сиромашан човек, али се никада није одрекао ношења оружја што је изазивало код власти подозрење. Осим тога, ношење оружја подразумева да је Петар ипак имао одређени статус како код Срба тако и код Турака, о чему нема сведочанстава од стране савременика. Уколико додамо тврдње да је његов отац Јован био војвода, а деда Мр(к)ша барјактар онда његов материјални статус и углед у Вишевцу и околини није био мали. На основу врло уверљиве приче, која је запамћена у Вишевцу и преношена са колена на колена, Петра Мркшу су мрзели «Турци» - некада исламизирани хришћани из Баточине јер су сумњали да има неке везе са хајдучима из околине који су стално вршили нападе на усамљене Турке или караване дуж Цариградског друма.

Једном приликом, Петар је отишао у Баточину. Оружје сакрије у шуми поред друма. Старешина баточинске паланке, утврђења од палисада окружено ровом, видећи га са чардака пошаље момке да

га приведу. Пошто га виде без оружја отера га и запрети да ће му ударити 50 батина ако га нађе са оружјем. Петар одмах крете да се удаљи из турске варошице, сврати у шуму по оружје и крете пут Раче и Вишевца. Међутим, ага му није поверовао и за њим посла двојицу сејмена да га сустигну на коњима и, ако га виде са оружјем, убију. На путу за собом Петар их је на време осетио и скренуо у шуму чекајући их спреман. Када су наишли опали из пушке те једног убије на месту, а други потера коња и на време побеже. После тога покупи оружје и опрему сејмена и похита преким путем за Вишевац. На брзину покупи ствари, жену са децом и целокупан мал и склони се у Мраморац код свог стрица и брата Мирка. Испричавши шта се десило преплашио их је па је ускоро морао да се пресели у Жабаре код Тополе.¹ Тако је Петар остао без очевог имања, своје непосредне баштине. Било је то око 1775. године.

Петар је у Жабарима подигао колибу плетару на сохама састављајући једва крај с крајем јер није имао земље. Пошто није имао ни порез да плати жабарски кмет га потера из села. У невољи му се нашао неки Ђурђе из Жабара. Отишли су у Загорицу код Младеновца где Петар ради на кованлуку са пчелама Мула Хусејина из Хасан пашине Паланке. Мула Хусеин је на своје имање доселио Пантелију Десимировића као воденичара, Јована Живанића из Жабара, вртара и његовог сина Панту из Светлића, Недељка из Раче и Добровоја, из Ракинца Ђорђа Живанића, Станоја из Раче, Циганина пинтора из Ратара, Пантелију из Саранова, кога је окнежио, и његовог брата Симу, Антонија из Саранова и Алексу са старим оцем и друге.² Чини се да је Гаја Пантелић погрешно у вези Недељка и Добровоја. Реч је свакако о Недељку и његовом млађем брату Добровоју, званом Бјелош, из Вишевца.³

Караџорче је 1781. године био код свог стрица Мирка у Мраморцу “близу пустаре Баничине код Саранова”. Једног дана је пошао у лов са својим братучедом Кузманом. У Баничини убију једну срну и тек што су изашли “на друм велики који иде од Паланке за

¹ К. Димитријевић, *Вожд Караџорче*, Београд 1974, стр. 13.

² Г. Пантелић, *Казивања о српском устанку*, 1980, стр. 142.

³ М. Јовановић, *Прилог насељу села Вишевца*, 1938, стр. 22.

Крагујевац“ угледа их један Турчин на коњу и јурне на њих. Кузман баци срну и побегне у шуму, а Кара ор е опали из пушке и убије Турчина, потом и коња, затрпа их у једној јаруги, па се са срном врате у Мраморац⁴.

Као најстаријег, Ђор а су дали да чува стоку Новка из Жабара који је исто тако био насељен на спахилуку у Загорици. Има се утисак да се Петар лишио оружја тако што га је дао сину да брани стоку од вукова. Резбарећи ножем преслицу, Ђор е је чувао стоку поред реке Кубришнице када је наишао неки Турчин на коњу праћен својим хртовима. Видећи свиње Турчин крете да их убија. Ђор е на то потегне пушком и убије једног хрта, а кад Турчин крете уби и њега. Турчина сакрије у шуми, а његово одело, коња и оружје узме и после извесног времена се упути код Фазли баше у Паланку.

Фазли баша је био исламизирани Василије, хришћанин који је избегао са простора Албаније, са којим се Ђор ев отац Петар знао још док су живели у Вишевцу, а може бити и пре. Фазли баша се бавио хајдучијом пљачкајући богате Турке који су путовали Цариградским друмом иако је био исламит ожењен муслиманком.⁵ Фазли је водио Ђор а у Београд и Јагодину. Кад су кренули за Јагодину код Раче варошице сретну два права Турчина која убију и завуку у шуму.⁶ Постоји податак да је Ђор е код Фазли баше научио писати и читати. Када је напустио фазли башу ступио је у хајдучку дружину Станоја Главаша и Ђор ица Лукића.⁷

Око 1780. године, као имућан човек Ђор е Лукић се доселио у Вишевац после бекства из села Седлара у Ресави где је имао и воденицу на четири витла. Када је удавао сестру за неког сељака из села Свиње, данас Петровац на Млави, дошло је до сукоба са неким агом кога је убио. Ђор е је био ниског раста, врло храбар, јако грлат и енергичан и зато је прозван Ђор иц. Доселио се прво у Кречански поток, а потом се преселио у заселак Радуловац. На реки Рачи је направио нову воденицу која је постојала све до изме у два светска

⁴ Ј. Ђурић, *Казивања о Српском устанку*, Београд 1980, стр. 10.

⁵ Ж. Андрејић, *Пола миленијума Раче*, стр. 115.

⁶ Ј. Ђурић, *Казивања о Српском устанку*, Београд 1980, стр. 12.

⁷ М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, Скопље 1938, стр. 18.

рата.⁸ Стално је одлазио у стари крај преко Мораве тукући турске зулумћаре. Удружио се са Гајом, Белошем и Јованом Стојаковиће, бег Јовом, који су стално били у вези са Кара ор ем. Нашао се и са Станојем Главашем и његовом шумском дружином. Ћор иц и Кара ор е су се и побратимили. Главашева и Кара ор ева дружина је имала поуздане јатаке у Вишевцу, а поготову код Ћор ица и сеоског кмета Радојка Стојаковића и његовог брата Павла, са којима се окумио и крстио им децу. Недалеко од Њихових кућа су били ископани бурдељи где су се хајдуци скривали.

Једног дана се код Ћор ица у Вишевцу затекла дружина Станоја Главаша када је наишао неки турски зликовац Реца из Јагодине са намером да ухвати и убије Ћор ица. Опколили су кућу и позвали их на предају. Када је угледао кроз брвна ко је главни код Турака, Ћор иц се извуче кроз бацу на кући и изненада из жбуња упери пиштољ у Рецу. На то се Турци предају те их свежу, а Главаш нареди да их «отправе» до јаруга села Сипића па да их ту пусте. Када су их довели до сипићког потока ту су их убили и сакрили у густицу.

После женидбе са Јеленом, ћерком покојног оборкнеза Јасенице и Лепенице, Николе Јовановића, пре избијања аустро-турског рата, 1788. године, Кара ор е је прешао у Срем и ступио у фрајкор. Приликом селидбе у Срем Ћор е је убио свог оца Петра, наводно, због покушаја издаје. «И по е – по причању Јанићија Ћурића – са својих неколико друга и оца позове са собом. Када су стигли у село Стојник отац Кара ор ев упита Ћор а: ‘Ћор е, а куда си ти то наумио да идеш са нама?’ Овај му рекне: ‘Отац нешто се Турци узмутили да се уклонимо са оног друма.’ А Петар: ‘Ја видим да ће те ви да бегате у Немачку, а ја нећу да остављам моју кућу и баштину.’ Пак повиче на своју жену Марицу: ‘Ајде натраг са децом ако нећете ја идем одмах у Орашац у Ан – где је било 30 Турака на скуп – па да кажем да вас поробе.’ и тако одма по е...» Видећи да ни на њихове молбе муж не хтеде да се врати, Марица на заклетву мајчинским млекоком позове сина Ћор а да га убије. На ово, по Ћурићу, позове једног момка Илију, а по другима, Ћор а Остојића те га овај убије

⁸ М. Јовановић, *Прилог о насељу села Вишеваца*, Крагујевац 1914, стр. 24-25.

из пушке. По трећима, оца Петра је убио лично Кара ор е, а то ће бити најтачније.

Пред рат је овим крајем прошао прерушен аустријски официр Митесер који је оставио врло значајне податке о изгледу Баточине, Раче и Хасан-пашине Паланке. Варошица-трговиште Баточина има стражарни чардак-паланку, три дрвена моста на Лепеници, 33 хришћанске и 21 турску кућу, џамију од дрвета, 3 хана, 3 пећи за печење и две кафане. Пут до Раче је врло тежак и узан и зато за већа возила непроходан. Рача - хан је на друму, али нешто удаљен од села које има дућан, месарницу, хан и две велике штале уз њега, једну пећ за печење, једну кафану. На реци Рачи је био дрвени мост, а потом, код хана велики озидан извор. Рача има два дела, један са 25, а други са 18 хришћанских кућа. Сеоске куће су од веома скромног материјала, од плетеног прућа, а ретко која је облепљена блатом, са само једном просторијом. Ка Хасан пашиној Паланци, на узвишењу, био је још један стражарни чардак где три Турчина држе стражу ноћу. Варошица Хасан-пашина Паланка има 25 хришћанских и 64 турске куће, три камена моста, које повезује пут са каменом калдрмом, дрвену џамију, 3 пекаре, 4 велика хана и 5 кафана.⁹

У време Кочине крајине Кара ор е је био код капетана Радича као помоћник, али није носио немачко одело. Носио је фес на глави, јахао је коња, имао је пушку, сабљу, нож, два пиштоља за појасом и два на коњу. Имао је лаћманску плату "и на боју добит (плен) и добро се обогатио". Имао је под собом ајдуке: арамбаша Младен (Миловановић) из Ботуња, арамбаша Мијушко из Левча, Радосав из Драче, Бурмаз из Пајсијевића, Стеван из Бечевице у Грузи... Тодосије из Орашца, Ђорев побратим...¹⁰

Сви фрајкорски одреди били су под командом Коче Анелковића из Пањевца код Јагодине. Када је избио рат Коча успева да изненади Турке у Пожаревцу који заузме, а затим крене ка Хасан пашиној Паланци. Српски добровољци под командом Михаљевића заузимају Паланку, али је напуштају због обавештења да је у Рачу стигао неки паша са 8.000 војника. Када је стигао Коча Паланка

⁹ Д. Пантелић, *Војно-географски описи Србије 1783-84*, Споменик LXXXI, књ. 64, Београд 1936, стр. 59-61.

¹⁰ Г. Пантелић, *Казивања о устанку*, 1980, стр. 84.

је поново заузета, а потом и Рача. Опустошили су Баточину и Багрдан, а затим ударе на Крагујевац одакле се Турци дају у бег. Да би обезбедили транспорт муниције и барута за Београд из Јагодине је послат Дели Ахмед са његовим присталицама и 1.000 војника. Они су наишли на положаје Кочиних војника под командом Максима Михајловића код Раче. Дошло је до препуцавања где четири Турчина погину, а остали се пробију до Баточине и ту заноће. Сутрадан су извршили пробој до Јагодине. Са великим појачањем и 1000 товарних коња, 200 волујских запрега и 5000 војника Дели Ахмед је кренуо из Јагодине пут Београда. Прошао је кроз Баточину, потом кроз Рачу и Паланку.

За то време Аустријанци су без успеха нападали Смедерево. Овај неуспех је учинио да Коча крене назад. Фрајкорци се склањају у Марковац који је био одреен за збориште у случају повлачења. Ту се формирао збег у који се сакупио народ из више од 20 села. Када је изгубљен багрдански теснац већина добровољаца се распршила по селима да спашава породице. Коча се задржао у Рачи где је чуо да је Смедерево заузето, али пошто то није било тачно морао је са добровољцима да се врати у Ковин. Почетни успеси српских добровољаца су подигли народ Лепенице и Јасенице тако да су ницале хајдучке дружине које су у неколико наврата потукле Турке код Баточине и Багрдана.

Касније је сачињен делимичан списак побуњеника и фрајкора из Лепенице¹¹:

Ацибеговац: Милован Голубовић,

Ракинац: Марко Ђорјевић, Јовица Радовановић, Михајло Павловић и Видоје Савин,

Рача: Стојан Ивановић,

Лапово: Стојко Павловић, Никола Димитровић, Марко Савин,

Крчмар: Радосав Живановић,

Марковац: Јован Илић, Стојимир Косанић,

Баточина: Ђорђе Марковић,

Градац: Стојан Седларевић, Никола Сретеновић, Иван Павловић,

¹¹ Д. Пантелић, *Кочина крајина*, Београд 1930, стр. 142.

Брзан: Тодор Гавриловић, Дмитар Марковић, Радиша Милошевић, Јован Гавриловић, Василије Савин.

Кијево: Михајло Петковић.

Пре него што су се повукле немачке трупе и фрајкори многе харамбаше кретоше у пљачку и отимање девојака са којима би се женили. “Вићентије из Рабровца извуче Ан елију, Новкову кћер, из Жабара; Беља Стефан, удовац, који је имао 35 година, извуче Марицу, Радивојеву кћер, тако е из Жабара, није имала више од 15 година; Манојлову кћер из Божурње узе Секула Симић из Рабровца. И тако одоше у Ратаре те отеше Насту, Благоја увртача сестру, за Радована Сарановца, и отеше једну девојку из Саранова за Илију Авакумовића и једну из Трнаве за Мијаила Бацака из Јагњила. И за тај зулум ја знам, а и више су јада учинили што не знам... Петар Прокић рече му: ‘Ништа друго ти не тражим но девојку’ Зачула се девојка у Јабуче у Ваљевској нахији. Они се дигну у Јабуче и увате ову девојку и доведу у Копљаре, и Ђор е јој буде ручни девер и венча је за Петра. Тако рече и Максим... Дигну се у Кораћицу, те Маркову кћер Стајку отме и венча за Максима. Тако отме Иванову сестру Аницу из Рипња и венча за Павла Веселиновића, отме Мијатовића Јована кћер из Овсишта Пауну за Матеју Јовичића, отме Марту из Војковице за Ристу Стојковића у Тополи.”¹²

Кара ор е је из овог рата изашао са златном медаљом за храброст и подофицирским чином. Када су хајдучке дружине прерасле у пљачкаше који нису бирали ни Турке ни Србе, као што су то чинили јаничари, Кара ор е је решио да престане са хајдуковањем. Населио се у Тополу где је подигао кућу од брвана са пушкарницама. На једном збору је срдито поручио: «Тако ми хак Бога великога, за кога хајдука чујем надаље до недеље дана, тераћу га и ако стигнем убићу га! Ако га не стигнем истераћу га из ове земље.» Остаје само питање на основу ког управно-владарског права је изрекао ове речи. Постоји тврдња да га је Сали Ага поставио за ћехају-намесника Тополе, Жабара и Вишевца.

Уви ајући слабости у војној и административној организацији Отоманске империје султан Селим III, после мира у Свиштову 1791.

¹² Г. Пантелић, *Казивања о устанку*, 1980, стр. 117, 119.

године, отпочео је реформу по узору на европске земље. Да би завео мир у Београдском пашалуку морао је да забрани повратак обесних и самовољних јаничара и читлук сахибија. Ускоро у Нишу беше погубљен Дели Ахмет, један од најзначајнијих јаничарских во а. После храброг држања Срба у борби са јаничарима код Колара паша је своју пратњу саставио од храбрих Срба. Јаничари су се повлачили преко Паланке и Раче за Баточину гоњени од мешовитих српско-турских снага.¹³ Изабрани су нахијски кнезови из редова Срба који су сакупљали порезе. Да би се одбранио напада јаничара на београдски пашалук Мустафа паша, прозван «Српска мајка» формира народну војску: «Издао им бурунџије, да сваки има по 70 момака са собом кад се куд позове на војску». Ме у овим буљубашама био је Станко Арамбашић, Кара ор е, Матејаш Селијановић из Кусатка, Мата из Липовца, Радивоје Арнаутовић из Саранова, Марко Филипковић из Јагњила, лепенички кнез Милија Вукићевић из Трнавe.¹⁴ Станко Арамбашић, Марко Филипковић и Ђор е Петровић су три пашенога, али је од свих њих главни био Кара ор е иако је Станко од Мустафа паше био одре ен за поглавара испред српске војске. Ме у тим, Турци убију Станка Арамбашића у Смедереву. Јокић каже да је Кара ор у погинуо онај с којим је све тајне планове правио о будућем ослобо ењу Србије.¹⁵ Тада се Лепеничка нахија простирала и преко области Јасенице: од села Ботуња на југу до Јагњила на северу, од реке Мораве и Паланке на истоку и до Орашца на западу.

Већ 1799. године јаничари упадају у београдски пашалук тако да су одмах убили неколико ви енијих Срба и самог Мустафа пашу. Послали су писмо Порти да се покоравају султану и дошло је до мира. Дахије Аганлија, Кучук Алија, Мула Јусуф и Фоча-Мехмед ага деле београдски пашалук заводећи велике порезе и стање пуно насиља и пљачке. По селима су саградили ханове и чардаке где су поставили субаше које су почеле да спроводе сопствене законе.

Јаничари су се често окупљали у групе и нападали на поједине

¹³ Д. Пантелић, *Београдски пашалук после Свиштовског мира*, Београд 1927, стр. 134.

¹⁴ * * * *Причања савременика о Првом српском устанку*, Београд 1956, стр. 69.

¹⁵ П. Јокић, *Казивања о устанку*, 1980, стр. 160.

богатије родовске задруге отимајући коње и стоку. На удар аџибеговачких и паланачких јаничара су дошли и Кара о еви кумови у Вишевцу. Знајући да Стојаковићи и Ђор евићи имају велико стадо на паши у Стојаковим шумама, данашњи Стојачак, уграбе згодну прилику, растерају чобане и потерају стадо са намером да га продају. Одмах се окупе сви Вишевци на челу са Белошем, Гајом, бег Јовом (Стојаковићи), Дмитром, Тимотијем и Максимом (Ђор евићи) и Ђор ицем Лукићем, поваде сакривено оружје, те појуре за њима и сустигну их код запустелог манастира Копорина. Турци оставе стоку и склоне се у зидине манастира. Ту се развије борба, која је трајала до мрака, када јаничари изврше пробој, при чему Вишевци убију четири Турчина. Код Вишеваца погине кршни и снажни Гаја Банов, Кара ор ев друг из детињства. У спомен убиства јаничара на фрескама јужног зида Копорина урезали су четири турска јатагана који се и сада јасно виде.¹⁶ Пошто су их препознали, плашећи се освете, Дмитар и Тимотије сакупе породицу, напусте Вишевац и пребегну преко реке Саве у Руму где су се бавили трговином.¹⁷

У Старом Аџибеговцу, данашње Старо Село код Велике Планае, било је седиште велике царска мукаде, имања које је давало порезе и храну као султанов данак. Неки од турских старешина из Аџибеговца, идући по околним селима, до е и у Вишевац код куће Спасоја Јањића. Ту је затекао и неке жене које су дошле у госте. Наредио је војницима да њих и Спасојеву жену свежу и поведу са собом у Аџибеговац. Ме у тим женама била је и девојка Смиљка из Мраморца за коју се зна да је потом откупљена од стране момка Милутина. За Спасојеву жену нису хтели да приме откуп већ су је потурчили. Из тих разлога, Спасоје са осмогодишњим сином Јанком, напушта Вишевац и одлази у Доњу Рачу.¹⁸ Јанко је онај храбри и знаменити јунак у I српском устанку.

О великим јаничарским зулумима су остала уверљива приповедања савременика: «Кад Турци сретну лепа момка посеку. По

¹⁶ М. Јовановић, *Прилог насељу села Вишевца*, Крагујевац 1914, стр. 36; Ж. Андријевић, *Пола миленијума Раче*, стр. 122.

¹⁷ М. Јовановић, *Прилог насељу села Вишевца*, 1914, стр. 37.

¹⁸ М. Јовановић, *Прилог насељу села Вишевца*, Скопље 1938, стр. 16.

селима ханџије чине шта хоће. У Жабарима био је читлук сахибија Хаџи-Мехмед Климентић а његове ханџије: Мехмед, Сулејман, Јусуф, баша и Пири-Ватра од којих су она тројица чинила свако безакоње особито са женскимa. Заплашили људе те беже по трлима или у планину, а они до у па чине шта хоће... У Саранову је био Хаџи-Тосун велики зулумћар. Он би често везао човека за реп, па би коња ошинуо да га је он вукао за собом, а натеривао је људе да му своје жене доводе. У Чумићу је био ханџија Пузлеша, Мула Хаметов и Мејин отац, и он је чинио мање зло. У Загорици Мула Хусејин и брат Сали; а Вазли-баша био је момак Мула Хусеинов, он је чинио крадом зулум, а брат му опије се, па де шта увати; није штедео ни саме бабе. Пеливан Ханџија тако је у Рачи радио.»¹⁹

И баточински Турци су били врло свирепи те се један од њих љуто замерио Вишевцима који се са људима из Главашеве дружине договре да им се освете. У Баточину је била удата Белошева сестра Гра анка те преко ње сазнају за кућу која се налазила унутар паланке од палисада. Ноћу пребаце Ђор ица преко палисадног плота те им овај отвори капију, разбију врата турског конака те јатаганима и ножевима поубијају све које су затекли на спавању. Непримећени су изашли вративши се са оружјем и пленом у Вишевац. Ме у овим момцима су били Кара ор е, Станоје Главаш, Белош, Гаја и Јован Стојаковић, Ђор иц Лукић, Јанко и његов отац Спасоје Јањић из Раче, Марјан и Милоје из Бара, данашње Ђур ево.²⁰

Један од највећих јаничарских силника био је Сали ага руднички, брат дахије Кучук Алије. На Св архангела Гаврила, 13. јула 1803. године, задесио се Кара ор е на сабору у манастиру Вољавча. Ту се појавио и Сали ага где му се чинило подворење. «Дружество је Кара ор ево било: Прво неки ајдук Станоје Главаш, ајдук Вуле Коларац, треће Милосав Лаповац, четврто Милован из Плане, пето Карастева из Пожаревачке, из Влаола, шесто Ја (Јанићије Ђурић)... мој брат Милован Ђурић из Страгара». Кара ор е је све то посматрао скривен на тавану манастирског конака спремајући се за напад. Спречио га је тополски кнез Матеја – Мата из Липовца – јер још

¹⁹ * * * *Причања савременика о Првом српском устанку*, Београд 1956, стр. 7.

²⁰ М. Јовановић, *Прилог насељу села Вишевца*, Скопље 1938, стр. 19.

нису подигли летину те није време за устанак. Исте године, Кара ор е организује напад на Сали агу у Страгарима, почетком 1804. године, «... и до у на означено место гди је Кара ор е чекао узевши са собом ајдук Станоја Главаша, ајдук Вула Коларца, Саву Трнавца, Јанка Рачанина, Карастеву Црешњевичанина, ајдук Милована из Плана, Арсенија Лому...».²¹

Кара ор е је кренуо на све стране правећи договоре за подизање устанка. Слао је поруке, састајао се по луговима, свадбама, крштењима, славама и саборима. Све ове радње Срба су полако допирале до ушију Дахија тако да они припремише план како да предупредe Србе. Одлучили су да посеку све значајније људе и во е. Издали су тајну наредбу да домаме у вароши све кнезове и да им главе одсеку, а затим пошаљу у Београд. Две недеље је трајала «Сеча кнезова». Убијено је 70 људи и упаљена два села. «У Гроцкој најпре посијеку кнеза Палалију, из села Бегалице, за њим марка Чарапића из Бијелог Потока; Буљукбашу Јанка Гагића из Борча, кнеза Степана из Зеока; кнеза Теофана из Орашја из смедеревске нахије; Буљубашу Мату из Липовца из крагујевачке нахије; Аџи Ђеру, игумана, из манастира Моравца, Преко Мораве посијеку ресавског кнеза Петра из Црквенца, у нахији пожаревачкој, кнеза Рицу из Забр а и једног попа из горње мале. А Фочић Мехмед ага, оде у Ваљево и ондје посијече кнеза Алексу Ненадовића и кнеза Илију Бирчанина...». У више наврата покушавали су да убију и Кара ор а, али је овај успевао да умакне свим потерама. Лепенички кнез Ђука Филиповић се спасао, али су Турци успели да у Баточини погубе лаповског кнеза Спасоја Илића.²² У време сече кнезова на Кара ор а се намерио Аџи Климента, али се спасао уз помоћ тополског ханџије Ибрахима.²³

На збору у Орашцу, на Сретење, 15. фебруара 1804. године, окупило се преко 500 ви енијих људи из београдског пашалука: Кара ор е, прота Атанасије Антонијевић, Станоје Главаш, хајдук Вељко Петровић, Вуле Илић-Коларац, Милосав Лаповац, Ђор иц

²¹ Ј. Ђурић, *Казивања о српском устанку 1804*, Београд 1980, стр. 29.

²² * * * *Причања савременика*, Београд 1956, стр. 100.

²³ П. Јокић, *Казивања о српском устанку*, Београд 1980, стр. 164.

Лукић, бег Јован Вишевац, Јанко Рачанин, Јован Крстовић из Буковика, Алекса Дукић, Арсеније Лома, Танаско Рајић, Јанићије Ђурић, кнез орашки Марко Јовановић, трговац Теодосије Марићевић, Павле Цукић из Крчмара, Алекса Јаковљевић, Михајло Бацак из Јагњила, Марко Катић из Рогаче, лепенички кнез Ђука Филиповић, Милош Сарановац...²⁴

Несу ене во е устанка су биле трговац Теодосије и хајдучки старешина Станоје Главаш. Од стране проте Атанасија предложен је за Вожда Кара ор е. На то је Кара ор е кратко одговорио, вероватно тактизирајући: «Ја хоћу свуда са вама, али нећу пред вама. Узмите кога другог за старешину, ето Станоја, ето Вула, ето кнеза Марка...» Станоје тако е одбија речима: «Добро браћо, ја сам хајдук и мене хајдуци слушају и слушаће ме, али сам народ нису хајдуци, па ће људи сутра рећи куда ћемо ми уз хајдука? У хајдука нити има куће ни кућишта. Сутра кад Турци навале, он ће у шуму, а ми ћемо остати на мејдану да нас Турци робе и харају.» Понуду је одбио и трговац Марићевић окретоше се поново Кара ор у молећи га. Његов одговор је био: «Ја сам љут и прек па ко не послуша, или по е на страну, ја ћу онога да убијем; а кога ухватим у најмањој издаји, онога хоћу да обесим и на страшне муке да ударим; тада ћете ви мене замрзнути и сваки на своју страну разгра ивати, па онда ништа од нас неће бити...» Чувши то збор повика да њима баш такав и треба. Када му три пута одговорише потврдно онда и он рече: «Хоћу и ја вас!» и разви свој барјак.²⁵

Ни данас се незна да ли је тај предлог проте Атанасија био његов лични чин или је он заступао предлог митрополита. Врло важан податак је да, у новембру 1803. године, архимандрит манастира Пиве подноси руском министарству иностраних послова у Петрограду акт, у коме је предложено, да се “Словени на југу уједине у једну целину и, састављајући словено-српско царство, сачињавају државу...”²⁶ Судаћи по томе да је целокупно свештенство следило Кара ор а у устанку пре ће бити да је у питању виша

²⁴ М. Вукићевић, *Кара ор е*, I, стр. 25.

²⁵ Р. Љушић, *Вожд Кара ор е*, 1, Смедеревска Паланка 1993, стр. 69-70.

²⁶ С. Станојевић, *Кара ор ев устанак и неослобо ено Српство*, Кара ор е, живот и дело, Београд 1923, стр. 43.

сагласност коју је прота Атанасије пренео, а то потвр ује и понашање митрополита Леонтија приликом преговора са Турцима у Паланци.

Одлука о подизању устанка се није више могла одлагати. Петар Јокић са првим устаницима креће у село Шуме. Пошто су упалили хан ханџија умакне у Сараново. Кренули су за њим: «Ми у Сараново, а већ се окупи нас 40-50 људи, ханџије и Сарановци видеше нас па се ханџије затвориле у хан, а Сарановци око недају ни приступити... Бога ми ми ту избацимо неколико пушака на хан, али им ништа не можемо.»²⁷ Сарановачки хан је остао не запаљен, а потом је од стране Кара о р а поклоњен Петру Радојковићу Јањићу, брату војводе Милоша Сарановца.²⁸ У првим данима устанка неки Станко Кривокућа из Старог Аџибеговца је окупио више од 1.000 бораца. Отпочео је паљење ханова, а потом је прешао у Ресаву и ка Параћину. Повукао се у Грабовац где су га опколили. Борили су се док су имали барута. Многи су страдали на челу са Стојком.²⁹

Паљењем ханова устаници су натерали Турке да се повуку у утвр ена места а то је дало још већи маневарски простор устаницима. Окупивши се у већем броју устаници су почели да нападају Турке око Баточине и Јагодине. Јагодински војвода Осман, већ крајем фебруара 1804. године, јавља Фочић Мехмед аги у Београд да је једна група разбојника из Аџибеговца прошла кроз његово село, затим побила субаше у Баточини и запалила неколико кућа субаша у суседним селима. Војвода је послао одред коњаника који је разбио «разбојнике» и неколицини одсекли главе.³⁰

Дахије су покушале да преговарају са Кара о р ем да се измире. Позову митрополита Леонтија са десет најглавнијих и најстаријих Турака београдских да иду у Паланку. Калу ер Мата прона е Кара о р а у Ратарима с војском па му саопшти зашто је послат, али митрополитов савет да се никако не мири са дахијама. Кара о р е одлази с војском до Паланке и са 40 момака у е у варош. Турци су му

²⁷ Исто, стр. 175.

²⁸ Т. Ђурић, *Сараново у легенди*, Рача 2001, стр. 24.

²⁹ А. Протић, *Казивања о устанку*, 1980, стр. 267-268.

³⁰ М. Ђор евић, *Србија у устанку 1804-1813*, Београд 1979, стр. 76.

понудили да буде именован за врховног оборкнеза београдског пашалука са платом од 500 кеса. Кара ор е је то одбио тражећи неког хришћанског владара за јемца, одржавање народне скупштине која би о миру решавала и време за одговор од месец дана, имајући у виду да би дотле шуме озеленеле што би му олакшало ратовање.³¹

После тога Кара ор е опколи Рудник у коме се крио Сали ага. Дошло је до преговора са агом Токатлићем. Кара ор е је желео да му се предају дахије Сали ага, Алил авић, дахија ужички и Пљаккић, дахија карановачки. Са Кара ор ем су на преговорима тада били, а вероватно и у Паланци: “ајдук-Станоје Главаш, ајдук-Вуле Коларац, Сава Трнавац, Јанко Рачанин, Кара Стева Пожаревљанин, Кара Петар Црешњевичанин и ајдук-Милован из Плане, Арсеније Лома, буљукбаша.”³²

Пошто нису имали успеха у нападу на Јагодину Кара ор а обавесте да је Кучук Алија послао 250 Арнаута у Баточину да осигура ханове и Цариградски друм. “...нека варошица Мала Баточина” у које се Арнаути затворе у тврде ханове и џамију. Из Јагодине је Турцима упућена помоћ која ту и заноћи. Када су ујутру кренули пут села Кијева сустигне их Кара ор ева војска и ту одмах погине 250 пешака Арнаута, а потом и коњаници од којих се спасе бегом само неколико. Погинуло је укупно 400 Турака. Свима су одсечене главе и Кара ор у на дар донете.³³

Устаници опколе Баточину припремајући се за одсудан напад. Пред напад Кара ор е иза е пред војску: «Немојте пуцати докле моја пушка не пукне. Не бојте се, Турака је мало, а нас је много, они се бију за господство, а ми за слободу, да можемо данути душом!»³⁴ Када се отворила борба Турци направе јуриш из баточинске паланке упућујући се баш изме у устаничких заседа ка селу Кијеву. Ту их устаници сустигну и у борби прса у прса до ногу потуку, задобивши велики плен, муницију и оружје.³⁵ Јокић овај бој описује као

³¹ Ј. Ђурић, *Казивања о I српском устанку*, 1980, стр. 52-54.

³² *Исто*, стр. 56-57.

³³ *Исто*, стр. 63-64.

³⁴ * * * *Причања савременика*, 1956, стр. 116.

³⁵ М. Вукићевић, *Кара ор е*, II, Београд 1912, стр. 66.

учесник: «Овде смо добили доста оружја, барута, олова, кремења и хаљина и добро се обогатимо». Устаници су заробили девет турских барјака, три богата панцира – токе и 275 пушака.³⁶ Србима је најмилије било што су Турцима вратили “жао за срамоту”. О боју код Баточине известила је и страна штампа: «Пре неки дан била је врло крвава борба код Баточине. Устаницису опколили ово место где се налазило око 400 Турака који су се очајнички бранили и тек после борбе од неколико часова, они су уступили јачој сили али су готово сви исечени.»³⁷ Ова прва велика победа устаника је и у песми³⁸ опевана:

*После затим Црни Ђор е стиже,
и опколи Крагујевац брже;
пак удари на Кучук-Алију,
и учини борбу страшну.
И ту Кучук-Алију разбише,
к Баточини после отидоше,
и на Турке тамо ударише,
после Срби јуриш учинише,
и ханове турске упалише,
и ту триест рањених Турака
изгореше жалосна им мајка,
седамдесет мртви остаде.
Друге шпиун одатле изведе,
пак одатле почеше бегати,
к Јагодини што брже грабити.
Ал' их сретe Ђор е Петровићу,
и Стефан баша Јаковљевићу,
храбра војска и њ' удари.
За чeтри сата их терали,
ту сто триест Турака падоше,
па на путу мртви остадоше,
и убише Хусеин Ганића,*

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

³⁸ Г. Десница, *Историја Србије у делима књижевних великана*, Београд 1978, стр. 280.

а и Јусуф-агу Климентића.

У битци на Баточини је учествовао и велики број Лепеничана под кнезом Ђуком, Џукићем, Јанком Рачанином, Бег Јовом, Ђор ицем, Милосавом Лаповцом... Запамћено је да су Сипићанци тукли из трешњевог топа Милисава Комненовића са Црвеног брега који доминира Баточином. Овај топ је у кући Комненовића окувао неки Осман Кркљач, Циганин из Крагујевца.³⁹ После битке ће у Баточини бити спаљени ханови и џамија. У битци на Јагодини је погинуло 2.000 Срба, а ме у њима: Василије Радојевић из Чумића, Благоје из Маслошева, Петар Кара из Трешњевице, Арсеније Кара Лазић из Чумића, Ђор е Бугарин из Загорице, Манојло Стојковић из Тополе, Никодије и Милован Ђурић из Страгара, Павле Живановић из Блазнаве...⁴⁰

Најзначајнија личност поред Кара ор а у устанку био је Младен Миловановић из села Ботуња у Лепеници. Некадашњи трговац и хајдук постао је први државник и министар војни ослобо ене Србије. Турци су га на почетку буне ухватили и затворили у Крагујевцу. Црни Ђор е успева разменом да га ослободи и од тада постају нераздвојни. Када је формиран Совјет Младен постаје његов благајник, а потом командант града Београда. На тај начин је добио велику власт што је користио да се обогати и због тога је постао омражен у народу. После неуспеха у бојевима 1809. године Младен је на Скупштини у Паланци, заједно са својим кумом Милојем Петровићем из Трнавe смењен. Младен успева да се помири са Кара ор ем и ускоро постаје министар војни и председник Совјета. Судбоносне, 1813. године команда за одбрану земље се налазила у његовим рукама, а једини човек који је могао утицати на њега, Кара ор е, био је болестан.⁴¹

У битци на Мишару, а поготову после, посебно су се истакли бег Јован Вишевац и Јанко Рачанин. По легенди која се памти у Вишевцу бег Јован је у овом боју убио сина Кулин капетана чији јатаган чувају његови потомци, Радовановићи из Вишевца. Кулинов

³⁹ Ж. Андрејић, *Пола миленијума Раче*, стр. 125.

⁴⁰ Г. Пантелић, *Казивања о српском устанку*, 1980, стр. 102.

⁴¹ М. Ристић, *Младен Миловановић*, Београд 1962, стр. 9.

син је страдао у бегу, после битке када је прешао реку Саву. За њим су пошли устаници: “Најпосле заискаше неколико момака мојих, као господаревих људи и ја им дадох од мојих момака Ђор а из Рамаће, Марка из Јагњила и Јована из Вишевца”. После преласка Саве изнајме кола у Босути па сустигну Турке на конаку. Неколико убију, а пашин син се сакрије под неки амбар. “Цинцар Јанко му виче да иза е, а кад не хтедне, он се сам завуче те га убије пиштољем па га извуче напоље. Ту покупе што на у турско, па се врате у Мачву.”⁴² По казивању Петра Јокића, који им је био буљукбаша, Кулиновог сина је убио Јанко Рачанин па су заједно поделили плен тако да је бег Јован, највероватније, добио јатаган. На јатагану је био текст на турском који је забележио Милан Јовановић “Бајазит, сопственик Амел Бећир, отац хаџи Бајрама, деда Амет ага добра срца”.⁴³

Приликом опсаде и заузимања Београда 1806. године Милоје Петровић из Трнавe са бећарима се налазио код Сава баре. Лепенички кнез Ђука Филиповић је предводио војску крагујевачке нахије на обронцима брда према Вождовцу.

На другој скупштини у Београду 9. јануара 1809. године из Лепенице су учествовали војвода Павле Цукић и Јанко Рачанин. Јанко ће касније погинути од Кара о р еве руке пошто му је судио и пресудио на лицу места због убиства Танасија из Маслошева.

У Србију је 1808. године дошао руски инжењер Гранберг са задатком да надгледа устаничка утвр ења, паланке и шанчеве. Обишао је и Рачу, Баточину и Багрдан. Интересантно је да Гранберг наводи да Рача има само 20 српских кућа, Баточина 30 и Багрдан 20. Ако се ови подаци упореде са онима које је сачинио аустријски ухода Митесер 1785. године види се, као и у осталим местима Србије, да је број становника преполовљен.⁴⁴

Момци - трупа која је пратила лично Кара о р а, су били из Лепенице и Јасенице. Ме у њима су: Урош Новковић, Лаза Филиповић и Вићентије Филиповић из Жабара, Јанко из Раче, Радосав

⁴² * * * Причања савременика, 1956, стр. 134.

⁴³ М. Јовановић, Прилог насељу села Вишевца, 1938, стр. 23.

⁴⁴ Д. Петровић, Из историје Првог српског устанка, Београд 1979, стр. 163.

Радић из Доње Раче, Марјан Милошевић и Милоје из Баре (Дренбаре - Дренпара), Белош, Радован и Јован Стојаковић - Вишевац, Радован Сења, Петар Илијев Војновић, Маринко и Максим Ђорјевић - Пинић и имраор Неша Срећковић из Вишевца.

Из овог краја се видније истакао и војвода београдских бећара Милоје Петровић из Трнавe који је по заповести Вожда убијен због лошег војења битке на делиграду. Лепеничке војводе су биле: Павле Цукић из Великих Крчмара, Милош Сарановац, Благоје Маринковић из Трнавe, Божа Радојевић из Чумића и Димитрије Парезан из Брзана, капетани су Марко и Стеван Филиповић из Јагњила и Живан Цукић из Крчмара.

Бег Јован је роен 1772. године. Имао је на брду Подрумица кућу и нешто даље подрум под шиндром са пушкарницама. После слома устанка је пребегао у Аустрију, а вратио се 1817. године. Заменио је брата кметујући више година. Када је умро 1839. године сахрањен је на врху Подрумице где се и данас налази његов повећи надгробни камен.⁴⁵ И Караорев друг из детињства, роен 1760. године, Добровоје "Бјелош" је преживео све бојеве у устанку, а умро је у Вишевцу 1845. године.⁴⁶

Радојко, старији брат бег Јована, био је сеоски кмет 12 година. Родио се у Вишевцу 1769. године. Умро је 1820. године и сахрањен је код старе рачанске цркве брвнаре.⁴⁷

Код потомака Ђорјица Лукића у Вишевцу се и данас чува његов јатаган са посребрним корицама и утаушираним натписима сребром где се јасно исчитава исламска година, односно 1766.⁴⁸ Ђорјиц је војевао у свим борбама са Караоревим момцима, али се никада није прихватио неке титуле у власти. Забележена је прича његових унука да је Караорев свом побратиму нудио војводство ресавско, али је овај то одбио. Бивши хајдук се одлучио да буде нека врста надзорника на Цариградском друму.⁴⁹ Већ у децембру 1813.

⁴⁵ М. Јовановић, *Прилог насељу села Вишевца*, 1938, стр. 23.

⁴⁶ *Исто*, стр. 22.

⁴⁷ *Исто*, стр. 23.

⁴⁸ Ж. Андрејић, *Пола миленијума Раче*, стр. 127.

⁴⁹ М. Јовановић, *Прилог насеља села Вишевца*, 1914, стр. 27.

године у Србију се вратио Станоје Главаш са својим момцима. Плашећи се нових буна београдски везир Сулејман паша Скопљак шаље одред у Баничину који је опколио Станоја Главаша у његовој кући. После огорчене борбе успевају да га убију баш на Сретење када је био подигнут Први устанак. О његовој смрти постоји више верзија⁵⁰, а једна је записана и код Ђоричевих потомака у Вишевцу. Ђорич и неки Живан из Селевца су били на свадби код неког Живка и одатле су се изненада упутили у Баничину где су Главаша затекли поднапитог на једној другој свадби. Одатле су се упутили његовој кући где су их опколили. После пуцњаве су се пробали при чему је Станоје више пута погођен пао. И Живан је потом рањен, али је бежао са Ђоричем док није малаксао. Тада га је Ђорич однео и сакрио у свом кованлук где су га излечили.⁵¹

По избијању Другог српског устанка Павле Цукић је прешао из Срема и постао један од најзначајнијих војвода. Пошто се није сложио са кнезом Милошом у вези мира са Турцима са педесет својих момака се попубио и затворио у тврђаву Манасије. После краће борбе се предао Вујици Вулићевићу. И поред сваке постао је кнез нахије крагујевачке. Пошто је касније изјавио да Милош шурује са турцима тужен је муселиму. Ухапшен је у Крагујевцу, свезан, стављен натрашке на коња и упућен у Београд. При поласку Цукић је запевао:

*Чудиће се и земља и трава
куд се деде Цукићева глава.*

У Рогачи под Космајем је убијен, а пуштен је глас да је умро.⁵² После хватања и убиства Павла Цукића 1817. године ликвидиран је и његов брат Живан.⁵³

Кара о р е је убијен у Радовањском Лугу, 26/27. јула 1817. године, надомак његовог родног Вишевца. О расположењу народа Лепенице кнеза Милоша је већ 2. августа известио лепенички кнез Ђорич Парезан: "Писмо ваше од 15. на мене за оно дело послато како е

⁵⁰ П. Цветковић, *Књига о Главашу*, Београд 1996, стр. 101-112.

⁵¹ М. Јовановић, *Прилог насељу села Вишевца*, 1914, стр. 24-26.

⁵² М. Милићевић, *Поменик*, стр. 805; *Исти, Кнежевина Србија*, Београд 1876, стр. 285.

⁵³ Д. Петровић, *Крагујевачка нахија средином XIX века*, Крагујевац 1962.

свршено за срећију и благополучие све наше обштине есам примио и разумео што ми за унапредак кажете о томе делу сматрати што ће кои от његови говорити таи се глас Господару до данас не би ни чуо у нашу кнежевину а и од сада хоћемо на такове речи сматрати ни како ми се дога а да та жалост неће се ни код кога наћи...”⁵⁴

Знајући за све дога аје и Милошев став о војводама које су склоне Кара ор евим идејама у Србију се вратио и Младен Миловановић, 1821. године. У почетку је пријатељски примљен, а затим је кнез Милош започео са лукавим сплеткама да би после две године и њега заувек уклонио.⁵⁵

У другом устанку су из Лепенице учествовали и: Спасоје Јањић, Радоје Станојловић (Д. Рача), Павле Даничић, Коста Живковић (Рача), Илија Николић Милосав Стојановић-Лаповац (Лапово), Арсеније Милинковић (Чумић), Грујица Јовичић (Бошњане), Марко Цветић (Јарушице), Веса Стевановић (Поповић), Марко Обрадовић (Јагњило), Радојко Цветковић (Вучић), Павле Станојевић (Жабаре) и Павле Милић (Бадњевац).⁵⁶

⁵⁴ Р. Марковић, *Крагујевачка нахија 1815-1839*, књ. I, Београд 1954, стр. 19.

⁵⁵ М. Ристић, *Младен Миловановић*, Београд 1962, стр. 213.

⁵⁶ Споменил XIV, Београд 1966, стр. 20.

Прилози

Рачанска паланка са ханом и чесмом, крајем XVIII века, по Ж. Андрејићу

Рачанска народна војска, средина XIX века

*Станоје Стаматовић Главиш,
хајдучки харамбаша*

*Војвода Павле Цукић,
рад Жијоина Андрејића*

Кућа војводе Павла Цукића у Великим Крчмарима

Сабља војводе Павла Цукића, Народни музеј у Крагујевцу

Оружје и икона војводе Павла Цукића

Рачански хан, средина XVIII века

Хан у Жабарима, крај XVIII века

Владарска идеологија, инвеститура и инсигније Караџорђевића и њихове задужбине

По угледу на стару српску владарску династију Немањина колена први владар нововековне Србије ослободио је од Турака, Вожд Караџорђе, а потом и његови потомци, краљ Србије, Петар I и краљ Југославије, Александар I Караџорђевић су градили своје задужбинске цркве. Кнез Александар своју задужбинску цркву, док је био владар Србије, није имао намеру, или није стигао да сагради, а Петар II, краљ Југославије, је завршио свој живот у егзилу.

Задужбинска грађевина Вожда Караџорђе била је црква Св. Богородице у Тополи, саграђена 1811. године, о чему сведочи ктиторски натпис уклесан у камену плочу изнад западног портала. Ктиторски натпис има грб Срблије: крст са оцилима на штиту између застава и краљевску круну. По свом садржају ктиторски натпис јасно

говори о владарској инвеститури Кара ор а као владара који одре-
ује и права наслеђа потомцима: “Изволением Оца поспешением
Сина и совршением Стаго Духа соверши са сеи стии храм Рожде-
ства пресватиа Б(огороди)ци при императору Алезандру сеи роси-
скому самодржцу с трудом благовернаго го(спо)д(а)ра Георгия Пет-
ровича верховнаго Вожда сербскога народа и супруге его г(ос)пое
Елене и наследника их Алезиа и Алезандра : лјата Господна на
1811”.

Уз цркву је подигао и звоник који су у великој гра евинској
кампањи укомпоновани у комплекс камене правоугаоне твр аве са
још три куле. За црквени звоник су изливена два звона у београдској
тополивници која је била под надзором Милоша Сарановца-Бана-
ћанина. У оквиру овог комплекса су били двоспратни коначи, један
за Кара ор а и његову породицу, други за госте, и школа са станом
за учитеља те је тиме имао престони карактер. Изградња је трајала
три године, а идејни творац је био сам Кара ор е. Осликавање
цркве, које је подразумевало спрово ење идејно-теолошког про-
грама ктитора, поверено је Јеремији Михајловићу и његовој дру-
жини, а када је дошло до застоја позван је и Петар Николајев-
ић-Молер. Иконостас који је урадио Јеремија је изгорео у пожару
непуна два месеца по завршетку Кара ор евог града, септембра
1813. године, пошто је пропао Први српски устанак.¹

Ватра је живопис у горњим зонама, а Турци у доњим зонама
озбиљно оштетила тако да је сачуван само један део у олтарском
простору и у кубету. Олтарска апсида садржи композицију *При-
чешће апостола* чија се сцена налази испред две куле уз десну ивицу
апсиде. Ове две куле као да представљају делове Кара ор евог гра-
да и по свему су у склопу идеје ктитора да свој престони град види
као персонификацију *Небеског и Новог Јерусалима*.

Пошто живопис наоса није очуван, а не постоје подаци из
приповедања савременика о ктиторској композицији и њеном сад-
ржају, можемо само претпоставити да је ктитор дао насликати Св.
Богородицу, патрона цркве, себе и чланове своје породице, као што
је то уобичајено, на западном зиду. Кара ор ева слава, коју је сла-
вио и у Тополи, био је Св. Климент. То подразумева, да би га у

¹ Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791-1848*, Београд 1986, стр. 220-221.

ктиторској композицији, уколико је постојала, са моделом тополске цркве пред владарску заштитницу, Св. Богородицу, изводио Св. Климент. Но, могао би то бити и Св. Ђорђе кога је славио као крсну славу пошто је био рођен на Св. Ђорђе 3/16. новембра 1762. године² а на кога се позива и његов унук Петар у ктиторској композицији цркве на Опленцу. Уништење комплетног малтера који је носио сликани слој је по свему последица постојања фресака са ктиторским садржајем. Да је оваква ктиторска композиција заиста била насликана у цркви говори нам присуство стојећих фигура Св. Симеона Немање и Св. Саве, два главна представника “свете лозе Немањића” у ниши икониона у контексту поменутих ктиторских идеја. Они између себе држе модел цркве Ваведења Св. Богородице у Хиландару. Духовни програм ктитора је, нема сумње, потпуно у складу са политичким програмом и духовном климом српског друштва тога доба у којој је култ српских светитеља-владара прворазредан и служи му у свему за углед. Уосталом, Кара ор е са овим култом није дошао у додир само као дете преко предања, када је забележена легенда о његовом пророчком сну Светог краља, већ и директно. У време Кочине крајине Кара ор е је четовао у фрајкору капетана Радича Петровића који је постао његов поочим када га је спасао од вешања у Срему. Када се Радичев фрајкор повлачио из Студенице Кара ор е је наређено да са манастирским братством пренесе мошти Светог краља Стефана Првовенчаног у Београд, а затим у манастир Ковиљ. Од тада Кара ор е везује судбину за Светог краља.³ У време Првог српског устанка мошти Светог краља су пренете у манастир Враћевшницу, у близини Тополе, а народно предање говори да Свети Краљ штити српски народ у борби за слободу. Пресудну Скупштину пред пропаст, 1. 08. 1812. године Кара ор е је одржао «у Враћевшницу код Светог краља». Кара ор ева супруга Јелена је 1813. године даровала један прекривач за ковчег Првовенчаног. У време битке на Делиграду 1813. године пронео се глас да је умро Кара ор е, а потом да кивот Светог краља

² Ж. Андрејић, *Кара ор е и Старовишевици*, Митолошки зборник 8, Рача 2003, стр. 85-86.

³ Ј. Новић-Оточанин, *Кара ор ев поочим Радич Петровић*, Београд 2002, предговор М. Витезовић.

«шкрипи» што је знак да ће Србија пропасти.⁴

Кара ор е је од народа био изабран за во у устанка, није носио ни скромну титулу кнеза већ само звање Вожд у смислу “врховни во а и предводител”. Ме утим, «неодрено» звање Вожд у српском народу традиционално подразумева највише достојанство и признање које су пре тога носили, најпре Св. Сава «вожд отачаства на благоверје», а потом само још краљ и цар Душан и деспот Стефан «вожд отачаства».⁵ Нема сумње, био је обновитељ и владар српске државе и српског народа у ослободеним крајевима али, колико се зна, никада није био миропомазан за владара. С тога је врло интересантна појава композиције у проскомидији *Свештеник недостојан служења литургије*. Чудно може деловати да се Кара ор е називао и двосмисленом титулом «вожд отачаства» и обновитељ «све српске земље». Може се мислити, са једне стране, да се на овај начин титулише као владар српске (будуће обновљене) све земље, или, са друге стране, као владар очевинске све земље. Ово друго тумачење, које подразумева некаква, пригушена, племенска и породична, наследна владарска права на темељима српске средњовековне државности, би представљало потпуно ново сагледавање Кара ор а и његових предака које је већ са наше стране чињено. На основу Лубурићевог истраживања Кара ор ев парадеда био је барјактар Ђорје Мр(к)ша, деда војвода Јован. Миле Недељковић успоставља везе са високом средњовековном властелом рода Војиновића, Лубурић са средњовековним Љубибратићима и Витковићима, а са наше стране од Црнојевић-Ђурашевића.⁶

Нема сумње, када се сви расположиви подаци о Кара ор евим претцима саберу види се да он потиче из знатне Васојевићко-Климентске војводске и барјактарске породице која је имала наследна права. Та наследна права Кара ор а су проширена на читав српски народ и новоуспостављену државу уставним актом донетим на Скупштини у Београду, 14. децембра 1808. године. Њи-

⁴ Л. Павловић, *Стварање култова првих Немањића*, Спаљивање мошти Светог Саве, Београд 1997, стр. 200-201.

⁵ М. Благојевић, *Архиепископ Сава – Вожд отачаства*, Св. Сава у српској историји и традицији, Београд 1998, стр. 63-73.

⁶ Ж. Андрејић, *О Кара ор у и Старовишевцима*, Митолошки зборник, 8, Рача 2003, стр. 75-76.

ме се у Србији оснива наследна власт монархистичког типа. Зато не чуди писање Симе Милутиновића да је Кара ор е српском народу дао круну, скиптар и државу.⁷

Ме утим, најважнија инсигнија Вожда Кара ор а је његова застава. Када је изабран за Вожда у Орашцу он је тада развио свој породични барјак. Сачуване су две његове заставе: из 1804. и војводска из 1811. године. Обе заставе на поле ини имају грб Русије: двоглавог црног орла, а на предњој страни српске грбове: с десна крст са оцилима, с лева грб Трибалије (глава дивљег вепра прободена стрелом), изнад оба грба су голе руке са исуканом сабљом (грб Раме) које су усмерене ка круни Краљевине Србије, а испод су укрштени топови и две црвене заставе са белим крстовима. И у Кара ор евом званичном печату се налази само рука са исуканом сабљом.⁸ По свему судећи Кара ор еве заставе имају јаку традицију хералдике аустријске Краљевине Србије 1718-1739. године презентовану на београдској капији Карла VI (оцила, глава дивљег вепра, круна, укрштени топови), као и печат Правитељствујућег совјета српског⁹. Битан додатак су руке са исуканом сабљом које су основни садржај грба Раме (Босна). Ме утим, изостало је врло важно запажање да је грб Раме и грб Васојевића¹⁰, као и то да постоји податак да је Кара ор ев деда (пре парадеда) Ђор е Мркша био барјактар племена Клименте или Васојевића.¹¹ Ово сазнање говори о још већој важности Кара ор евих застава као и његовом васојевићком пореклу.

Нема података ни о томе да ли је Кара ор е своју задужбину градио и као будућу гробну цркву, што је врло вероватно. Почетак њене изградње може бити у вези са смрћу његове мајке Марице,

⁷ С. Милутиновић, *Србијанка*, стр. 44-48.

⁸ М. Недељковић, М. Станковић, *Кара ор е деловодни протокол*, Крагујевац-Топола 1988, стр. 6, 187; М. Атлагић, *Вексиколошко-сфрагистичко-хералдички симболи у време Кара ор евог устанка*, Митолошки зборник 7, Рача-Београд 2002, стр. 83-92.

⁹ * * * *Историја Београда*, 1, Београд 1974, стр. 579.

¹⁰ Р. Губеринић, *Изме у Србије и Црне Горе*, Савиндан 11, Пријепоље 27. 01. 2001, стр. 21.

¹¹ Д. Живојиновић, *Петар Кар ор евић, живот и дело – у изгнанству 1844-1903. године*, Београд 1988, стр. 11.

којој је био врло привржен још од ране младости и спреман да изврши сваки њен захтев. Она је умрла 1811. године (по Веселиновићу и Љушићу и другима, док је по Миодрагу Јовановићу умрла 1806. године у Хасан пашиној Паланци). Сахрањена је на гробљу у Тополи, можда у самој Кара ор евој цркви, одакле је потом са сином пренета на Оплепац.

После убиства и сахране Кара ор евог обезглављеног тела у Радовањском лугу кнегиња Љубица је есхумирала његове остатке из Радовањског луга, 1819. године. Кнез Милош је наредио, 1820. године, да се његови постхумни остаци заједно са главом сахране испред олтара у задужбини у Тополи при чему је саграђена гробница и постављен надгробник са натписом из кога истичемо део: "Овде леже кости Георгија Петровића Чарнога...бившаго потом верховним вождем и господаром".

Црква Св. Богородице је скромних димензија са основом "слободног крста" са једном куполом, али је најлепши објекат подигнут у првим деценијама XIX века. Сама изградња задужбинске, владарске цркве у Тополи говори нам о сасвим јасном владарском и династичком програму заснованом у свим елементима на традицији владара Немањићке Србије чијем обнављању је Кара ор е тежио, а пре свега царства Душановог са којим га је народ упоређивао, а по свему и са некаквим пригушеним «наследним правима». Велико место у духу и идеји Кара ор еве Србије је имао и култ косовског мученика Лазара у смислу освете Турцима и остваривања државе и слободе коју су Срби изгубили.

* * *

За време шестестогодишње владе, Кара ор ев син, кнез Александар није саградио своју задужбинску цркву већ је обнављао очеву задужбину и полузарушени тополски град у коме је био и рођен 1806. године. Цркви у Тополи је даровао четири сребрна кандила, седам црквених књига и нов иконостас који је израдио Никола Аврамовић. У време његове власти је изграђена импозантна црква Св. Петра и Павла у Рачи (1849-1855.), непосредно уз село Вишевац где је 3/16. новембра, по свему, 1762. године рођен Вожд Кара ор е.

Од стране кнеза и ресорног министра је упућен државни архитекта Јан Невола који ће изградити пројекат цркве необарокног стила према коме ће мајстор Анастас Наумовић градити. Сликање иконостаса је поверено Милији Марковићу. Рачанска црква је пропојала 12. јула 1855. године, на Петровдан, када је био и роендан кнежевића Петра, најстаријег сина кнеза Александра. Кнез Александар је оставио у аманет жељу свом сину Петру да се у Тополи изгради велики храм у коме би се сахрањивали сви Кара ор евићи.¹²

* * *

Чим је дошао на власт 1903. године и постао следеће године први крунисани и миропомазани владар Србије после Немањића, краљ Петар I Кара ор евић, приступио је одмах остваривању очевом завету. Успостављена је Кара ор ева династија са својим краљевским инсигнијама. Изливена круна од Кара ор евог топа је позлаћена и украшена синтетичким драгим камењем. Од истог материјала и украса сачињен је скиптар, орб са крстом и копча за црвени плаш са белим хермелином.¹³ Још док је црква Св. Ђорџа на Опленцу била у изградњи добио је вест да су гробови његових родитеља у Бечу поново оштећени. У цркву која још није била завршена је пренео своје родитеље. Још 1900. године својим тестаментом Петар је одредио за наследника и носиоца политичких права кнежевића Ђорџа и деци оставио аманет да уколико могу саграде у Тополи велики храм и у њега пренесу све своје покојне претке и роаке. Боравећи на Западу као претендент Петар I је видео многе узоре па се одлучио за маузолеј са гробницама у крипти, али српско-византијског стила. Градња цркве о трошку владара је отпочела 1910. године по награеном пројекту архитекте Косте К. Јовановића. Петокуполна црква обложена белим венчачким мермером са плетером и розетама има основу у облику слободног крста. У јесен 1912. године граевина је била већ довршена и архиепископ српски Димитрије, 23. септембра исте године, извршава

¹² Ж. Андрејић, *Рачанска црква Јана Неволе и иконостас Милије Марковића*, Некудим, 3, Смед. Паланка 2002, стр. 13.

¹³ М. Станојевић, *Крунисање као симбол и као драма*, Некудим, 3, стр. 6.

освештавање. После вишегодишњег ратовања и повлачења из Србије у I светском рату краљ Петар се вратио у ослободену земљу која је потом укључена у прву југословенску заједницу, Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Није дочекао да заврши своју задужбину јер је умро 16. августа 1921. године у којој је и сахрањен. Бригу о довршетку задужбине краља Петра I преузео је лично његов наследник, краљ Југославије, Александар I, узимајући удела у извесним преправкама првобитног плана и непосредном утицају на иконографију и садржаје мозаика. Црква је потпуно завршена и још једном освештана 8. септембра 1930. године у присуству краља Александра I и краљевске породице од стране патријарха Варнаве уз саслужење епископа Георгија Летића и Јована мостарског и тополских свештеника.¹⁴

Унутрашњост храма је украшена мозаицима верно репродукованих фресака из српских манастира средњег века. Под руководством Сергеја Смирнова су копиране фреске са посебним интересовањем за ликове владара, црквене прелате и светитеље и представе из живота архиепископа и светитеља Саве. Поред ктиторске композиције уочљиво је неколико идеолошки јасно изражених иконолошких циклуса: догађаји из Христовог живота, сцене из живота Св. Ђорђа (због родоначелника династије Караџића), симболични програм Св. Саве, галерија српских средњовековних владара и у крипти, пошто је ктитор краљ Петар, догађаји из живота апостола Петра. Посебну иконолошку садржину и симболику садржи прочеље цркве са породичним грбом и мозаиком у лунети портала.¹⁵

Западна фасада са улазом до кога се долази преко тространог степеништа са одморником на средини је најдекоративнија. Тешка храстова врата су обложена бронзом. Врата су касетирана тако да се у сваком пољу налази по један стилизовани двоглави орао. У лунети портала је фреска рађена по идеји сликара Паје Јовановића и која представља Св. Ђорђа са ликом Караџића. У канонској иконолошкој представи овог свеца извршено је низ симболичних, али

¹⁴ М. Јовановић, *Опленац*, Топола 1989, 55-130; М. Недељковић, *Топола Караџићев град – Опленац*, Топола 1989, стр. 37-48.

¹⁵ *Исто*, стр. 222; *Исто*, 48-58.

неканонских интервенција. Уместо белог светац има црни оклоп, уместо белог јаше мрког коња, на црвеном штиту је крст са оцилима. Светац са нимбом има Кара ор еов лик иако над во ом српског устанка и родоначелником није вршена ни остварена сакрализација. Очигледна је алудација на Кара ор а који је убио велику турску и антихришћанску алу. Још више је поље умрежено ромбичним површинама са по једним крстом на коме се налази породични грб који држе два Шумадинца Кара ор еовог доба са заставама. Грб је истоветан са грбом Краљевине Србије из 1882. године: двоглави бели орлови са штитом који носи крст са оцилима. На једној застави је грб Шумадије, глава дивљег вепра, а на другој, усправљени лав. На траци испод грба је исписано гесло дома Кара ор евића: *Spes mihi prima deus* (Бог ми је прва нада).

Ктиторска композиција на јужној страни је уклопљена у циклус из живота Св. Ђор а на зидовима улаза. Као пандан ктиторској композицији на северној страни је сцена *Св. Ђор е убија аждају*. У сценама из живота Св. Ђор а указује се на дан светца када је ро ен родоначелник династије и по коме је крштен Ђор е Петровић, 3/16. новембар (Св. Ђор е - Ђур иц). Упућује се и на подударност Кара ор еовог живота са страдањима Св. Ђор а који је био римски трибун и командант преторијанске гарде (драконофора) који се супроставио страдању хришћана због чега је на крају погубљен одсецањем главе.

У ктиторској композицији краљ Петар са круном и аутентичном одећом приноси сам модел цркве патрону Св. Богородици, која држи на крилима малог Христа, во ен Св. Ђор ем, а не својим славским заштитником Св. Андријом. Патрон и слава Кара ор а и његове деце био је Св. Климент (25. 11. / 8. 12.), али од средине XIX века он је замењиван светим Андрејом Првозваним који је у народу важио за заштитника медведа. Посебан култ Св. Андрија има у царској Русији с обзиром да је проповедао хришћанском око Црног мора и у руским земљама и из тих разлога је постао Првоапостолник Русије и Москве – Трећег Рима. Изнад њихових глава два ан ела приносе владарске знаке, мач и круну. Одећа краља Петра је црвени официрски мундир са одликовањима *Кара ор ева звезда* и *Орден Св. Саве* и тамноплаве панталоне. Око врата и низ прса је

приказан *Орден кнеза Лазара* на огрлици који је поводом петсто-годишњице Косовске битке, 1889. године, установио краљ Александар Обреновић. Заогрнут је црвеним огртачем који је постављен белим хермелином и украшен коластим аздијама са белим орловима и двоструким криновима. У наосу се налазе два монолитна саркофага од белог венчачког мермера без икаквог украса. У северној певници краља Петра I и јужној Караоревској, првог владара обновљене Србије и родоначелника династије. Ту је некада био тројни престо, а данас је једноделни краљевски престо код Караоревског саркофага на коме се налази његов портрет у мозаику према слици Уроша Кнежевића. У доњој зони јужне певнице, око Караоревског саркофага, је поворка српских средњовековних владара која почиње Немањом, а завршава се са деспотом Ђурђем Бранковићем тако да су између Немање, на источном зиду, Св. Јован, Андреја и Вартоломеј, а на западном, изнад престола, Св. Јаков, Тома и Петар. У продужетку, на јужној страни улазног дела је ктиторска композиција. Својеврсна лоза српских светородних средњовековних владара која се, уствари завршава с краљем Петром I има дубљу државно-политичку поруку династије Караоревић која се не заснива и на правима светородности.

Врло је уочљиво да се краљ Петар у ктиторској композицији појављује сам. Његова супруга Зорка Петровић – Његуш је умрла 1890. године али ни други ктитор, актуелни владар и краљ Југославије, у чије време је завршена друга фаза задужбине, није присутан сем у натпису на свом гробу у крипти и у монограму Александар који се чита у компликованој арабески наслона за руке владарског трона. Осим тога, краљ Петар је био жив када је проглашена краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и када је крунисан, његов наследник и нови краљ Александар I. Где се налазе разлози за тако нешто? Један од разлога се свакако налази у карактеру новоформиране државе чији је он био краљ. Иако је он важио и за српског наследног краља та држава више није била српска већ заједничка, јужнословенска. Он је био и краљ Хрвата и Словенаца. Још од Звонимира, почетком XII века, Хрвати нису имали свог краља. Чином уједињења са Србима и Словенцима Александар I Караоревић, баштиник старе српске традиције и своје лозе пра-

вославних владара, је постао и краљ католичких Хрвата и Словенаца. У складу са тим уследила је промена и породичног грба. Основ му је остао исти али на штиту више није грб краљевине Србије, већ три симбола конститутивних народа. У горњем десном делу је српски, крст са оцилима на црвеном, у десном хрватска црвено-бела шаховница, а у доњем делу грб покрајине крањске, плави орао који на грудима има полумесец окренут на горе са црвенозлатним шаховским пољима. Грб Југославије се разликовао јер је у свом садржају као главни део и даље задржао двоглаве беле орлове Немањића. Произилази да црква Св. Ђорџа на Опленцу јесте задужбина само Петра I краља Србије.

* * *

Јединство нове државе наглашено је новим називом «Краљевина Југославија», српски краљ је постављен на нов трон са титулом краљ Југославије, створен је потпуно нов државни и династички грб који еманципује три државотворна народа, промењена је застава. Са старим славним српским заставама које су смештене у маузолеј на Опленцу поред Кара ор еве заставе отишла је и државна идеја Краљевине Србије и титула краљ Срба. Краљевина Србија је престала да постоји одрекавши се свог имена, независности и од 1804. године у крви стицаног суверенитета. Као да је стављена тачка на српску историју и српску владарску династију. Краљ је једино задржао владарске инсигније српског краља Петра I Кара ор евића, његовог оца, са којима се он крунисао 1904. године. Краљ Александар је идеју јединства спроводио као догму. Александар је верник и поштовалац византијске традиције, али без верске затуцаности и искључивости. Краљ присуствује католичкој служби једнако као и православној. Краљевина Југославија је земља потпуне верске толеранције.

Још за живота Александар I Кара ор евић, краљ Југославије, је уз помоћ народа Левча и Темнића саградио своју скромну задужбинску цркву, школу и чесму у селу Опарићу код манастира Каленића, 1933. године, како тврди ктиторски натпис: «Сеј свјати храм саздасја во врермја владенија краља Александра I Кара ор евића и извижденијем јего и сего села Опарића при патријарху

српског народа Варнави». Краљ је на ову идеју дошао под утицајем Никона (Лазаревића), духовника и архимандрита Каленића. Никон је наводно био кум краљев и сваке године је на Св. Андреју освештавао и секао краљевски славски колач. Никон је врло учен, био је врло упућен у градитељство, а једно време је био и посланик у скупштини Краљевине Југославије. Преживео је Други светски рат, 1947. напушта Каленић и одлази у манастир Љубостињу где је и преминуо 1961. године.¹⁶

Читаву акцију око изградње цркве, школе и чесме водио је Никон. Пројекат за цркву и школу је урадио Сима Стамболић, архитекта из Ћуприје.¹⁷ Главни грађевински техничар и извођач радовао је био Серафим (родом из Кичева у Македонији). Чину освештавања темеља цркве на Св. Архангела, септембра 1932. године, краљ није присуствовао. Тек касније је краљ за изградњу дао, у оно време велику суму новца, 100.000 динара. После завршетка изградње припремано је осликавање цркве, да би дошло до атентата на краља Александра I у Марсеју где је убрзо после тога преминуо. Осликавање цркве и икона за иконостас је урадио академски сликар Никола Мајендорф, пореклом Рус, 1936. године. Црква у Опарићу је освештана 3. јуна 1937. године на дан Св. Константина и Јелене од стране епископа Николаја (Велимировића) уз саслужење епископа Саве и архимандрита Никона и уз присуство изасланика малолетног престолонаследника Петра II. Том приликом је епископ Николај цркви поклатио крст са дарохранилицом за часну трпезу. Тада су освештане школа и чесма на којој је био постављен мермерни медаљон са релефним ликом краља Александра I Караоревића, који је после рата уништен од стране мештана.

Црква Св. Константина и Јелене има основу слободног крста, једнокуполна је, а зидана је у стилу моравских цркава, смењивањем реда камених тесаника и три реда цигле. Црква је осликана у фреско техници. На јужној страни је ктиторска композиција у којој Св. цар Константин приводи краља Александра Караоревића са моделом цркве Св. Богородици која на крилима држи Христа. И овде је

¹⁶ Сви подаци о изградњи цркве коришћени су из *Летописа цркве у Опарићу*.

¹⁷ Отац Петра Стамболића, познатог предратног комунисте и једног од челних руководиоца Србије и Југославије под Јосипом Брозом Титом.

као код Св. Ђор а на Опленцу дошло до замене патрона заштитника. Краљ Александар је насликан са наочарима, са очевом круном на глави и црвеним огртачем са коластим аздијама са белим орловима и двоструким љиљанима. Обучен је у зелени соколско-јегерски мундир и црвене панталоне. На ногама има високе коњичке црне чизме са мамузама. На прсима му је *Орден кнеза Лазара на огрлици* и друга висока одликовања. И он је овде насликан сам, без супруге, Марије Хоенцолерн-Кобург, и потомака. Изнад ктиторске композиције је, по свему симболична, сцена Христовог крштења у реци Јордан на чију главу слеће Св. Дух.

Своју једину задужбинску цркву краљ Александар је саградио у близини манастира Каленића где је била његова резиденција и један од подземних ратних штабова. Ме утим, мора се констатовати да је Опарић село у коме после убиства Вожда Кара ор а живи и умире његов убица Никола Новаковић, али то није повод за изградњу задужбине.

После убиства југословенског краља у Марсеју 1934. године Александар Кара ор евић је сахрањен у крипти Св. Ђор а на Опленцу. Наследио га је малолетни син Петар II под намесништвом кнеза Павла. Нема сумње да су они и краљица Марија консултовани око програма живописа и иконостаса. Везивање за немањићку српско-православну иконографију је и у овој задужбини Кара ор евића потпуно. Поред Св. Краља Милутина у јужној певници се налази Св. Сава. У садржају и распореду икона на каменом иконостасу је од стране Мајендорфа спроведена врло интересантна идеја где се на крајевима горње зоне иконостаса налазе Св. Константин и Јелена и Св. Петар и Павле. Испод Константина и Јелене, на северним вратима Царских двери је Архангел Михајло, а на јужним, испод Петра и Павла је Св. Стефан. Овај дублет као да има везе са Петром II и кнезом Павлом.

* * *

Краљ Петар II Кара ор евић је у време ратног слома краљевине Југославије, априла 1941. године, са породицом, члановима двора и Владом емигрирао у Енглеску. Под притиском Енглеске

владе је абдицирао са трона Краљевине Југославије. Из егзила се никада није вратио. Нема података да је градио своју задужбинску цркву. Умро је 1970. године и сахрањен у манастиру Светог Саве у Либертвилу (САД).¹⁸ Са становишта монархијских права укидање монархије се сматра нелегитимним чином као и све што је проистекло потом. Његов син, престолонаследник Александар II, је задржао сва постојећа права и инсигније Краљевине Југославије. У меувремену је дошло до распада Југославије тако да је владарска инвентитура породице Караоревић потпуно неусклађена са данашњим стањем државе Србије чији су они изворни династи. Инвентитура и инсигније краља Југославије подразумевају враћање на трон државе Југославије која би се с тим у складу морала обновити. Враћање на трон Србије подразумева повратак на инсигније Караоревића из времена краља Петра I, а то није учињено, што подразумева истрајавање на рестаурацији Југославије. Србија је и даље република, а Југославије више нема.

Осим тога, Караоревићи су данас многобројни, распоредени у чети породичне гране, тако да постоји опасност од стварања нових грбова што је већ забележено као појава код краљевића Андреја и Томислава. Реч је о грбу са три поља какав и иначе има породица Караоревић: крст са оцилима, шаховница и црни орао са полумесецом. Међутим, овај грб придржавају соколови раширених крила, а у горњем делу има турнирску крагну са три зупца што означава да је у питању млађа грана династије. Код краљевића Андреје се на зупцима налазе ситне ознаке: два црвена класа и један црвени крин. Код краљевића Томислава на зупцима крагне се налазе црвени крст и црвени ленгер и посебан додатак у средњем делу грба. На малом црвеном штиту се налази вепрова глава са златним крстом у чељустима.¹⁹

¹⁸ Д. Живојиновић, *Караоревићи*, Топола 2001, стр. 30.

¹⁹ С. Милошевић, *Грб узбудило династију*, Илустрована Политика, Београд, 25. 12. 2000, стр. 12.

Прилози

*Кара ор ева задужбинска црква у
Тополи 1811-1813.*

*Св. Симеон и Сава у олтару
Кара ор еве цркве*

*Кара ор ев ктиторски натпис на
цркви у Тополи*

*Црква у Рачи, зидана под патрона-
том кнеза Александра*

*Црква св. Ђорџа на Оленцу у
Тополи, задужбина краља Петра I*

*Породични грб Петра I
Караоревића, краља Србије*

*Инвеститура краља Петра I у ктиторској композицији цркве Св. Ђорџа на
Оленцу*

*Инсигније Петра I
Кара оро евића, краља
Србије*

*Црква Св.
Константина и
Јелене у Опарићу
(1932-1937),
задужбина
Александра I
Кара оро евића,
краља Југославије*

*Инвеститура Александра
I Кара оро евића, краља
Југославије у ктиторској
композицији цркве Св.
Константина и Јелене у
Опарићу*

Грб Краљевине СХС - Југославије

*Актуелни породични грб династије
Кара ор евић*

Митологизација и парамитологизација Кара ор а

Као кључна личност, која је покренула и водила ослободилачку борбу против вишевековног турског ропства и родоначелник нове династије, Кара ор а је добио надоградњу митског хероја и прореченог владара. Развијање мита о њему ишло је у правцу сакрализације због династичке потребе утемељене на божанском претку.

Посебно и значајно место у српској историји припада Ђор у Петровићу-Кара ор у, Вожду побуњеног народа у Првом српском устанку и “председатељ врховни Совјета народња” неостварене и делимично ослобо ене српске нације од Турака. Био је то први, после краљева династије Немањић, владар Србије и потоњи оснивач нове династије српских владара која је, за разлику од светородних династа, проистекла из народа у једном ослободилачком покрету заснованом и на друштвеном, револуционарном преврату,

“аграрне” српске буржоазије. Потвр ујући се као владарска лоза, Кара ор е и Кара ор евићи су били изложени митологизацији и владарској сакрализацији, како од стране цркве, и потом монархистичке државне идолатрије. Био је то пут, рекло би се, сасвим нормалан и логичан, за колективнонесвесно народно биће и државносвесни механизам његове државе.

На славском договору у Тополи, а потом у Београду “Совјет народни, сви коменданци, војводе, кнезови и сав народ” признали су “Господара Кара ор а Петровића и његово законско потомство за првог и врховног сербског предводитеља”. Из далеке Русије, која је била пијемонт православља, набављено је свето миро ради Караоревог миропомазања, али до тог чина није дошло. Пропашћу устаничке српске државе нестала су и владарска Караорева права, која су била призната од народа и српске цркве, али не и од ме ународних фактора. Карорев син, кнез Александар, дошао је до владарске титуле не успевајући да осигура наследна права. Тек од 1903. године “У Србији влада краљ Петар I, из династије Караореве...”.

Караор е је у српском народу био очекивани ослободилац према вишевековном пророчанству о црном човеку, цару у опанцима. Када коментарише Наполеоново мишљење Ненадовић подразумева и то: “Јер знао је (Наполеон), да је се Кара-Ђор е са два пиштоља за појасом и дугом пушком у руци са своја четири момка - чобанина - противу силног и победоносног Султана... победоносни бојак бијаше.” Кроз своју елементарну војничку генијалност успео је да поврати народу самопоуздање, храброст и стару славу постижући такве победе које су из корена потресле Отоманску империју. По многим, три су реалне духовне особине представљале његову личност које су га пред народом и тада напредним светом Европе издизали до митске и историјске висине: војна обдареност и херојска смелост, интуитивна државотворност и осећај примордијалне праведности без изузетка. Овде би се могло додати и четврта особина: његова маркантна физичка конституција и снага која је све то могла да понети и поднети.

Хероизација Караорева почела је на почетку устанка од стране народних песника и ту и престало. Његово ратовање и јуна-

штво као да се потом и не опева. Он је у позадини, или у позицији “одозго”, готово *Vis maior*, као онај који издаје наређења и организује борбу. Војводе воде битке, учествују у двобојима, ослобађају робље и отимају плен. Сви они су неусташиви борци задојени косовском традицијом.

Историјска оцена о Кара ор евој појави је тако е афирмативна, скоро до егзегезе: “Овај горостас обележио је читаву епоху”. Представљање које је уследило у иностранству није било само на нивоу историјске оцене. Свињин га представља руској словенској браћи упоређујући га са космичким појавама у својству божанске епифаније, *Deus ex machinae*, “страшним метеорима, који некад долазе на земљу због испуњења неког пророчанства, који некад долази на земљу због испуњења неког пророчанства Свевисњег Створитеља, који, наставши из праха, стварају олујне облаке, проузрокују страшне урагане, доводе у страх и трепет васељену, и - утасе се у ваздуху”.

Кара ор е се од своје младићке појаве у народу истицао својом висином и снагом “од господара Ђорђа није било већег и вишег човека”. Сви кажу да је био дивовског раста и широких плећа. Ход и стас су одавали достојанствену личност. Био је природан и кротак при појављивању у народу, а прекр према потчињенима који нису извршавали његову вољу. До своје речи је држао без обзира на временску дистанцу и на последице које су изазивале. У том смислу је васпитаван из најдубљих простора народне митске и старомудрене свести: “У Бога су вунене ноге, а гвоздене руке”. Кара ор ево поимање правде створено много пре избијања устанка је елементарно “за правду би главу дао”, са свим особинама егоцентрика чија се реч пресуде има испунити по сваку цену.

Пресудно васпитање и поимање правде обичајног народног права, родовско-племенског и аутократског типа, примио је од оца, а понајвише од мајке Марице која је на њега имала велики утицај и по ступању у зрело доба. Тај осећај је изживљавао без изузетка: убио је оца Петра кад је угрозио збег и читаву породицу да би касније дао обесити брата Маринка због, наводног, силовања девојке. Кара ор е је са таквим одијумом сејао страх код сународника, а поготову код противника. Заводећи дисциплину и делећи правду био је у

стању да лично спроводи у дело смртне пресуде убиством из пиштоља на лицу места. Страх од његове правде код свих, малих и великих, је био плодотворан и давао је велике резултате у брзом и тачном извршавању његових наредби. Код неких је, више и од тога, створена и свест о саможртвовању вољи и суду Вожду који је тиме постао и мера величине његових бораца и војвода “Барем ће ме посећи јунак и цар наш”.

Храћен и напајан свим општенародним знањима и празнове-рицама Кара ор у су била позната и знања ијатричког карактера и надрилекарства. Забележен је и пример лечења и бајања водом над дететом које је имало нападе вриске. Ова његова способност је забележена са дивљењем, али зачудо при томе није помињан св. Сава који је знао и чинио таква “чуда”. То свакако говори и о народној свести која је имала своја непогрешива мерила у реду величина.

С обзиром на околности да је велики део свог живота проводио путујући по земљи Србији на коњу, како дању тако и ноћу, онако “из тија и без хуке, свуда је стижао, све послове свршавао, па и надалеко се по таквим врлинама, јунаштвом и побједама чуо”, добио је и својство митског хероја и путујућег, лутајућег божанства на коњу чија је појавност била изненадна и неочекивана. Као што се божанство изненада појављује делећи правду, помажући убоге, лечећи болесне, тако је и нестајало у непознатом правцу да га нико више није видео: “својом плоском наздрави старцу ракијце, прекрстивши се и ‘спаси Бог’ рекав, пак се дигне, и збогом, отиде својим путем, а за општим послом да га нитко више у селу овда ни чу, ни ви е”. За разлику од старих јунака дионизијског типа (Марко пије рујно вино) Ђор е је пио и наздрављао ракијом.

Највећи број савременика се слаже у ставу да је ро ен у Више-вцу 3/16. новембра, на св. Ђор а. Највише неслагања савременика има у години ро ења. По породичној традицији, сећањима Старо-вишеваца, према ставу многих историчара и према нашим прорачунима ро ен је 1762. године. Најранија сећања у вези са дога ајима у време његовог ро ења су готово идентична. Наиме, Јанићије Ђурић прича да се исте ноћи задесио на конаку код оца Петра неки Турчин којин је сањао страشان сан у коме га је напао лав да га растргне. Пробу ен страхом истрчао је пред кућу и угледаона небу

неко јако светло налик на дугу. Када је потом сазнао да се домаћину родио син прорекао је мајци “Вала твој син мора велики бити човек и са многим народом заповедати”. Петар Јокић каже и да му је мати Марица лично причала да је одмах по рођењу на грудима детета видела месец да сија, а то је и Турчин видео. Зато јој је рекао “Ти ниси родила сина него господара”. Ненадовић касније за Турчина каже да није био обичан човек већ спахија, Сали-ага из Крагујевца, и целу причу обогаћује са још пар детаља: читава кућа засветли, Турчин дарива дукат, Кара ор ев отац није сиромах, ага се радује и рориче, дете је велико и напредно. Још касније, почетком XX века, Вукићевић бележи неке нове детаље у вези са овим догађајем: да је дете рођено и чувано у великој шупљој букви и да је имао змајевита крилца под пазухом. Нешто касније Милан Јовановић из Вишевца објављује сећање Старовишеваца да је рођен у збегу поред извора Јордан где га је поп рачанске цркве Антим крстио, а потом је однесен и сакривен у шупљину огромног храста у коме је чуван. Лубурић је тридесетих година прошлог века забележио да је мајка Марица у трудноћи сањала сан у коме јој из стома израста велико стабло бора, да је будући босански везир Ахмет паша Ћуприлић заноћио и видео како на кућу пада звезда и да је он прорекао судбину детету.

У скаски о рођењу се тако преламају трибало-хеленско-словенска митологија ослоњена на најстарије индоведске основе и хришћанска новозаветна матрица. Очигледно је у питању божанско дете са предодређеном судбином које се појављује у свим матрицама. И легенда о рођењу Александра Македонског повезује божанско дете са жигом сунца и лављом гривом што значи да ће освајати градове и ратовати са свима попут лава. Његово рођење је проречено према звездама “јер видим да је зачето од бога и да је небеско знамење пропратило његово рођење”, и треба да се деси “када је читав свемир у зениту”, када се појави нека светлост као сунце у зениту на небу “Сад ћеш одмах родити краља владара света”.

Као у тренутку Исусовог рођења појавила се звезда и блистава светлост, познат богојављенски знак; турски ага је у комбинованој функцији поклоњења царева, који се радују и даривају, и божанског кума: “Гдје је цар Јудејски што се родио? Јер смо видјели његову звијезду на истоку и дошли смо да му се поклонимо.” Као божји

помазаник Кара ор е је ро ен и крштен, не у реци, већ поред извора Јордан на брду Градиште у Вишевцу. Мали Ђор е је скриван од Турака који су на прилику Иродових војника: “те побише сву дјецу по Витлејему! Алудирање на Витлејем и Вишевац се наметало само по себи код обичног народа, али и национално-романтичарских историка који нису одвајали мит од историје.

Али, појава сјајне звезде на небу је и кобни знак који предсказује смрт неке велике личности. Заправо кобни знак за нечијег непријатеља је срећни знак за тај народ. Тај кобни - срећни знак могла је бити у стварности само нека комета или, евентуално неки велики метеорит. Појава новог господара света и Исусове звезде се везује и за Иродову смрт. Тако се, са историјског аспекта може успоставити да је Кара ор е ро ен 1759. године када се у пуном сајају појавила Халејева комета. Када је почела појава ове звезде на небу, 1757. године, умро је турски султан Осман III. Сви су изгледи да Кара ор е није ро ен 1759, већ 1762. године, тако да произилази да је ро ен после проласка Халејеве комете, али да се очекивало ро ење тог великог детета код Срба у том знаку тако да се накнадно извршило повезивање. Чудновата је сведочење да мајка Марица - Марија има свест и сазнање о знаковитом пореклу и предодрењености њеног детета. То би се могло тумачити да порекло њихове породице није било обично, али је из разумљивих разлога скривано. Цео живот оца Петра и Кара ор ев до избијања устанка је био једно велико скривање и обмана непријатеља. Дуго пре устанка Кара ор е је био ме у Србима први човек у београдском пашалуку, али никада није хтео да се означи титулом и правима јер би га то коштало главе пре или касније. Први пут се “објавио” поставши и званично Вожд.

Већина савременика говори да је Кара ор е ро ен у очевој кући у Вишевцу, помиње се кованлук и шљивар у близини, али без изузетка говоре да је његова породица била јако сиромашна, поготову после одласка из Вишевца. Ненадовић каже да отац Петар није био сиромаш. До данас су остале нерасветљене речи Јанићија Ђурића да је Петар после служења Фазли баше у Вишевцу, потом у Церовцу, бивши беднога стања, отишао на своју стару баштину у Тополу. Отац Петар, пре него што ће га син Ђор е, или његов

момак Ђор е Остојић (или Илија), убити при бекству у Срем опет каже: "... а ја нећу да остављам моју кућу и моју баштину." Та Петрова баштина је касније и Кара ор ево велико имање где прави своју утвр ену престоницу од материјала са рушевина двора Бакића. Баштина свакако подразумева насле е од предака из старине. Има се утисак да је Петар из неких разлога био без права својине над том баштином у време живота у Вишевцу, Жабарима и Загорици.

Као у старијој епизи и Кара ор е има крилица под пазухом по прилици змајског сина кога чува огроман храст са великом шупљином сличној змајској пећини. По томе је божански и змајевити јунак "Што го има Срба у јунака, Свакога су одгојиле виле, Многа су змајеви родили". У епској песми, као народни предводник и јесте љути змај, змај тополски, змај вишевачки... "Изи ' амо, Петровићу Ђор е!... Тко ће љута змаја преварити". Храст је свето и божанско дрво, које је код Срба и данас необично поштовано, у коме обитава змај, али и сам стари прехришћански Бог. Храст је божје дрво "Божји дом" и седиште душа божанских предака, а боравак деце у његовој шупљини је ијатричког карактера и омогућава здравље и бесмртност.

Појава месеца на његовим грудима означава и његову будућу смртност, заторну судбину, пре свега намењена му је жртвена улога да сруши луну као симбол ислама и турске власти која је ставила јарам ропства његовом народу. По свему је ово део најстаријег митског слоја где је мали Ђор е, по прилици бога Шиве који има месечев срп у својој коси, у функцији бога смрти. Као божански син он је идентичан Шивином сину Картикеји, божанству вегетације и плодности, бог рата и смрти који води војске добра у борби против демона. Ђор е по свему у својој младости и зрелом добу, добу устанничког великог рата, јесте персонификација и извршитељ, без обзира на његову позитивну ослободилачку мисију, бог рата и смрти. Картикеја се и зове Црни - Кар, односно Кара као Ђор е, а борио се са демоном Тараком, рекло би се Тураком, односно Турком! Интересантно је навести да је по казивачима, лично Кара ор е причао да је надимак Кара добио од неке бабе.

Још је Вукићевић схватио да је народ ретроактивно заодевао ове дога аје у легенду и мит као што су то чинили са својим во ама

и владарима и други народи. Нешто слично је учинио и српски народ уздижући своје старе, Немањићке владаре и Лазара који је себи и народу заслужио “Царство небеско”. Кара ор е је уздигнут до обожавања и деификације. “Њима је била нејасна она велика издржљивост... она сила мишица и јачина духа... нису схваћали ону ретку хладноћу његову и присебност за време борбе... С тога су хтели да објасне његове особите дарове његовим особитим ро ењем, и да означе како његов долазак на овај свет није био као код других људи”. Свестан ових чињеница ипак не пропушта да каже: “Нико у оно време није могао ни помислити да је Прови ење одредило то новоро енче да се доцније назове “оцем Србије”. Све-му овоме је ишло у прилог и име које је добио по светом ратнику и хришћанском мученику Ђор у.

Казивачи и о младом Кара ор у говоре у суперлативима: био је најбржи, најснажнији од све деце, рвач коме нема равна, најдаље скаче од свих у даљ, побе ује и Србе и Турке у бацању камена с рамена, старе веома поштује. Деца су се радо с њим дружила и увек бирала за старешину, а у играма хајдука себи за харамбашу. Дакле, све је у функцији стрварног, али и митског, божански предодре-еног јунака. Али, те његове особине се описују по сећањима тек када је Кара ор е постао значајна личност што обично тако и бива. И девојку Јелену је себи за жену узео као какав митски херој вилу код извора. Био је у стању да Сали-аги, свом пророчком куму код ро ења, испуни сваку жељу и задатак и у најтежим условима, тако е на прилику античких и средњовековних митских хероја

О постмитологизацији после његове вишеслојне и вишезначне историјске и митске смрти говори судбина предмета са косима се користио и који постају митски супститут. Вожд је увек са собом носио, поред заструга са пасуљом и месом, мали нож и једну малу сребрну кашику. Ову кашику, је узео његов убица Никола Новаковић и однео је у своје село Белушић тако да је она доспела у суседни манастир Каленић. Она је без црквно-верске и канонске одлуке постала свештени предмет са којим су калу ери причешћивали народ. Разлог за тако нешто је морао бити велики, а састоји се у антиципирању сакрализације и укупне митолошке слике и истоветне свести о њој и личности која је била њен главни лик.

На прилику Кара ор евог убиства завереници исекоше на комаде тело последњег Обреновића. То свакако није било случајно. Био је то чин освете за убиство и ритуално комадање Кара ор евог тела.

У лунети над улазом у задужбинску цркву, на врху брда Опле-нац у Тополи, краљ Петар I е дао да се у мозаику изради његов деда Кара ор е у иконографском лику Св. Ђор а, а у самој цркви се посебно инсистира на програму из живота овог светца и мученика са јасном алудацијом на сличност са животом родоначелника. Кара ор е као Св. Ђор е је овде, приказан не као бели већ црни витез што је у складу са његовим именом. Гологлави Кара ор е - Св. Ђор е има нимб око главе, носи штит на коме је грб Србије, крст са оцилима, црни оклоп и мрког коња. Великим копљем убија огромну аждају зла - Отоманско царство. Овај чин деификације носи сва обележја парамитологизације у оквиру истовтног механизма усмереног ка актуелном владару сада јасно успостављене династије. Утолико пре, јер се може пронаћи паралела са родоначелником Немањића који је у знак захвалности према св. Ђор у саградио цркву, тако е на врху истакнутог виса, уочљиву са свих страна.

И народ, а показује се и држава у форми монархије, али у новије време и републике, имају своје разлоге за употребу и злоупотребу митске Кара ор еве снаге у општењу појединаца која има за циљ обликовање народне свести. У том смислу се он и даље убацује у матрицу божанске епифаније која помаже истакнутом појединцу и онима који стоје иза њега: "Ко то тамо кроз Тополу про е?". Последњи покушај сакрализације учињен је у најновијим смутним временима у којима се нашао српски народ од стране епископа шумадијског др Саве када је у Кара ор евом родном селу Вишевцу освештана црква Св. великомученика Георгија сагра ена у спомен великог Вожда: "Можда ће Бог дати да један од првих светитеља, ме у новијим владарима буде Кара ор е, који је своју крв пролио за свој народ. Желимо да он буде наш стражар и молитвеник пред престолом Божјим и да се моли за српско уједињење." Тако се лагано вршила висока сакрализација личности која органски, самим својим земаљским, али и пројектованим "животом на оном свету" није имала канонске предуслове да се једног тренутка конкрет-но и оствари. И као што је митологизација Кара ор а имала,

рекло би се, успешан резултат у стварању божанског јунака и претказаног народног вије у ослобођењу од непријатеља, тако је парамитологизација Караорпа ишла у почетку у правцу деификације, *Deus summus*, за коју су сви били свесни да није била завршена, а чини се из низа разлога није ни могла бити завршена и остварена до данас.

Можемо констатовати да је била могућа, некада већа, а некада мања, употреба и злоупотреба мита о Караорпу у зависности од различитих потреба и извршиоца. Тако се велики мит једне велике и релевантне историјске и националне личности своди на луксузно “одело” које се обичном злоупотребом користи као маска, троши и потом по потреби, често, бескрупулозно одбаци. Према томе, уколико митологизација има донекле своје позитивно оправдање у време великих народних прегнућа, парамитологизација, без обзира са које стране и од кога долазила, има увек свеукупну негативну конотацију и са огромним последицама које разантно утичу на свест нације чији је то део реалне историјске спознаје и колективно несвесног, иреалног, митског бића. У том смислу велики национални митови могу послужити као снажно оружје, што је практиковано код свих народа, само ако се у стилу витешког кодекса оно употреби не “без потребе и врати не без части”.

Прилози

*Идеализовани и митологизовани
портрет Кара ора, рад Уроша
Кнежевића, Народни музеј, Београд*

*Идеализовани и митологизовани
портрет Кара ора, рад Јована
Поповића, Историјски музеј Србије*

*Идеализовани и митологизовани
портрет Кара ора, рад Анастаса
Јовановића*

*Идеализовани и митологизовани
портрет Кара ора, рад Всеволода
Гуљевича, Војни музеј, Београд*

*Кара ора је као св. Ђорђе убија турску аждају, лунета портала цркве
Св. Ђорђа на Опленцу*

Кошарна као тајно место за ритуално и жртвено убиство прореченог владара

Као во а израстао из, и са, народом Кара ор е се нашао у животној ситуацији, равној митској, да започне остварење заветне мисли народа и цркве о освети Косова због губитка «царства земаљског». Тиме је добио судбинску и наднаравну моћ божанског и предачког масмедијатора: «Дуну живот српској души». Ме у тим, он је у српском народу био очекивани ослободиоц према вишевековном пророчанству о црном човеку, цару у опанцима. Хероизација, те према томе и митологизација Кара ор ева почела је у народу одмах по избијању I српског устанка, а њу су посебно генерисали народни песници-гуслари који су у прастаре, како прехришћанске тако и христијанизоване, «хибридне» космогонијске митолошке матрице убацивали нове историјске личности: «Небом свеци сташе војевати / и прилике различне метати / виш` Србије по небу ведроме... / гром загрми на Светога Саву... / сину муња на Часне

вериге / потресе се земља од истока», «Виче вила с Рудничке планине... / она зове у Тополу равну, а на име Петровића Ђока». Његове војводе које су се истицале храброшћу и самопожртвовањем тако е су укључене у народну епiku. Ту су они добили функцију епског помагача главном јунаку у постизању његовог циља и савладавању противника. Сваки подвиг војвода је подре ен коначном успеху, успеху свеопште националне борбе чија је персонификација Караор е. Караор е и његово ратовање и јунаштво скоро да се и не опева, он је у позадини, или у позицији «одозго», готово *Vis maior* онај који издаје наре ења и организује борбу. Војводе воде битке, учествују у двобојима, ослоба ају робље и отимају плен. Сви они су неустрашиви борци задојени косовском традицијом.

Караор е је постао легендарни митскопоетски лик великог формата који је у митској и историјској свести народа имао готово адекватно једначење. У свести Срба он је имао и још једну димензију коју је створила празнина потсвесног народно-историјског ме времена од тренутка губљења средњевековне државности до I српског устанка. Он је тако постао симбол осветника Косова, сврстан уз Обилића и већи од цара Душана. Караор еве физичке особине и обдареност су омогућиле уздизање хајдучке нације и побуњеног народа до организоване државе. По томе је он као херој и војсково а типична епска личност.

Када је Караор е нестао са политичке, а потом и животне сцене, појавили су се његови биографи који су застали пред чињеницом да о њему готово да и нема писаних и релевантних извора пре избијања I српског устанка. Забележена су многа сећања савременика која су често контрадикторна и испуњена накнадним личним судовима са великом митолошком импрегнацијом кад су у питању најважнији датуми из његовог живота као што су: дан и година ро ења, женидба, убиство оца, одлазак и повратак из Аустрије, хајдуковање, подизање устанка и смрт. Наша историографија је утврдила да је ро ен 3-16. новембра 1762. године у Вишевцу код Раче. Крштен је по легенди око Божића код очеве куће, по једнима, а по другима у рачанској гробљанској цркви брвнари Св. Архангела Гаврила.

Већ 1826. године Сима Милутиновић-Сарајлија је објавио уме-

тнички еп *Сербијанка* где је даљим укључивањем неисторијског садржаја у виду пророчанстава, предсказања и предвиђања учинио да Кара ор е живот добије надземаљску димензију, а поготову рођење и смрт. Митолошку амалгамизацију још више је остварио употребом класичне митологије: «Уотребљавао сам је на неким мјестима гдје нисам имао националне и гдје ми је требао натчулни идеал» и хришћанске симболике када употребљава приказе божанског престола. Дубоку симболику епопеје увећао је уводни део у виду скаске о жртвеном детету Богу створитељу из околине Видина за коју сам каже да потиче из прехришћанског периода. Жртвено дете спаљено у пећи се претвара у божанског хероса, младог бога, владара са круном на глави, мачем о пасу, књигом са златним словима закона и снопом жита у рукама.

Проречене и богом предодрене личности своје потпуно испуњење и задатке добијају најчешће у сну где доживљавају провиђење. Личности везане за посвећење обично се понашају тако да се издвајају у тзв. обредне самоће, удубљују у размишљања, често спавају где сновијају пророчке снове, а каткад доживљавају психоделичне нападе. Такав је случај и са Кара ор ем који је имао понекад јаке нападе беса и срџбе, потом се осамљивао по неколико дана у својој соби не општећи ни са ким, задубљивао се у мисли, доживљава пророчке снове и слично. Описи његовог беса идентични су стањима која доживљавају адепти у периодима самоповлачења и акумулирања енергије у циљу неке окултне операције при чему због изузетне нервене напетости губе сваки облик самоконтроле.

Једном приликом, при чувању свиња Кара ор е заспи под велики, разгранати, зелени храст крај моста на реци Кубришници. У сну му се јавише два лица сијајући великим сјајем од којих се осветли сва околина. Били су то Свети Краљ Студенички и Свети Архангел Гаврило, «који је благовестио светој Богородици тајну божанствену» и чу благе речи: 'Чуј и храбри се јуначе, с нама је Бог! Беде и туге доста је било... победићеш врага, а храброст може с божјом вољом содружена. Данашњи дан одсудиће и укрепити мишцу твоју и твој дух, и упутиће те куда треба ићи гди су остаци светиња ваши сербски. Освести се од сна!' ... Кад погледа у поље чује глас, рику свиња и лавез ртова, и види где прогоне његове свиње...

но свиње скупе се у гомилу и узму ртове ме у собом да подаве... тек што Турчин на ћуприју ступи, а Кара ор е опали пушком...". Судећи по свему било је то на св. Архангела Гаврила 13/ 26. јула.

И у овој митолошкој причи се евоцира још једно општење са Кара ор ем као божанским изабраником, које се по правилу устаљене матрице, одиграва у сну. Врло важно је поменути да је Ћор е заспао у време чувања свиња што је по свему метафора будућег народног пастира или владара. Ћор е врло често убија Турке као свињарски пастир. Шта више, у више наврата, описи говоре да Турци нападају његово стадо свиња, а не њега. Логичније би било да је он главна мета њихових напада. Он је директна мета само једном, у песми Почетак буне на дахије, приликом сече кнезова. Дакле, он Турке убија када нападају његово стадо које он као добри пастир узорно «жири» испод храста.

Постоји могућност, с обзиром да се у наведеној скаски наводи свети краљ Студенички (Немања), да су: народ, гуслари-певачи и, пре свих, свештенство знали садржај, а потом парафразирали и варирали, Житија Симеона Немање које су свом оцу, владару, оснивачу династије и духовном пастиру народа, писали његови синови Св. Сава и Стефан Првовенчани. Говорећи о свом и очевом духовном подвизању и владарском воздизању до пастира световних и духовних, као «пастир добри (који) потражи јагње одбегло», Св. Сава цитира јеван елисту Луку (15, 24): «... жирујући са свињама, и њихове хране не насићаваше се, мртав би, и не оживе, изгубљен беше, и не на е се.».

Свиње, овог пута домаће, питоме, свакако имају везе са симболичком Трибалије-Србије чији стари амблем, одсечену главу дивљег вепра, Кара ор е поново ставља на државне српске заставе и државни печат - печат Совјета. Тиме овај грб постаје нека врста његове владарске инвеституре. Ова метафора постаје јасна кроз персонификацију вепра, односно свиња, чији је будући пастир Ћор е. Дивљи вепар има из давнина улогу духовног ауторитета, што је у вези са свештеним самовањем у шуми. Некада је значење вепра који је ловљен и убијан било у оквиру слике у којој световно прогони духовно. То је и симболизам кружне природе, замењивање једне владавине другом, предзнак да се има свргнути турска владавина.

Одсечена глава свиње је, уствари, жртва којом се о Божићу најављује смена зиме и јачање новог младог Сунца, ро ење Сина Божијег у жртвеној смрти.

С овим у вези су приповедања и легенде о Кара ор у у којима се врло често појављују свиње, које он чува и брани, са којима га често идентификују, чак поистовећују: «... радите то што и с прасетом очи Божића». Најзад, убијен је у колиби за свиње на трлу Војкића у Кошарњи одсецањем главе, заиста, као жртвеног дивљег вепра. Овде би смо се могли дозвати још једног примера од народа изабраног владара који се повезује за свиње и жртвено одсецање главе. Реч је о бугарском народном цару Ивајлу из XIV века. Његово словено-трибалско порекло је несумњиво, а за њега се каже да је од “пастирског рода”, “напасао свиње”, “свињепаса”... Иваило је побунио читав народ, поразио Константина Теха, пошто му је одсекао главу “као жртвеној животињи” постао је цар и исто тако завршио. По наговору бугарске аристократије и византијског цара Михајла VIII татарски хан Ногај је и њему одсекао главу јер је он “враг императоров... не разуме ништа друго осим земљоделства... само да тера волове... човек пастир и сељак”.

Још један детаљ у вези са митологијом народног владара, пастира народа, везује се за Кара ор а и његовог оца кроз бављење пчеларењем. Његов отац је имао пчелињак, чак једна прича о ро ењу Кара ор а говори да је ро ен код велике липе (храста) у пчелињуку. Његов отац је по причању био слуга на турским кованлуцима, а то је био случај и са Кара ор ем. Позната је и прича како је Кара о е у љутини бацио мајци трмку са пчелама на главу. У тој причи се не помињу последице по мајку, као да их није било, а сасвим је извесно да човек не може преживети толико велики убод пчела по глави. У овој причи ће пре бити велике митолошке симболике о Богињи мајци на чију главу, уосталом као и код свих божанстава, слеће пчела на прилику Светог духа. Овде имамо и симболику вишег степена јер је на главу Кара ор еве мајке стављен читав рој. Пчела и рој у митологији старих времена има симболику владара и народа, “пчелар – пастир (пчела) народа”.

И овде своју неминовну симболику и истоветну улогу има храст као сеновито дрво испод кога спава и из кога му се јављају

свечи и обзнањују његову и даље успешну и непромењену мисију «С нама је Бог!». Када се пробудио из сна Турчин са хртовима, на прилику демона смрти са прастарим индоведским хртом Караманом - Сарамом који растрза душе праведника, напада његово стадо свиња, чије значење је већ истумачено. И као што је већ наговештено и обзнањено народу и његовом будућем воји свиње се скупе у гомилу и те демонске, турске хртове подавише. Све што претходи Турчиновом ступању када га потом Караорубе уби на мосту реке Кубришнице је провиђење истог значења, али у друкчијој форми, које је имао и «први хришћански цар» Константин уочи битке на Миливијском мосту.

Нема сумње да је «и самог оца жртвовао отечеству». Родофиникин је записао да ни Караорубе «не крије да је свога оца убио из пушке својом руком». Сви потоњи покушаји чињени из различитих побуда да се оправда и прикрије чин оцеубиства по Вуку Караџићу су га још више срамотили. Вук тумачи да је убиство учињено без предумишљаја «у љутини и из љубави» да би се најближи и многобројни чланови збега спасили страдања. Одмах после пропасти Устанка архимандрит манастира Благовештење је писао београдском везиру молећи га да опрости српском народу при чему је сву кривицу бацио на Караорубу уз оптужбе да је «свога оца убио, брата обесио». У најмању руку мучан осећај имао је за последицу стварање ублажене варијанте где је Ђорђе наредио неком момку да убије његовог оца. Уследила је нова етапа ублажавања и искључивање оцеубиства из херојске биографије оснивача династије тако што је, уствари, убијен очух Петроније, на снажно инсистирање мајке Марице која га је заклела на млеко којим га је хранила. Иако је примера оцеубиства у старој српској династији Немањића било (Душан), сматрало се да је Караорубе углед, а поготову владарске династије, тиме стално и бременито оптерећен па се вршило ублажавање овог чина.

Савладан јаким страстима, а имајући у подсвести прастару традицију жртвовања остарелих родитеља, он је само убрзао Петрову смрт. И код очевог убиства појављује се архетип налик Александру Македонском када је, такође пророчким предсказањем прочитах судбину", предодређено «да ми је погинути од властита

дјетета. И не утекох судбини него од тебе погибох». После тога и Александар се «растужи што му је отац умро од његове руке». Сличност са Александром је још већа када се има у виду да је и он убио браћу због силовања жена неких најамника «...казни смрћу као дивље звери...». После тог догађаја створена је код Ђорђа спознаја «да још већма такав може бити и према другима».

И сама Кара ор ева смрт се одиграла као један мрачни полом у стилу палог божанства који је имао реалне реперкусије по кредибилитет свеукупне националне етике у потоњим временима «прародитељски грех». На почетку ноћи убиства Кара ор е и његов пратилац вечерају у колиби трла са Вујицом Вулићевићем и његовим момцима међу којима је и будући убица који тим чином има намеру да освети свог брата палог у вождовом преком суду. Када је Вожд седећи заспао «У свету Недељу, 13. јула 1817. године у зору на светог Архангела Гаврила летњег» његов пратилац Наум се пробудио и отишао са тиквицом на оближњи извор по воду. На сцену ступа убица са секиром и одсеца главу легендарног војводе, а у готово истом тренутку убијен је из пушке и његов пратиоц. Историјска ситуација се још једном уливала у пројектовану митску матрицу и једначила, овог пута, са смрћу мученичког св. кнеза Лазара.

И овога пута Ђорђе је сан заспао, из кога се овом приликом није више пробудио, на Св. Архангела Гаврила, на дан патронимика цркве брвнаре на рачанском гробљу у којој је по легенди Кара ор е крштен, што је сасвим у складу са свечевом архангелском природом божјег гласоноше. Знак да Вожд и његов пратилац имају променити светом је тренутак када је Кара ор е опхрвао сан пред зору, јер сан је предворје смрти, као и жеље његовог пратиоца Наума који иде по воду на извор. Наиме, познато је да на оном свету влада вечита жеља. Митска смрт се одиграва на начин и на прилику великих светих претходника: одсецањем главе. Такав је случај са кнезом Лазаром и Милошем Обилићем и свеукупним праузором св. Јованом Крститељем коме је глава одсечена секиром.

Док је Христ рођен од девице безгрешним зачећем дотле је Св. Јован Крститељ рођен од чудесног зачећа бездетне старице. Бог је преко својих архангела објављивао рођење оних са којима је имао велике намере. Исто тако преко њих објављује и смрт. Када је одсе-

чена глава Св. Јована у тамници и донета на тањиру наређено је да се иглом избоде његов језик и да се не сахрани са телом да пророк не би васкрсао. Његова глава је закопана на скривеном и «бесчесном» месту, дубоку у земљи. Дворјанка цара Ирода ископа је и тајно пренесе у Јерусалим и сахрани на Гори Јелеонској. Не знајући о овоме ништа, кад дознаде о чудима Исуса Христа узвикну: «То је Јован кога сам ја посекао, он уста из мртвијех». Убрзо стиже Божја казна групу злотвора која учествоваше у његовом усековању. Јована глава је три пута сахрањивана.

Интересантно је поменути да се митска слика на неки начин поновила: док св. кнезу Лазару Турци одсецају главу сцену посматра Милош (Обилић), а овде извршиоци имају посреднике, а као и посматрач Милош (Обреновић) то чине са просторне удаљености. Убивши Караџорђе Милош му је «ставио мученички венац», а жалост у народу, иако оправдано не манифестантна, је била свеопшта.

У епско-митској матрици, код Срба познатој из епике и историје средњег века, владар умире природном, али напраситом смрћу, убијен у лову од човека или дивље животиње (често од дивље свиње), код извора, где је стао да пије воде (краљ Вукашин, цар Урош, деспот Стефан, Петар Зрински...) Ова, али нецеловита, матрица је присутна и у Караџорђевој убиству. Као што се зна, у Радовањски луг Караџорђе није дошао због лова, нити се у приповедањима о његовој смрти користи симболика лова. Међутим, шума, жељезни извор су итекако присутни.

Мит као да кулминира још више, иако то не изгледа тако, чињеницом да је приликом стављања у примитивно грађевински посмртни сандук, Караџорђево обезглављено тело комадано. Наиме, одсечене су му, наводно, само обе ноге пребијањем голењача. Једно друго сведочење говори да је то учињено после две године прилоком друге сахране Караџорђевог обезглављеног тела које је приликом откопавања пронађено цело и потпуно очувано! Марко Јагњилац... с обзиром да се све морало радити тајно и брзо (!)... узме секиру и пресече обе Вождове ноге... те тако насилно згњечи леш и стави у сандук." Караџорђево тело је сахрањено по трећи пут у његовој цркви при чему се по Ненадовићу деси чудо. Иако је био

леп дан, док су били на обреду у цркви поче да дува врло јак ветар уз велику грмљавину и пљусак тако да су сви остали «скамењени пред необичним призором...» Када је олуја престала кнез Милош је кренуо на ручак нерасположен због предзнака који је упућен, а тада је стигао гласник из Крагујевца који је донео вест «да су обоје деца 'пала у фрас!» Настала је велика сва а изме у кнежевског пара. Сутрадан је, не питајући Милоша, књегиња са децом дошла у Тополу да би са децом преноћила на грбној плочи Вождовој. Ујутро, деца су осванула здрава!

Има се, ипак, утисак да је извршено ритуално комадање тела, што сведочења савременика и учесника делимично обзнањују, на прилику како је то чињено код старобалканских античких народа са ових простора, поготову Трачана и Трибала, приликом жртвеног комадања старих богова: Пуруше, Озириса, Диониса... или ритуалног жртвовања владара, понекад и саможртвовања, као средства исцељења и спаситеља читаве народно-државне заједнице. Што се тиче «чуда» при трећој сахрани Кара ор а треба имати у виду понављање истоветног дешавања над Београдом при смрти деспота Стефана 1427. године које тиме добија својство већ изгра еног митског архетипа.

Сам чин убиства владара код свих старих народа је завршни обред у њиховом посвећивању - апотеози. Духови одсецају његову главу, остављају је покрај тела, да би гледао својим очима како га комадају. Обред комадања се врши на неком самотном месту, а радовањски луг то заиста јесте. У том старом ритуалу се одсецање главе и удова вршило искључиво гвозденом куком или секиром. Потом се кости чисте. Заиста, и Кара ор ева глава је очишћена-одрана. Посвећенику «птица грабљивица» узима душу и односи је у пакао, а тело се реже на комаде и дели духовима болести и смрти. Символична смрт у обреду посвећења са комадањем тела позната је и код каснијих хришћанских посвећеника и светаца.

Жртвовање је најстарија ритуална радња коју је човек створио у функцији посредовања изме у човека, природе и божанских сила. Жртва је најчешће слична убиству иако је осмишљена као даривање и као таква је, иако парадигма, симболичка и логична радња која се са појавом хришћанства, које изричито забрањује убиство човека,

постала део људског подсвесног.

Али жртвовање није исто што убијање и клање. Жртвовање има своју логику, простор, време и симболику. Оно се може претворити у суровост и освету, може да изгуби примордијалне митске елементе тако да код људи створи одбојност, одвратност и да се претвори у «нешто парадоксално и неразумно». Још у старим митологијама је у многим друштвима дошло до одустајања од људске жртве. Ме утим, и касније, као и у цивилизованим, писменим и историјским временима, у повременим напетим историјским ситуацијама прибегава обнављању жртвовања људи. Исто тако, уместо интересовања човека за принету жртву може се исказати незаинтересованост за њено свеукупно дејство.

Хришћанство приношење људске жртве сматра безакоњем и убиством још од првих предања *Старог завета*. Ме у греховима, један од највећих је свесно убиство које у земаљском животу изазива освету Божју. Бог даје свему живот и само он има право и да га одузме. С тога шеста Божија заповест и јесте: «Не убиј». Тај злочин се не заборавља од људи ни од Бога. Христос је као жртвено јагање божје невино пострадао али је на себе узео све грехе света. Дакле, Христос је самог себе принео за вечну евхаристијску жртву: без претходне смрти нема новог почетка.

У многим сведочењима стоји да се чекало да Кара ор е заспи и да је у тренутку жртвовања тргао сабљу. То би значило да њега смрт није била ствар сопственог избора и свесна жртва. Његова смрт јесте жртва у свести оних који су одлучили да посегну за обнављањем института људске жртве иако су били хришћани, а у свести извршиоца она је била схваћена као освета. И једно и друго је, како је већ речено неопростиви грех и на овом и на оном свету Хришћана.

Интересантно је на овом месту поменути, по много чему сличну и готово савремену, смрт Тудора Владимирескуа, во е народног устанка против Турака и фанариота у Влашкој 1821. године. Он је ухваћен и убијен у присуству, а по некима од стране, хетериста. Одсечена му је глава, а потом је раскомадан! И Кара ор е је у Србију дошао тако што су му хетеристи организовали пут на коме је праћен од само једног члана те организације да би страдао на готово

истоветан начин.

У тренутку извршења убиства Кара ор е је био у сну, а, по причама, убица ни тада није смео да му погледа у очи. Рекло би се да је у питању грижа савест и страх, а могло би бити да приповедач улази у шему митског архетипа у коме се божанство, или божански владар, не сме погледати у лице, а поготово у очи. Такав је случај и са деспотом Стефаном, али и са враћањем вида Стефану Дечанском у тренутку враћања власти и уздизања на владарски трон. Овде се може препознати и врло редукован мит о Персеју и смрти. Наиме, смрти се човек може спасити само уколико избегне да погледа у њене очи. Дакле, деифицирани владар, падајући у сан заклапа очи и тако губи своје најмоћније оружје: магику очију, вида и провиђења, погледа који убија. Губљење Кара ор еве моћи и владарског провида предсказано је још једним сном пре оног који је уснио пред погубљење.

У ишчекивању Милошевог одговора Кара ор е се за многе неприродно понашао. Иако је морао имати у виду и негативан одговор са «непредви еним» исходом он се тих неколико дана задржавао у сенама храстова Кошарње без намере да се бар упути у оближњи Вишевац где је ро ен. Косио је ливаду преко дана, од сељака је затражио мало меда, а потом заспао на откосу при чему је ви ен да спава отворених очију! Нагло се тргнуо из ружног сна вајкајући се «Еј, што усни' децо - забоба!».

Кара ор е као да зна да мед и будност има митско-религиозно значење којим се постиже бесмртност. Та митска будност је трансцедентна и метафизичка поистовећена са најдуховнијим стањем божанства које га чини свезнајућим. Душа која све види и све зна је изнад живота, потпуно је ослобо ена. Још је Заратрустра учио да је будност најбоља од свега постојећег. Због тога су богови били недодирљиви те према томе и људи морају бити непрекидно будни. Ме утим, коса, кошење и сан на откосу је парафраза покошеног јер смрт коси као косач.

Наредбодавац Кара ор евог, у народу се сматра и данас срамног убиства, је био кум Вождов те је, тим више, починио скрнављење обичајног права и у свести народа добио одијум националне срамоте и општег греха. Пошто је народ осудио починиоца његову пресуду

је имао спровести и сами Бог. Кнез Милош «није имао мира ни дању, ни ноћу». У сну му се појавио блистајући Кара ор е «Грешни властољубче, ти се нећеш пре смирити, бићеш од Бога зло наказан, ако ме из јаме не извадиш и не пренесеш у мој дом, у моју Тополску задужбину, у цркву свете Мајке Богородице». Тако је Кара ор ево тело три пута сахрањивано. На овом примеру се види да је сан у непромењеној митској функцији и код кнеза Милоша.

Убиством Милошевог сина кнеза Михајла који је «без порода био сво право Милоша Обреновића племе... угине». Божја казна је најпре стигла целата Николу Новаковића који је био родом из Лапова. Морао је да се одсели у Опарић код Рековца где је полудео, а на једном путу падне у реку Расину и заврши смрвљен на воденичном витлу. Познато је и да је воденица место где се окупљају аволи и демони и врте вртиште. Никола је за народ авољи искушеник и авољи накот те је нормално да заврши на воденичном витлу као израз вишег вида божанске правде и освете судбине. Син му је умро распадајући се, кћер је полудела баш на св. Гаврила када је отац починио грех и тако за тим «авољим семеном» није остало потомство као најтежи вид Божје казне «кажу да су му врата глоговим коцем затворена». Чудна игра судбине је одлучила да у Опарићу, селу убице свог парадеде, Александар I Кара ор евић, краљ Југославије, сазида једину своју задужбинску цркву.

И Драгић Војкић је доживео трагичан крај. Помрла му је цела породица, остао је сам болестан и сиромашан, где се проклетство остваривало у супротном правцу, никако није могао да умре (вечне муке). Марко Јагњилац који посече удове Вожду је, већ пар дана после тога, полудео и свезан одведен кући где ускоро умре! Вујица Вулићевић је због велике гриже савести у знак покајања подигао у атару села Кошарње, ново именованог Радовања, цркву брвнару Покајницу. Вујица је као члан бројне делегације упућен на Порту у јесен 1820. године, а потом је задржан у турском затвору читаве четири године. Када се вратио у Србију са бројним даровима и одличјима која су му Турци даровали Милош је наредио да му се све одузме и остави без власти. По некима је умро мученички у родном селу Грчцу 1828. године. Али, по народном веровању ни он није могао избећи божју казну. Разболео се и по телу му се отворише

ране, носили су га по црквама и манастирима молећи народ да му да опростај за грех да би могао душу испустити. Исто тако, проклетство стиже и све њихове потомке: син и кћер су му рано умрли као и њихова деца «од те праве Вујичине лозе, данас никога у животу нема, и да је сво семе народа његовог затрло».

Милошев син Милан умре млад, кнез Михајло је убијен у Топчидеру без наследника, а убиством краља Александра, који је био без порода и наследника и треће колена Милоша Обреновића прими крај. Тако се испунило народно, те према томе и божје проклетство, корен свих убица Кара ор евих угасио се. У митолошкој свести народа од тога веће казне нема. То проклетство их прати и на овом и на оном свет где пре времена дочекују своје потомке. И шта више, краљ Александар и династија Обреновић скончаше у крвавом жртвеном убиству завереника који су државни и династички преврат остваривали кроз освету за Кара ор ево убиство и дово ење на власт његовог унука Петра I којим би се испунила Божја и народна правда. Разлог за тако нешто је морао бити велики, а састоји се у антиципирању сакрализације и укупне митолошке слике и истоветне свести о њој и личности која је била њен главни лик. На прилику Кара ор евог убиства завереници исекоше на комаде тело последњег Обреновића. То свакако није било случајно. Био је то чин освете за убиство и ритуално комадање Караћорћа што потвр ује напред изнету хипотезу о жртви.

Књижевни и наративни садржаји са детаљима убиства Кара ор а препричавају вербално један жртвени ритуал који се потом фрагментарно записивао при чему је уследило транспоновање у сасвим преиначену психолошку, културну и естетску функцију. Транспоновање мита у књижевни текст чини да се жртвени обред ослободи од непосредне ритуалне праксе и условљава његово теже распознавање. Разоткривање мита о жртви у Кара ор евом убиству тиме се равна са фантазмом зато што је извршено потискивање манифестантног аспекта жртвеног обреда. Доказано је већ да се у наратији и књижевности тема жртве премешта у дубље слојеве и значење текста скривањем иза «случајних» дога јаја и «безазлених» појава. Тиме жртва и жртвовање постају функција више силе изражене кроз несвесне и свесне поступке појединаца или деловањем

натприродног. Поготову постаје скривен аспект жртвеног обреда као део структуре мита о убијању «божанског краља» који је настао још из првобитног погребног ритуала и одсликава у човековој духовности тежњу ка превазилажењу смрти.

И у случају Кара ор а и његовог убиства «Некритичко прихватање мита допринело је његовом преношењу из традиције у науку. Уместо одговарајућег приступа митском садржају, наука постаје плен мита.» Овај мит је тиме постао израз духовних, социјалних и моралних вредности народног колективитета. Вишу колективну вредност предпоставља појединачна и колективна жртва. Жртва је на тај начин сегмент механизма одбране и тиме се мотивише од стране починиоца «алиби за пораз или планирани поступак који није у потпуном складу са важећим моралним и друштвеним вредностима.» Мит показује само делове препричаног обреда, а потом се митотворством гради нова целина помоћу доступних делова. Жртвени обред је био и остао симболичан чин који се врши у организованом ритуалу чиме се отклања колективна опасност.

Заиста, смрт Вожда Кара ор а за многе није обична људска смрт, а описане околности, начин, извршиоци и народна осуда су произвели колективни грех кроз две равни: прародитељског и хришћанског греха. Створила се свест о братоубиству и скрнављење кумства као једне од најсветијих институција народне етике.

Ме утим, институт грешне жртве коју је здушно, пре сопствене жртвене смрти, користио и Кара ор е се не прећуткује, али се у народу њему неоправдано не придаје важност. Кара ор е је погубио ро еног оца, потом ро еног брата и толике ине саплеменике најчешће без суда. Када је сазнао за Кара ор ев повратак у Србију кнез Милош је сазвао своје најближе нахијске кнезове који су му били потпуно лојални, али их је сазвао. Обавестио их је о ситуацији и «консултовао» о мерама које треба предузети. Наум Ичко, син оног истог Петра Ичка, који је био 1804. године уз Кара ор а, је одговорио: «... радите то што и с прасетом очи Божића». Дакле, изједначио га је са жртвеним прасетом. Павле Сретеновић је био још симболичнији: «Каменом у главу ту треба и тог Анту и Вујицу, па и Кара ор а, ербо е оно звер, па ће за њиме скочити сав народ».

Уследило је Милошево писмо целатима: «Сагласијем свију

дванајест кнезова закључисмо, да убијеш Кара ор а... а ако се глава Кара ор ева сада не донесе у Београд, то нека знате да ће моја и ваша изгубљена бити, и целога народа пропаст из тога сљедовати».

«Када је донесена Кара ор ева глава у Конак... Госпо а је позвала мене (Хаџи Јевту Новопазарца) она је плакала тужила и нарицала, целивала мртву главу и сама је над ле еном опрала вином... Господар није хтео послати крваву главу него је позвао Пеју ћурчију и заповедио је да одере кожу с главе и да је напуни памуком. Госпо а је изручила стакло уксија (ружино уље) у памук. Она је узела главу (лобању) опрала је од крви и завила је у свилено платно, па је наместила у једну дрвену кутију. Ја сам главу опојао...» По казивању Хаџи Јевте Госпо а Љубица је касније истом оном кнезу Павлу Сретеновићу, који је у Кара ор у видео змију и звер, предала кутију са главом да је закопа у Тополи код тела. Према Стојанчевићу «Милош је морао да уложи много труда да објасни народу да је Кара ор ева смрт нешто што се догодило ван његове воље и удела, или неизбежан чин који је имао да послужи стабилизацији српско-турских односа и народном спокојству». Често се помиње, наводно, само Милошева изрека «Према глави и оца по глави». Пре ће бити да је то стара владарско-политичка, па и народна сентенца које се, некад несвесно а често свесно, држао и Кара ор е.

Милоше се касније исповедао: «За ово погубљење Кара ор а неки ме обојају, а многи укоревају. Зато ја овде све истинито народу представљам, па свака нека непристрасно суди: или сам ја то за народно добро или погубу учинио, а Велики Творац најбоље зна и најправедније ће судити.» На надгробном камену Милош је наредио да се уреже следеће: «Овде леже кости Георгија Петровића Чернаго, подавшаго Србском народу начатог ко избавленију у 1804 лету, бившаго потом верним вождом а и господарем до 1813 лета тогаже народа, а у овому наведен интригама непријатеља србски уклонија у Аустрију и от туда после едногодишнего ареста преселија в Росију, где с възможноју почестју от правителства примлен; неизвестно из какова узрока избеже от туда и в Србију возвратисја, и овди од турскаго правителства усеченијем глави живота лишен месеца јула 1817 года». Читав текст је чудан и срочен је тако као да је убиство чин по заветној заклетви која је положена у Ора-

шцу подразумевајући да се за неиспуњење плати властитим животом које у миру мора бити извршено ритуалним убиством и «поништавањем» прореченог владара. Кара ор е је, нема сумње, носио у себи и на себи велику хипотеку кривице за неиспуњење завета.

Али Кошарња, од Вождовог жртвеног убиства, има назив Радовање. Кара ор ево Радовање је нека врста епиклезе, задобијања «царства небеског», поновног равања у смрти, што и јесте циљ за свако жртвено приношење у свим старим митологијама. Кошарња - Радовање је на тај начин посвећено жртвено место. Умесно је поставити питање: да ли је Кошарња само Кара ор ево жртвено место, те према томе случајно изабрано, или је то старо и традиционално Требиште? Пут до одговора на ово до сада не постављено питање могао би, сасвим логично, ићи преко манастира Копорина као гробном месту деспота Стефана Лазаревића, или од топонима Требљевине који постоји у самом селу. Али, пре тога, треба размотрити чињенице о смрти највећег хајдучког главешине Србије, Станоја Главаша, који је убијен у Кошарни 1815. године, као и податак који је остао не примећен код Вукићевића који каже да је у Кошарњи убијен и јасенички кнез Никола Јовановић, таст Кара ор ев, који је ово звање добио од Турака.

Позната је чињеница да је на скупу у Орашцу Вожд српски требао бити највећи хајдучки главешина Станоје. Када је пропао Први устанак, а Кара ор е са многим војводама напустио земљу нормално је што Станоје Главаш има велики значај. Шта више, он је био глана сметња и зато је «морао да буде жртвован...» јер је «велика препрека Милошу да дође на власт». Главаш је убијен на Сретење 1815. (13. фебруара) године на дан подизања Првог српског устанка! По једном казивању Главаш је био на свадби у Кошарни, потом је опкољен у кући и при бекству убијен, а потом му је од стране Турака (као и Кара ор у) одсечена глава. Шта је све легенда и запретена тајна у врло развијеној причи о убиству Станоја Главаша још је неразлучено? У сваком случају у Кошарњи је убијен још један проречени војвода и, дали само игром случаја, неостварени Вожд.

«Никола Јовановић оборкнез јасенички... био је ожењен Босиљком Јанка Николића, тако је из Маслошева... добра срца и имућан... поред Јелене (будуће Кара ор еве супруге) имао синове Ива-

на, Марка и Јована, и још једну кћер удату за Марка Филиповића у Јагњило (син лепеничког кнеза Ђуке Филиповића)». Када су Турци напали лепу Јелену свезаше кнеза Николу са намером да је одведу на чардак субаши. Ме у тим, Ђор е са друговима убије хануију, а после овог дога аја се кнез Никола «одметне у хајдуке с двојицом синова, и оде заједно с Ђор ем у чету Станоја Главаша... Хајдукујући тако Никола је погинуо у Кошарни заједно са синовима својим» пре Кара ор еве женидбе са Јеленом.

У вези са митским матрицама које се распознају у приповедањима и легендама о Кара ор у често је помињан и деспот Стефан Лазаревић за кога је народ Лепенице и Јасенице и пре откривања његових мошти, веровао да почива у цркви Св. Стефана манастира Копорина у Кошарњи. Први гроб деспота Стефана је несумњиво био у његовој задужбини у Ресави, а умро је у селу Глава, у лову, 19. јула / 1. августа 1427. године. Његова смрт у лову се поклапа са причом старих митова о убиству владара у лову као архетипу једне другачије форме ритуалног убиства. Пре нове сахране Деспотових мошти црква манастира Копорина је била посвећена Св. Архангелу, вероватно, Гаврилу који се прославља 13/26. јула. Веза са ритуалним убиством деспота Стефана са Кошарњом није тако јасна као код Кара ор а, али толике жртве знатних људи у вези са Св. Архангелом Гаврилом на овом месту не могу бити случајне.

Прилози

*Убиство
Кара ор а у
Кошарни -
Радовањски луг,
литографија из
дела
К. Ненадовића*

Кара ор ева смрт, рад Миће Поповића, Народни музеј у Тополи

Црква Покајница Вујице Вулићевића код Радовања

*Црква Захвалница у Радовањском
лугу, 1931. године*

*Данашњи изглед Кара о р евог гроба у
Радовањском лугу*

*Кнез Милош Обреновић, налогодавац,
Кара ор овог убиства, рад Павела
Ђурковића*

*Књегиња Љубица Обреновић, рад
Уропа Кнежевића*

Кара ор ев гроб у црква Светог Ђор а на Опленцу

Рачанска црква брвнара

У *Летопису рачанске цркве*, из 1930. године, постоји податак да је у рачанској цркви брвнари крштен Караорде крајем 1762. године. Овај легендарни податак као потпуно сигуран забележио је први Милан Јовановић¹. У Летопису је записан, такође, легендаран податак да је рачанска црква брвнара саграђена још 1726. године. По једном документу од 31. јула 1827. године види се да су захваљујући кнезу Милошу Обреновићу завршени радови на изградњи цркве брвнаре у Рачи.² Не може се утврдити да ли су радови завршени на обнављању старе или изградњи нове цркве брвнаре.³ На самој цркви споља, на брвну лево од главних врата урезана је једноставно бројка "1827" која се може препознати као година градње из извештаја писаног кнезу Милошу.

¹ М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, Крагујевац 1914, стр. 18.

² *** Архив РС, *Кнежевска канцеларија*, 1827, К. ИИ-716.

³ Ђ. Бошковић, *Гробљанска црква у Крагујевачкој Рачи*, Старица VII, Београд 1932, стр. 123; Исти, *Археолошки споменици и налазишта у Србији*, II, Централна Србија, Београд 1956, стр. 224.

Црква брвнара у Рачи се убраја у једну од најлепших и најуспелијих грађевина ове врсте на српским просторима. Средње величине, елиптичне основе у облику ланца, под јединственим кровом јасно раздељена на три дела: трем, наос и олтар. Укупне дужине 13,60, ширине 5,45 и висине 7,60 метара. Полукружни трем са четири масивно изведена ступца, ограђен је у приземном и таванском делу. Трем делује као затворен простор с равном и ниском таваницом од шашоваца. Између два средња стуба је улаз где је након постављена неугледна двокрилна вратница. Трем и наос су поплочан и циглом старог формата. Изнад улаза у трем, на шашовцу је сачуван натпис изведен црвеном бојом труле вишње за који се сматра да је арапски. Међутим, и на тај начин је нечитак. Доброслав Павловић је ћирилицом тумачио текст сматрајући да се може прочитати име, вероватно градитеља, «Лазар».⁴ Међутим, биће да је овај натпис сачињен од стране мајстора из Осата њиховим тајним писмом. За Осаћане је Милићевић забележио да су имали свој особити мајсторски, дунерски језик који се звао баналачки, бошкачки или бошњачки.⁵

Унутрашњи део је подељен ниском олтарском преградом, а засведен је високом полуобличастом таваницом од шашоваца. Шестоугли олтарски простор на истоку је засведен истом таваницом која се над њим заобљује. На тај начин таваница добија форму сферног неба. Олтарска преграда је аутентична и на њеним доњим деловима се одржала првобитна цветна орнаментика која је сликана под утицајем барока.

Десно од улаза се на поду налази примитивна крстионица са крчагом за воду. Ту је по легенди која се прича у овом крају био крштен Ђорђе Петров Јованов Ђорђевић – Караџевић.

Кров је стрм и висок и има врло ниску, али врло широку стреху којом се зидови од брвана штите од влаге. Стреха поступно ублажава окомитост крова који на тај начин обухвата целокупну грађевину. Све талпе за зидове, шиндра и греде су масивне тако да је у

⁴ Д. Ст. Павловић, *Цркве брвнаре у Србији*, Београд 1962, стр. 161.

⁵ *Исто*, стр. 38, 51.

конструктивном смислу врло снажна. Украшавање и декорисање је скромно, али наглашено црвеном, плавом или црном. Венац на стрехи је богатије резан, обра ен и шаран. Најдекоративнија су западна врата украшена са по шест рељефних розета у вертикалним троредним фризовима. Розете су бојене црвеном, зеленом и црном бојом. Орнаментика је под директним упливом исламске уметности под чијим су утицајем били градитељи из Осата (Босна). Северна врата су далеко скромнија. Мали прозори имају скромне дрвене решетке и има их укупно четири од којих су три на апсиди.

Први научни опис ове цркве сачинио је Ђур е Бошковић, 1932. године.⁶ Цркву у Рачи је описао путописно Живко Милићевић при чему је пренео и цртеж академског сликара Љубе Ивановића цртан левом руком.⁷ Милићевић је оставио врло интересантно запажање: «Посматрана са стране, она се чини као изгубљена и скривена под својим раздуженим кровом. Гледана с предње стране, са тим својим високим, зашиљеним, црним дрвеним кровом изме у столетних дубова, са својим необичним улазом са стубовима и миниатурним вратима од тешке храстовине, она потсећа на фантастичне гра е вине далеког Истока, на Кину можда, или Јапана.» И Бранислав Којић о овој цркви пише у више наврата посебно усмеравајући пажњу на њена живописна западна врата.⁸

Велику пажњу посветио јој је Доброслав Павловић који је пренео и врло квалитетан цртеж Љ. Милановића-Ћосића.⁹ Павловић чврсто стоји на становиште да је прва рачанска црква на данашњем гробљу била сагра ена 1726. године у време аустријске краљевине Србије 1718-1739. године, а да је обновљена 1827. године јер је гробље

⁶ Ђ. Бошковић, *Гробљанска црква у краг. Рачи*, Старинар VII, Београд 1932, стр. 123-126.

⁷ Ж. Милићевић, *Записи о српској земљи*, Београд 1940, стр. 27-32.

⁸ Б. Којић, *Црква брвнара у Ралу код Крагујевца*, Гласник Етнографског института II-III, Београд 1957; *Исти, Стара градска и сеоска архитектура у Србији*, Београд 1949, стр. 156.

⁹ Д. Ст. Павловић, *Цркве брвнаре у Србији*, Београд 1962, стр. 4-7, 22, 30, 43, 47, 161, 164-165; *Исти, Старе цркве брвнаре у Србији*, Музеји 6, Београд 1951; *Исти, Разноврсни облици и вредности уметничког изражавања код цркава брвнара у Србији*, Саопштења IV, Београд 1961, стр. 377; *Исти, Археолошки споменици и налазишта у Србији II*, Централна Србија, Београд 1956, стр. 224.

сасељено тек неколико година после тога услед сашоравана и пресељења варошице код данашње чесме са јаком и обилном водом. Рача је 1834. године било три: Горња, Доња и Варош. Горња Рача била је на брдској заравни према Мићаковцу, а ту је, поред Цариградског друма, било и гробље. Кроз Србију, дакле и Рачу, 1837. године, пролази Франц Кајзер који каже да место има 150 кућа са око 800 становника, али нема цркву. Ово његово нетачно запажање је разумљиво јер је црква брвнара била удаљена од пута, ван вароши, у шуми ка Доњој Рачи. У ово време је одлучено да се места у Србији сашоравају, а поготову она која су седиште нахије што је био случај и са Рачом.¹⁰

Традиција села Доње Раче бележи да се из Вишевца, из засеока Радуловац иселила једна повећа породична задруга и да се населила по долинама и јаругама око данашње Раче, односно турског конака код чедсме на Цариградском друму. У данашњу Доњу Рачу (Старо село) се исељава Јован са сином Јањом. Овај Јован обнавља цркву брвнару Св. Архангела. У тој цркви је служио поп Антим родом из Старог Ацибеговца (данашње Старо Село код Велике Плана). Поп Антим је по вишевачком предању крстио Кара ор а у Рачанској цркви брвнари која је више пута паљена. У њој су, опет по легенди, Кара ор е, или неке старешине из Лепенице и Јасенице, за време I српског устанка, доводили војску на причест пре одласка у бојеве.¹¹

Да је црква брвнара у Рачи саграђена 1827. године на месту где је 1726. године постојала старија грађевина сматра и Бранко Вујовић.¹² Рача се први пут помиње у турском попису из 1489-91. године као нахија.¹³ Код рачанске чесме су приликом изградње стамбене зграде пронађени остаци зидова велике економске грађевине из XV-XVI века. У турском попису за владавине Мурата III, 1574-1595.

¹⁰ Ж. Андрејић, *Пола миленијума Раче*, Рача 1989, стр. 139-140.

¹¹ Р. Радић, *Степковићи – Палавестре – Кара ор евићи*, Београд 2001, стр. 24.

¹² Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791-1848*. Београд 1986, стр. 106.

¹³ D. Bojanić, *Turski zakoni I zakonski spomenici iz XVI-XVII veka za smederevsku, kruševačku I vidinsku oblast*, Београд 1974, стр. 93.

године, помиње се манастир Св. Архангела код села Заградина у нахији Лепеница са једним калу ером. Овај манастир Олга Зиројевић лоцира у потес Заграде у селу Вишевцу.¹⁴ Ме утим, овај манастир може бити и на месту где је данашња црква брвнара, тада код бившег нахијског града Раче.

¹⁴ О. Зиројевић, *Цркве и манастири 1459-1683*, Београд 1985, стр. 42.

Прилози

*Рачанска црква брвнара пре
рестаурације, обновљена 1827. године*

*Данашњи изглед брвнаре цркве Св.
архангела Гаврила у Рачи*

*Врата рачанске цркве
брвнаре*

*Натпис мајстора Осаћана
тајним писмом*

Рачанска црква

Ускоро ће бити већ 150 година од како је у малој шумадијској варошици Рачи саграђена и исликана велика и, за то време, јединствена црква са потпуно новом визуром у читавој Шумадији. Тачније, црква је пропојала 1855. године у славу Св. Петра и Павла. О времену завршетка цркве говори оштећени натпис који се налази на западном зиду наоса изнад улазног портала.

Изградња је трајала преко четири године, од 12. јула 1851. године, када је на црквену славу, на Петровдан, извршено осветљавање камена темеља у присуству великог броја људи пошто је тога дана један од традиционално великих рачанских вашара и пана ура, до јула 1855. године. Рачани су се до тада молили у гробљанској цркви брвнари Св. Петра и Павла. По једном документу од 31. јула 1827. године види се да су захваљујући кнезу Милошу Обреновићу завршени радови на изградњи поменуте цркве брвнаре.¹ Не може се утврдити да ли су радови завршени на обнав-

¹ *** Архив RS, *Kneževska kancelarija*, 1827, К. ИИ-716.

љању старе или изградњи нове цркве брвнаре.² Наиме, постоје недовољно јаки подаци *Летописа рачанске цркве*, из 1930. године, да је црква брвнара саграђена још 1727. године и да је у њој заиста могао бити крштен Ђорђе Петровић - Караџорђе који је рођен 16. новембра 1762. године у суседном селу Вишевцу.

У то време је извршена административна реформа у Србији, при чему су уместо нахија формирано срезове и општине. За начелника среза Лепеничког са седиштем у Рачи постављен је Урош Цукић из Великих Крчмара, син Караџорђевог војводе Павла Цукића, који поред рачанског свештенства има несумњиве заслуге за градњу цркве у Рачи. Постоје индиције да је и кнез Александар Караџевић преко ресорних министарстава помагао изградњу нове цркве у среском месту Рача везан емоцијама за родни крај свога оца и легенду о његовом крштењу у цркви брвнари Св. архангела Гаврила на рачанском гробљу. Да је то тако говори нам и податак да је Петар, најстарији син кнеза Александра рођен 11/12. јула 1844. године, уочи Петровдана. Са друге стране, Рачани су и сами настојали да патроним њихове нове цркве Св. Петар и Павле има везе са Караџевићевим унуком и његовим сином Александром.

Урош Цукић је рођен 1797. године, а у својој двадесетој години је доживео да види очеву одсечену главу која је била изложена у Мајиној кафани у Рачи. Постао је заклето непријатељ Обреновића. При крају своје прве владе кнез Милош је наредио да Уроша ухапсе. Међутим, обавештен о томе, склонио се код породице Гарашанин у Београду са којом је био у родбинској вези. Турци су га ухватили и послали у румунске руднике соли на рад. Када је на власт дошао Александар Караџевић, Урош и његови другови су враћени у Србију. Као срески начелник је и умро у Рачи 1854. године.³

Рача је као седиште Лепеничког среза била значајно административно, занатлијско и културно средиште. Њени грађани су са околним пољопривредним становништвом села: Доња Рача, Вучић, Миращевац, Поповић, Вишевац и Бошњане, на прилику бога-

² Ђ. Бошковић, *Гробљанска црква у Крагујевачкој Рачи*, Старинар VII, Београд 1932, стр. 123; Исти, *Археолошки споменици и налазишта у Србији*, II, Централна Србија, Београд 1956, стр. 224.

³ Д. Петровић, *Крагујевачки округ средином XIX века*, Крагујевац 1962, стр. 18.

тих места у Војводини, смогли снаге да исфинансирају изградњу пространог триконхалног храма са високим барокним звоником са часовником.

Послови на изградњи нове цркве у Рачи су започети још почетком 1846. године, а већ 26. априла исте године Општина вароши Раче извештава архиепископа београдског и митрополита Српског Петра Јовановића да је склопила погодбу за зидање нове цркве. Митрополит је упутио захтев Министарству просвете које је замолило Министарство унутрашњих дела да код својих инжењера наручи план за грађење цркве «13. фати и 4. шуха дугачку, а широку 15. цариградских аршина или 6. фати...»⁴. Министарство просвете је известило 12. новембра 1846. године Министарство унутрашњих дела да је општина рачанска припремила материјал за грађење цркве и направила погодбу са зидарским мајстором за своту од 800 дуката. Међутим, грађани Раче се нису сложили са местом за изградњу и траже у ту сврху мишљење комисије. Министарство је упутило у Рачу државног инжењера Јана Неволу који је урадио пројекат за цркву. Он је приликом посете Рачи предложио ситуациони план са две алтернативне локације. Рачански парох Милосав Маринковић и веће грађана и кметова је предложило архитекти да се црква гради изван чаршије, близу школе, јер у самој чаршији нема довољно места. Јан Невола је предложио да се црква сагради на маркантном месту, на раскрсници путева београдског и крагујевачког, код водом обилне чесме. Министарство унутрашњих дела извештава 1. августа 1851. године Министарство просвете да су грађани Раче ступили у погодбу ради изградње нове цркве са зидарским «мајстором Анастасом Наумовићем из Турске» по цени од 2000 дуката цесарских.⁵

После завршетка радова, вероватно до Петровдана, 12. јула 1855. године, грађани су приступили прикупљању новца за исликавање цркве и израду иконостаса. Израду иконостаса су поверили познатом романтичарском сликару Милији Марковићу и његовом сину Николи, а осликавање зидова је извршио Димитрије Посниковић. Запис о сликању и завршетку иконостаса налази се на икони

⁴ *** *Класицизам код Срба - Грађевинарство*, књ. 2, Београд 1966, стр. 472-474.

⁵ *Исто*, стр. 479-485.

Христа Пантократора у десном доњем углу: «Марковић живописац 1859».

Рачанска црква је једна од ретких цркава романтичарског архитектонског стила у ондашњој Кнежевини Србији, а поготову у Шумадији. После доласка на власт Уставобранитеља и Караџићевог сина кнеза Александра 1838. године био је ангажован при Министарству унутрашњих дела чешки инжињер Јан Невола. Невола је завршио у Бечу Политехничку и Уметничку академију. У Србију је дошао 1846, а вратио се у своју домовину 1863. године. Пројектовао је и цркву у Ужицу као и више репрезентативних зграда у Београду и више јавних зграда у унутрашњости и тиме постао водећа личност романтичарског градитељства Србије.⁶

Црква је у стилу «речанских» српских православних, али и католичких богомоља. Високи барокни звоник од лима над галеријом на западу има часовник на све четири стране. Грађевина је зидана седиментним каменом кречњаком из познатог мајдана овог камена, на вису Караула, поред пута Рача-Смедеревска Паланка, и печеном циглом. Малтерисана је и споља и изнутра. Основа цркве је триконхална, а брод је засведен полуобличастим сводом. Олтарска апсида и конхе су полукружне и споља и изнутра. Ово је посебна особина и новина имајући у виду да су до тада цркве овог стила у Србији и Војводини биле без бочних апсида, а ако су их имале оне су биле споља четвртасте и понекад изнутра полукружне. Неволин пројекат за рачанску цркву је по много чему јединствен, а триконхална основа са полукружним апсидама се у то време среће само код цркве Св. Архангела Гаврила у Великом Градишту. На основу типичног изгледа да се закључити и да је црква у селу Жабари код Тополе дело истог архитекте. Невола је пројектовао у истом маниру и цркве у Аранђеловцу и Горњем Милановцу, ктиторије кнеза Милоша Обреновића из 1860-62. године. Шта више, црква у Жабарима је, сем у неколико детаља на фасади, потпуна копија рачанске. За ову цркву се зна да је у њеној изградњи учествовала кнегиња Љубица Обреновић 1860. године за време друге владе њеног супруга кнеза Милоша. Кнегиња је цркви поклонила и једно Јеванђеље које је штампано у Кијеву. За разлику од рачанске цркве жабарска има

⁶ М. Коларић, *Класицизам код Срба - Грађевинарство*, стр. 35.

испод припрате крипту чија је намена до данас остала нејасна. Нејасна је уопште и појава ктиторке из владарске куће Обреновић у крају где је корен и традиција Кара ор евића. Осим тога, у Жабарима, у средњевековној цркви Горович се венчао Кара ор е. Појава Обреновићке ктиторије у овом крају истог изгледа као у Рачи, где има неких индиција да постоји ктиторско учешће кнеза Александра Кара ор евића, може бити мотивисана династичком потребом.

Кров рачанске цркве је двоводан са покривком од старог црепа на један зуб. Прозори су лучно засведени а има их по два на северној и јужној страни брода, по један на конхама и три на олтарској апсиди. Галерија има три кружна прозора. Прозори и двокрилна, тако е лучно засведена, врата су од дрвета. Прозори имају и украсне, али једноставне гвоздене решетке. Осим главног улаза на западу постоје и двоја врата на северној и јужној страни наоса.

Рачанска црква је великих димензија, дужине 29,15 и ширине брода 12,20 метара. Укупна ширина са конхама износи 15,60. Висина кровног венца је 10,00 метара, а укупна висина цркве са великим гвозденим крстом над металном куполом звоника је 31,50 метара. Дебљина зидова износи 1,70 метара. Над припратом (6,70 x 2,00) се налази галерија истих димензија у коју се успиње из припрате кружним-спиралним степеништем на северној страни. Галерија за црквени хор има три отвора лучно засведена према наосу. Лепезасто, ветикално степениште од камена кречњака се наставља у истој вертикали до куле звонаре (2,50 x 2,50). Дрвеним степеништем се из куле звонаре успиње на дрвену платформу куполе где је звонара и сатни механизам.

Наос са две полукружне конхе (са отвором 3,10 и дубине 2,20 метара) је дугачак 16 и широк 9 метара. Испред олтара је кружни дрвени амвон у два нивоа који није фиксиран за под. Под наоса је дрвен (патос) у дужини од 10 метар, а у дужини од 4,50 метара испред иконостаса је од керамичких плочица са једнобојним, тамно-окер, емајлом. Истом врстом плочица је поплочана и припрата, као и део наоса, у истом правцу, дужине 1,50 метара. Уз јужну конху је двојни дрвени престо, а уз северну, уздигнута на висину од 2,00 метара, је дрвена шестострана предикаоница. До предикаонице свештеник излази кружним степеништем из северне конхе.

Олтарска апсида има отвор 6,00 и дубину 5,80 метара. Проскомидија и аконикон (1 x 1 м) са својим полукружним нишама улазе у габарит зида. Апсида има још две полукружне нише затворене дрвеним двокрилним вратима за чување реликвија и црквених књига. Испод средњег прозора апсиде се налази архијерејско-престонона, полукружна и отворена ниша.

Фасаде цркве су без пластичних и архитектонских украса. Једине украсе представљају кровни венци, двојне лезене и слепи прозори. На бело окреченим зидовима двојне лезене се посебно наглашавају и сиво-плавим обојењем. Слепи прозори су над северним и јужним улазом, као и два на чеоној фасади са обе стране улаза. Над западним улазом је четвртаста плитка ниша за фреску патрона цркве који нису били насликани.

Кула звоника има прозоре лучно засведене на свим странама и часовником изнад њих. Украшена је двојном лезеном. Кула има два отвора на источној страни. Доњи, четвртаст отвор (80 x 45 см), над галеријом гледа на наос и олтарску апсиду, а горњи, лучно засведен (80 x 135 см) служи као улаз на таван цркве. Над кулом је црвено обојена звонара која својим барокним, иако не раскошним, изгледом представља најлепши украс цркве.

Марковићи, отац и син, Милија и Никола, сликари иконостаса рачанске цркве, су ме у првим образованим и истакнутијим домаћим сликарима XIX века. Милија је од домаћих зографа први на најрадикалнији начин раскрстио са старим и приближио се новом сликарству. Пошто је његова прва супруга умрла затражио је од владике браничевског да му одобри да се поново ожени јер је имао ситну децу. Пошто је то владика одбио расчинио се и потпуно се посветио сликарству. Са братом Иваном "молером пожаревачким" мења стил и приближава се сликарима из Аустрије, а у Смољинцу слика дословно копирајући *Претечу* Арсенија Јакшића преузимајући његов покрет, начин драпирања, колорит... Милијине иконе из Рукомије представљају варијације тема из владичанске капеле у Вршцу Николе Нешковића. На основу тога се дало закључити да су Марковићи прелазили у Банат ради допуне својих знања. Постоји могућност да су учили сликање и код Арсенија Јакшића у Белој

Цркви.⁷

Са њима је у блиској вези био Димитрије Посниковић који је био «до ош» из Војводине, али је читав свој живот провео у Кнежевини Србији. Посниковић је своје црквено сликарство дефинитивно формирао код Димитрија Аврамовића који је тада боравио у Београду. У београдској сликарској школи Димитрија Аврамовића стварао се још један његов следбеник. Милија Марковић се са Посниковићем упознао код свог учитеља. Посниковић је са Милијом започео и прве послове на изради иконостаса у Србији, а потом су одвојено и самостално исликали многобројне иконостасе, иконе и зидне слике. Као први образовани сликари стекли су искуства и добили велико охрабрење да се сукобе са старом традицијом и потисну конзервативне зоографе и традиционалисте.⁸ Сликарске поуке добијене код бечких ака, а пре свега код Аврамовића, су укорењена у назаренском стилу иконописања Овербековог манира. Овербековци су своја схватња религиозне уметности укључили у службу обнове снажног и јединственог католичанства. Начином живота, одевањем у дуге једноставне хаљине и пуштањем дуге косе Овербек и следбеници су желели да подсети на време и савременике Исуса Христа из Назарета. Због тога су добили надимак «Назарени» који нема никакве везе са истоименом верском сектом. Сва њихова делатност, почетком XIX века, је била усмерена на обнављање некада велике уметности цркве. Назаренска традиција се учврстила у Бечу где су је прихватили наши први студенти и мајстори који су ту одлазили на студијска путовања.⁹ Средином XIX века српски сликари, ме у којима први Константин Данил, одлазе у Италију и Рим. У Риму је био Павле Симић, у Риму и Фиренци бораве Никола Алексић, Новак Радонић и Стева Тодоровић, а Никола Марковић је студирао на фирентинској Академији уметности.¹⁰

Када се појавило назаренско религиозно сликарство на срп-

⁷ П. Васић, *Сликарска породица Марковић*, Зборник радова народног музеја, VII, Чачак 1976, стр. 6-8.

⁸ *** *Димитрије Аврамовић*, Каталог САНУ, Београд 1970, стр. 42, 73.

⁹ М. Јовановић, *Српско сликарство у доба Романтизма*, Нови Сад 1976, стр. 51-55.

¹⁰ *Исто*, стр. 63.

ским иконостасима укоренило се и није лако nestало. Уз то су код нас унете и теме из националне прошлости и мита. Тиме је црквено и лаичко и даље остало нераздвојно. Ту је постојала велика тешкоћа која на српским просторима никако није могла бити превазиђена.¹¹ Наиме, назаренска идеја о обнови старогерманске цркве и њене уметности није било могуће пренети у романтичарски покрет обнове старосрпског стила. Тиме су многе могуће позитивне промене мимоишле Србију, али су довеле до тога да се створило искуство засновано на историјском сликарству библијске или патриотске тематике. Посебно значајна тековина је што су савладани поступци извођења великих композиција.¹² Услови за спровођење Овербековог покрета у Србији нису постојали те и није могло доћи до спровођења његовог идеолошког и програмског покрета. Основна тековина се састојала у томе што је дошло до промене приступа икони у смислу иконографије, а поготову у стилу. Тематика икона на олтарима се није битније променила, али су култови домаћих светитеља често утицали на појаву нових тема: сцене из живота Светог Саве, а поготову *Благосиљање Српцади*. Ме у тим, домаћи сликари су директно користили назаренске предлошке и буквално копирали његова композициона решења. Димитрије Аврамовић је отворено нападнут да му из слика «Овербек вири». Тај напад је коментарисао уз неубедљиву одбрану: «Ви тиме хоћете да кажете: да нису моји оригинали, већ копије».¹³ Бечка школа је у српско сликарство унела стилске новине које су неговале читаве генерације српских уметника XIX века. Негован је цртеж, а у колорисању се тежи виртуозној материјализацији и чарима лазура.

У том новоствореном уском кругу први истакнутији домаћи сликар је био Милија Марковић. Сликар је био и његов брат Иван¹⁴ као и синови Никола и Радован. Он је мање плодан од Посниковића иако је врло снажљив и послован. Уопште узев, његова сликарска достигнућа не досежу знатне висине, чак не улазе ни у круг посебности личног акцентовања. Иако се интересовао за фотографију

¹¹ Н. Кусовац, *Јован Поповић*, сликар, Опово 1971, стр. 99.

¹² М. Јовановић, *Српско сликарство у доба Романтизма*, Нови Сад 1976, стр. 80.

¹³ *Исто*

¹⁴ *** Српски Сион, IX/45, Ср. Карловци 1902, стр. 789.

Милија се није бавио сликањем портрета. Њега и његову жену је касније портретисао Стева Тодоровић.

Милија Марковић је ро ен у Пожаревцу 1812. године. Способност сликања иконостаса је остварио учећи најпре код неких Грка у манастиру Горњаку, а потом у Угарској код неког од школованих српских сликара чије име не знамо. Милија се први пут сликарски појављује у Ћуприји где се потписао на икони Богородице «Милија Марковић, местни парох и молер». Један од његових најранијих радова је и иконостас манастира Букова код Неготина из 1837. године где се види да није много одмакао од зоографских традиција. После рада на овом иконостасу је отишао на школовање. Његова склоност ка сликарству довела га је у сукоб са црквеним властима тако да је напустио свештенички позив. Од тада му је остао надимак «Распоп», а по томе су добили и друго презиме Распоповић.¹⁵

У време раног периода је израдио иконостас за цркву у Јаребицама (у западној Србији), манастирима Рукумија и Витовници и цркви у Смољинцу код Пожаревца. Следе радови у Стапарима (срез Ужички), 1850-54. године, у цркви у Ужицу 1851, у манастиру Рача 1854, манастиру Св. Тројице у Овчару 1856, Бранковини 1857. Сачувана је и једна дарохранилица у цркви Великог Градишта, из 1855. године, са његовим потписом. Са сином Николом ради у манастиру Љубостињи, а потом у Манасији. Конкурисао је за рад у цркви Ужичке Пожеге 1850. године и том приликом је написао ужичком епископу Никифору да је он најбољи сликар у Србији «после господина Димитрија Аврамовића». ¹⁶ Милија је 1850. године у *Новинама Србским* објавио да је од «Адолфа Дајча научио дагеротипирати» и за то му јавно захваљује. Изјављује и да је од њега «добру машину купио и овај посао за 14 дана научио». Потписао се у огласу као «поп Милија Марковића, историчкиј живописац». ¹⁷

Тек у сликама иконостаса у Рачи, који је завршио 1859. године,

¹⁵ Н. Кусовац, *Милија Марковић - свештеник и сликар*, Гласник Српске православне цркве 9, Београд 1965, стр. 276; М. Јовановић, *Српско сликарство у доба Романтизма*, Нови Сад 1976, стр. 82-84; *** *Енциклопедија Ликовних уметности*, III, Загреб 1964, стр. 410.

¹⁶ Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије (1791-1848)*, Београд 1986, стр. 266; М. Цуњак, *Манастир Рукумија*, Пожаревац 1996, стр. 51-53.

¹⁷ П. Васић, *Адолф Дајч и распоп Милија*, Политика 1982.

Милија ствара снажнији сликарски израз који је ту и тамо прожет и реалистичким акцентима. Особито су престоње иконе добиле на тежини израза и поступка. На делима мањег формата, парапетним иконама, Милија Марковић даје једно од најлепших дела раног романтизма у Србији. Реч је о икони *Јављање ан ела Захарији* на рачанском иконостасу која изнена ује својим контрастима и својом колористичком хармонијом црвеног и зеленог.¹⁸ У појединим сценама овог иконостаса се примећују директна подражавања истих мотива Димитрија Аврамовића. Од Аврамовића је преузео и склоност за исликавање ноћних сцена где тамно светло долази до пуног израза.

Често је радио са члановима своје породице, братом Иваном, а потом са синовима Радованом и Николом. Са Посниковићем је био ангажован за рад у цркви у Ужицу после значајне преписке изме у Попечитељства унутрашњих дела у Београду, ужичког начелства и црквене Конзисторије. Ужички епископ Никифор се успротивио да израду зидних слика добију Посниковић и Милија Марковић-Распоповић. Епископ је био привржен традиционалном начину сликања икона па се залагао да посао добије иконописац Константин из Битоља. Епископ се нашао у улози заштитника широких народних и црквених слојева који су неговали одбојност према свему што се чинило иноверним, а поготову западњачким. На захтев Попечитељства унутрашњих дела сва три сликара су морала да доставе по једну икону и доказе о свом мајсторству и знању. Попечитељство је потом одлучило да се посао уговори са Посниковићем и Марковићем. Васић је овај тренутак схватио као кључни за судбину српског сликарства тога доба уз оцену: «тима је коначно судбина домаћег сликарства била решена». Овом одлуком и оном донетом десет година пре, да се позове Димитрије Аврамовић да украси Саборну цркву у престоници, у Србији су се новостворени интелектуални кругови одлучили за евроепизирано сликарство.¹⁹

Марковићи су успели да елиминишу све своје конкуренте на разне начине. Урош Кнежевић се жалио на ниске цене за иконостасе које је Милија сликао за 450 до 500 дуката. Масовном проду-

¹⁸ Исто

¹⁹ М. Јовановић, *Српско сликарство у доба Романтизма*, Нови Сад 1976, стр. 82-83.

кцијом и потпомогнут од власти Милија је допринео преоријентацији сликарства у Србији и елиминацији цинцарског стила. О великом сликарском и пословном угледу Марковића и Тодоровића сведочи и једно писмо Ђуре Јакшића упућено из Раче, где је учитељовао, Стојану Новаковићу: «И као молер сам исте среће био: сви ме хвалише, али ме не хтедоше као Стеву, Дурока и Распоповића (Марковића) потпомагати».²⁰ Односи Николе Марковића и Ђуре Јакшића су били коректни. Када је, 1868. године, дошао у Рачу на службу Јакшић је имао прилике да упозна још један рад Марковића. Са Стевом Тодоровићем у својој кући Милија оснива сликарску школу 1859. године. Исте године Стева са својим ученицима приређује прву сликарску изложбу у Београду.²¹

Већ 1863. године општински часници Ваљева моле Министарство просвете да оно одобри уговор за сликање иконостаса у њиховој цркви са Милијом Марковићем, јер је Конзисторија одобравала рад само академски образованих сликара. Тек када се шабачка епископија уверила у сликарски квалитет Милије и његовог сина Николе Марковића одобрен је њихов уговор са ваљевском општином.²² Промене и нова схватања су тешко продирала у забите делове кнежевине. Такав пример је и молба неготинског епископа Евгенија епархијској Конзисторији да не прихвате «назови молера Павла и неког Нестора кога су довели »однекуд из Турске". Мајстори нису дали никакав план из кога би се видело како ће изгледати иконостас «дрворез, молерај, позлата итд.». Епископ извештава да мајстори подбуњују вернике против свештеника тврдњама да цркве уступају «Швабама» да малају шокачке свеце и тиме народ преобрате. На основу мокрањске цркве, коју су малали поменути мајстори, епископ тврди да њихово сликарство не одговара «укусу данашњег времена».²³ Раноромантичарска струјања су потискивала зоографску и традиционалну уметност. Ти нови таласи су многима, у необавештеној и необразованој средини, изгледали потпуно православно и, чак, незападњачки.

²⁰ Д. Медаковић, *Српско сликарство XVIII-XIX века*, Нови Сад 1968, стр. 196.

²¹ *Исто*, стр. 207.

²² М. Јовановић, *Српско сликарство у доба Романтизма*, стр. 83.

²³ *Исто*, стр. 84.

Милија Марковић је умро у напону снаге и усред послова 21. априла 1877. године у 65. година старости.

Правом романтичарском сликарству припада Милијин син Никола Марковић (1843-1889.) који је, тако е, познат само по црквеном сликарству. Време његових почетака је у раној младости са оцем Милијом чији је помоћник био. Велика репутација његовог оца је била у почетку пресудна препорука за добијање послова. Уз то, није пропуштао да истакне своју ученост и сликарско образовање. То је посебно дошло до изражаја после сва е са Стевом Тодоровићем: «Прво сам учио Часловац, па онда Буквар, па сам научио да сричем Ба-Ба. Учио сам Гимназију у ком добу не знам. Сећам се само да је тада Г. Министар савијао новине у Држ. штампарији. Говорим Француски, Талијански и пишем Немачки, а по мало Латински. После Гимназије и Буквара отишао сам у Италију гди сам 5 година провео о мом трошку, био сам у Ђерманији и Француској и научио сам да мало шарам колико је за Гимназију доста. Кад сам се повратио у Отаџбину 12-тог Фебруара 1870. изабрат сам за редовног члана Срп. Учен. Друштва, као што прилог тврди.»²⁴ На почетку своје каријере, радећи са оцем, а потом са Стевом Тодоровићем, добијао је стално послове у већим местима Србије које је успешно окончавао. Шта више, добио је и посао у Војводини, у Белегишу.²⁵ Помажући оцу са братом Радованом је радио у манастиру Богова и 1858. године, у Аран еловцу, 1863. године, Манасији 1864. године, изме у 1865. и 1870. су у Кораћици, Чумићу и Пожаревцу. Његова веза са Стевом Тодоровићем потиче из око 1860. године када је са братом Радованом био у његовој приватној школи. Уствари, у кући његовог оца Милије је отворена школа у којој је Тодоровић давао часове сликања, певања и телесног вежбања. Стева, његова супруга Полексија и Никола су 1874. године заједно радили иконостас цркве у Топчидеру.²⁶ Никола је 1877. године самостално радио у Белегишу, као и пре тога у Горњем Мила-

²⁴ *** Енциклопедија Ликовних умјетности, III, Загреб 1964, стр. 411; М. Јовановић, *Српско сликарство у доба Романтизма*, Нови Сад 1976, стр. 109-111.

²⁵ М. Јовановић, *Поводом иконостаса у Белегишу*, Рад војво анских музеја, 14, Нови Сад 1965, стр. 306-310.

²⁶ М. Јовановић, *Сликарски топчидерске и вазнесенске цркве у Београду*, Ослобо ење градова у Србији од Турака 1862-1867. год, Београд 1970, стр. 677-685.

новцу 1862, Ваљеву 1865, Благовештењу Кабларском 1868, Лозници 1871-73, Краљеву, Књажевцу, Великом Извору код Зајечара 1875. и самом Зајечару 1881. године.²⁷ Потом следи иконостас у Гроцкој 1883. године.²⁸ Поред иконостаса Никола је био ангажован и на сликању застава за народну војску.²⁹ Иза Николе је остало и неколико портрета и славских икона. Познат је портрет митрополита Михајла и неколико разних грађана.

Никола негује пастуозну обраду слике која у појединим партијама подсећа на Аврамовићеве радове. Наглашава материјализацију одеће и предмета по чему се разликује од Тодоровића. Значајну пажњу је придавао пејсажу који слика са задовољством што говори да је имао прилике да ради по природи. Обрада воде, брегова, ваздушне перспективе још више иду у прилог томе. Познавао је и руско црквено сликарство иако је његова вокација била везана за Запад. Николин стил је снажан, енергичан и по много чему сличан реализму. У складу са назаренским формулама био је склон и идеализовању фигура и мотива.³⁰ Иконостас у Рачи је већим делом насликао и извео Милија Марковић 1859. године уз помоћ сина Николе, а зидне слике је урадио по свему заједно са Димитријем Посниковићем. Иконостас је вишеспратан и садржи 31 икону укомпонованих у дрворезбарену «стубасту архитектуру» украшену раскошним флоралним и златно бојеним елементима. Целокупна структура рачанског иконостаса по свему има узор у иконостасу Саборне цркве у Београду који је конструисао и резао мајстор Димитрије Петровић 1842. године. Милијин рад су и две престоне иконе на платну и три на проповедаоници рачанске цркве.

Марковићеве и Посниковићеве зидне слике цркве у Рачи су слабији рад и не доносе ништа ново. Изведене су у маниру који је усвојен од Димитрија Аврамовића. Цртеж је стилизован и уопштен у контексту назаренског немачког сликарства. Посниковићев коло-

²⁷ М. Јовановић, *Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба*, Београд-Крагујевац 1987, стр. 87-88.

²⁸ Б. Вујовић, *Црквени споменици на подручју града Београда*, Београд 1973, стр. 125-128.

²⁹ Д. Медаковић, *Српско сликарство XVIII-XIX века*, Нови Сад 1968, стр. 196.

³⁰ П. Васић, *Црквена уметност код Срба у XVIII-XIX веку*, Српска православна црква 1219-1969, Београд 1969, стр. 353.

рит је светлији уз коришћење златне боје. И овде се истичу његове омиљене црвене и плаве боје које се хармонизују плаво-сивим нијансама, љубичастим и сивим тоновима.³¹ Сlike су изгубиле свој сјај, а додатно су јако оштећене због пукотина зидова и отпалог малтера као последице слегања граевине, оштећења од земљотреса и од експлозије немачке гранате приликом напада на Рачу и гранатирања 25. октобра 1941. године.

Иконе Милије Марковића су рачене врло прецизно и допадљиво. Цртеж је врло сигуран и при томе доста наглашен. Колорит је контрастан са наглашеним бојама без валерских нијансирања. На свим иконама нимбове светаца слика златном бојом. Компонување је стереотипно и по већ устаљеним предлошцима и мотивима Димитрија Аврамовића. Од Аврамовића је наследио и склоност за ноћне сцене где тамно светло долази до пуног изражаја код *Одрицања Петровог*. У истом духу су и начин приказивања анатомије, перспективе, пластичности и светлости. Посебно се истичу изузетно романтичарско-реалистични и мајсторском рутином сликани портрети Богородице, Исуса Христа, Св. Јована и Св. Петра и Павла. Највећи домет у свом укупном сликарству Милија Марковић је, по тврдњи Павла Васића, достигао на парапетним иконама иконостаса у Рачи. Пре свега се истичу *Усековање* и *Јављање ангела Захарији*. Усековање је нешто боља и свежија слика створена у тренутцима посебног расположења. Још већи домет је постигао у *Јављању ангела Захарији*. То је једно од најлепших дела раног романтизма српског сликарства тога доба. Контрасти су изненајући, али изузетно колористи усклађени хармонијом црвеног и зеленог.

У најнижој зони се налазе четири парапетне правоугаоне иконе, димензија 70 x 86 см, рачених у техници темпере на препарираном платну које је причвршћено на дрвену плочу са полине паркетирана попречним даскама. У питању су сцене: *Ангел на Христовом гробу*, *Ангел избавља Св. Петра и Павла из тамнице*, *Ангел се јавља Јосифу и Марији*, *Христ и Самарјанка* и *Ангел се јавља Захарији*.

Северне и јужне двери сачињавају иконе издуженог овалног облика димензија 65 x 107 см, сликане у темпера техници на грунди-

³¹ П. Васић, *Уметност Источне Србије у XIX веку*, Браничево 4-5, Пожаревац 1963, стр. 56.

раном платну причвршћеног на дрвену плочу која је са поле ине паркетирана. Око сликаног поља је позлаћени дуборез са флоралном орнаментиком димензија 204 x 89 см. На северним вратима је *Архангел Михајло*, а на јужном *Архи акон Стефан*.

Царске двери се састоје од два дрвена крила правоугаоног облика димензија 203 x 109. Око овалних поља слика је позлаћени дуборез с флоралним орнаментом. На левом крилу је насликана Богородица, а на десном Архангел Гаврило у класичној композицији *Благовести*.

Четири велике престоње иконе су правоугаоне али лучно завршене у горњем делу. Око њих се налази позлаћени дуборез са флоралним елементима. Иконе су ра ене на грундираном платну у техници темпере које је учвршћено на дрвену плочу димензија 220 x 75 см. Дрвена плоча је са поле ине паркетирана двома попречним даскама. На северној страни су као патронимици храма: *Св. Петар и Павле*, а до њих је *Богородица са Христом - Одигитрија*. На овој икони је Милија Марковић унео једну посебну иконографску занимљивост. Под Богородичиним ногама се налази склупчана змија са јабуком у зубима. Овај детаљ, повезан са Богородицим, је алузија на њено свеколико одбацивање првог и праисконског греха Евиног. У десној руци држи свој бели, љиљанов, цвет. Апостоли Петар и Павле су приказани испод свевидећег божијег ока како држе еванђеља и своје атрибуте: кључ Раја и Пакла и мач правде и вере. На јужној страни су на истоветан начин изведене иконе: *Св. Јован Крститељ* и *Христ Пантократор*. Христ је у ставу «*benedictio latina*» са куглом васељене као симболом небеске и земаљске власти. На икони *Христ Пантократор* се налази натпис: «Марковић живописац 1859.».

На истом «спрату», у горњем делу, изме у престоних икона налазе се три сцене. Над северним дверима су *Дела апостолска*, а над јужним *Петар пред римским војницима - Петрово одрицање*. И ове иконе су ра ене на препарираним платну које је фиксирано на дасци паркетираној на поле ини. Правоугаоног су и заобљеног облика димензија 90 x 70 см. али са богатим позлаћеним дуборезом окол. Изнад царских двери је кружна икона пречника 100 см. са сценом *Тајна вечера*.

Други спратни ниво се састоји од седам правоугаоних икона већих димензија, 220 x 75 см. Идући са северне стране на јужну ре ају се теме: *Ваведeње Богородице, Христово ро eње, Крштење Христово на Јордану, Св. Тројица крунише Богородицу, Васкрсење Исуса Христа, Вазнесење Богородичино и Преображење Христово*. Све су сликане и припремане на исти начин и уоквирене позлаћеним дуборезом са флоралним мотивима.

У трећем, највишем нивоу, се налази осам овалних икона, у форми елипсе димензије 60 x 45 см. Три су у купастој композицији на северној и три на јужној страни. У средини је крст са *Распећем* око кога се налазе још две иконе поменуте форме, нешто мањих димензија, 60 x 45 см. Испод крста се налази кружна икона *Скидање распетог Христа*. Северну групу сцена сачињавају: непознати *Апостоли - Пророци* и *Ан ео (Пророк?)*. На јужној страни је група: *Ан ео (Пророк?)* и *Апостоли - Пророци*. Око надпрестолног змајевог крста - *Распеће* се налазе: *Богородица, са десне* и *Апостол Јован, са леве стране*.

На престолу украшеног позлаћеним флоралним дуборезом, западно од јужне певнице, се налазе две иконе, димензија 90 x 48 см, сликане на препарираном платну у темпера техници са позлатом, које су причвршћене изнад наслона. На престолу ближем олтару налази се икона првог српског архиепископа *Св. Саве*, а на другој је непознати српски светитељ, вероватно *Св. цар Урош*.

На проповедаоници која је, тако е, украшена златно бојеним дуборезом, се на њеним бочним странама налазе још три иконе димензија 50 x 40 см. Платно им је делимично одвојено од дрвета носача. На иконама су представљени: *Св. Никола, Св. Арсеније* и непознати, несигнирани светитељ. Масивна дрвена проповедаоница је фиксирана за зид на висини од 1,5 метра, а на њу свештеник излази кроз у зид постављено степениште.

На часној трпези се налази крст са дарохранилицом. Крст је висине 89, а ширине 39 см и ра ен је у темпера техници са позлатом. На чеоном делу крста је насликано *Распеће*. У средини је распети Христ, а лево и десно, у овалима је Богородица и апостол Јован. Крст је добро очуван, али није рад Милије Марковића, јер по запису се види да је ра ен тек 1905. године од стране мајстора који се није потписао.

Иконостас је на многим местима оштећен и потамнео, а неке од икона, као оне на царским дверима, су се отрле и готово изгубиле боју. Понеки од делова богато дрворезбарених украса су отпали или су се делимично одлепили и прете да и они падну.

Иконостас у цркви Св. Петра и Павла у Рачи, коју је према пројекту архитекте Јан Неволе саградио мајстор Анастас Наумовић, је један од првих радова из зрелог сликарског и мајсторског периода Милије Марковића. Захваљујући његовом личном сигнирању при завршетку и постављању иконостаса види се јасна датација: 1859. година. У сликама овог иконостаса достиже снажнији сликарски израз прожет јаким реалистичним детаљима. У овом смислу се посебно истичу тежином израза и поступку извођења престоне иконе. Иако се никада није одмакао даље од знања усвојених од свог учитеља Димитрија Аврамовића у традицији назаренског иконописања заснованог на Овербековом маниру и не достижући знатније висине у квалитету сликарства овог стила у једном свом делу иконостаса у Рачи је успео да уђе у ред највећих сликара српског раног романтизма. Реч је о парапетној икони *Јављање анђела Захарији* где су јаки контрасти црвене и зелене боје складно хармонизовани. Милију Марковића одликује врло сигуран и наглашен цртеж, контрастни колорит наглашених боја без валерских нијансирања.

Прилози

Арх. Јан Невола: западна и јужна фасада рачанске цркве (по Ж. Андрејићу)

*Кнез Александар Караџевић, рад
Јоханеса Беса*

*Милија Марковић: Анђео се јавља
Захарији*

Иконостас Милије и Николе Марковића и фреске Димитрија Посниковића у цркве Св. Петра и Павла у Рачи (1859.)

Престона икона: св. Петар и Павле

Христос Пантократор

Одрицање Петрово

Васкрсење Исуса Христа

Кара ор ев Дом краљице Марије у Рачи

Стална тежња да се у Кара ор евом родном селу Вишевцу подигне споменик достојан оцу нове српске државности и највећој историјској личности коју је дала Лепеница покренута је на нивоу тадашњег Лепеничког среза са седиштем у Рачи. Идеја је потекла из Вишевца од стране учитеља Јована Јовановићам и председника општине Милана Јовановића. Преовладала је идеја краљице Марије Кара ор евић и власти Дунавске бановине са седиштем у Новом Саду да то обележје не мора бити само споменичког карактера већ да има и одре ену конкретну намену. Та идеја је добила превагу. Пошто је у Краљевини Југославији од 1922. године основан Фонд краљице Марије за залуталу женску децу одлучено је да се у Вишевцу сагради спомен дом Кара ор у са конкретном функцијом. То би био дом за незбринуту децу и сирочад Дунавске бановине. Среске власти су се обратиле управи Фонда, а затражена су одобрења краља Александра и његове супруге Марије.

Ме утим, Кара ор ев дом није сагра ен у његовом родном

месту већ у Рачи. Разлог за тако нешто налази се у неслози Вишеваца. Та идеја је прихваћена у Рачи и широј околини, а посебно од стране среског школског надзорника и песника Драгољуба Филиповића¹. Првобитна замисао да Дом не буде већег обима је промењена када је идеју прихватио краљевски пар прилажући велику новчану помоћ. У то време је само Рача имала електричну струју, велику и релативно нову школу која би примила сву децу, а постојало је и среско добро са расадником које је могло да се без већих улагања додели Дому и његовим питомцима. Богате прилоге и земљу су одмах понудили на поклон богати Рачани. То је преовладало да се наомак Вишевца, у варошици Рачи, приступи изградњи импозантне зграде Кара ор евог дома.

Формиран је гра евински одбор у коме су били срески начелник Гаврило Адамовић, председник општине вишевачке Милан Јовановић, срески школски надзорник и песник, Драгољуб Филиповић-Фића, Јован Јовановић-Кајафа, Младен Живановић... Изабран је пројекат познатог архитекте Душана Мичевића, 1926. године, у форми средњовековне твр аве-замка четвртасте основе са четири правоугле куле на угловима и још једном главном и већом на чеоној фасади.² Заправо, изабрано је решење у стилу дворца западњачког типа које подражава изглед Кара ор евог четвороугаоног града у Тополи. Испред угаоних фасадних кула пројектоване су округле, ниске топовске куле - машикуле, пречника 6,60 метара, на које се требало излазити кроз двокрилна врата из кула на првом спрату. Ме утим, пошто архитетонски пројекат није у потпуности поштован, округле машикуле нису сагра ене.

Испред главне, средишне чеоне куле је пројектован улазни балкон до кога се успиње преко високог степеништа са 20 степеника. Од прилазног дела, где је широко 6 метара, степениште се сужава ка балкону на 3 метра. Степениште је ренесансно - барокног типа са балконом који има ограду од кованог гвож а. Степенице имају два четвртаста стубића и зидану ограду без украса. И на

¹ Ж. Андрејић, *Пола миленијума Раче*, стр. 160; * * * *Споменица мушке Гимназије у Крагујевцу*, Крагујевац 1934, стр. 426-427.

² Из документације Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу

степеништу и на балкону су фасетирани стубови са бетонским куглама. Степениште је дуго 6 метара. Димензије балкона над степеништем главног улаза су 10 x 2,5 метра. Балкон улаза, лево и десно од степеништа подухватају четвртасти стубови, је отворен. Балкон улаза је за један метар нижи од приземља, тако да се из предворја улаза до вестибила, великог хола првог спрата, долази преко 5 степеника и кроз велика четворокрилна прозор врата. Предворје има димензије 3,5 x 3 метра. Десно и лево у предворју су велике нише где су биле слике краља Александра I са престолонаследником Петром II и краљице Марије, а изнад четворокрилних врата слика Кара ор а.

Кара ор ев дом није оријентисан према странама света већ према положају улице. На тај начин је прочеље окренуто североистоку, а зачеље ка југозападу. Заправо дијагонале објекта су оси север-југ и исток-запад. Објекат је троетажан, чија је висина етажа 3, 4,5, односно, 5 метара. Ме утим, куле су четвороспратне. Кровна конструкција је од тесане гра е која је патосана. Кров је четвороводан, а прекривен је пертлованим поцинкованим лимом. И куле имају четвороводне кровове са истоветном лименом прекривком. Ме успратна конструкција је дрвена са испуном од шљаке, а плафони су изра ени од трске малтерисане кречним малтером. Подови у собама су попатосани даском, а у ходницима црвено обојеним малтерним бетоном армираног дрвеном пиљевином. Било је пројектовано да Дом буде озидан до првог кордон венца, у висини од 3 метра, тесаним каменом гранитом, а потом пуном циглом старог формата. Прва измена пројекта, којих је билко много у току градње била је у зидању прве етаже. Наиме, облагање зида каменом гранитом је изведено само у висину једног метра. Пошто се терен благо спушта ка југу, камени сокл на тој страни је висок 2 метра. Зграда почива на темељима који су зидани ломљеним каменом ширине 90 сантиметара. Дубина темеља је 1,55 м. Сви носећи зидови су дебљине 65 и 50 см.

Било је предви ено да малтерација спољних зидова буде изведена фуговањем тако да се имитира зидање великим правилним правоугаоним блоковима. Овакав начин украшавања спољне фасаде предви ен је да би се што више подржавао изглед средњовековног замка. Одустајањем од овако фасетираних зидних површина

код којих се наглашава јака хоризонтала створен је ефекат још већег стремљења у висину, а поготову је боље наглашена грацилност угаоних кула. Осим тога, на чеоној фасади, као и на осталим фасадама, нису били предвиђени балкони већ се до бочних кула долазило дугим ходником ширине 2 метра. При изградњи је и овде дошло до препројектовања и великих промена тако да су ти ходници претворени у спољне балконе истоветне ширине. Отварањем балкона на оба спрата улепшан је изглед чеоне фасаде, а поготову и зато што су постављена и по два четвртаста стуба на првом спрату који подухватају балкон другог спрата, са оградом коју испуњава једноредна колонета стубића. Балкон другог спрата је потпуно отворен, без покривача, тако да су стубићи кратки, у висини ограде. Стубићи су биконичне профилације. Истоветна колонета, овог пута прислоњених стубић, а изведена је и испод прозора на кулама.

Основни део објекта, без кула које испадају у поље, је основе 24,70 x 30,85 м. Угаоне куле су квадратне основе, 5,90 x 5,90 м. Куле у потпуности испадају ван основе објекта са стране, а 50% на зачеоном делу. Према сачуваном пројекту, и на чеоном делу куле испадају исто толико. Још више је изражена централна кула ширине 10 м. Али, дошло је до измена и данас на чеоном делу куле привидно испадају 30%, а заправо је цело прочеље у једној линији, јер тај испад попуњавају балкони. Укупна ширина зграде са кулама је 36,40, а дужина 34,30 м. Висина угаоних кула је 17 метара, а централне чеоне 19 метара. Према првобитном пројекту, у чеоним угаоним кулама су била још два степеништа за комуникацију са спратовима главног дела објекта. Од овог решења се одустало из више практичних разлога. На тај начин су у свакој кули добијене по три просторије за канцеларије, кабинете и спаваоне службених лица.

Целокупна грађевина и све куле се завршавају зупцима карактеристичним за средњовековне тврђаве. Угаоне куле се при врху шире олучено у поље, а потом имају на врху тешки венац који, такође, наставља да испада тростепено упоље. На венцу је ограда која на свакој страни има по 6 зупца, а на сваком углу, нешто узвишене кулице са по два мања зупца. Централна чеона кула има на дужим странама по 9, а на ужим странама по 4 зупца. На сваком углу по једну, а на дужим странама још по две кулице са по два мања

зупца, укупно 8.

Зграда има два главна и један помоћни улаз (данас два). Први главни улаз је био само за госте и службена лица, а други за штићенике. Комуницирање са спратовима се врши преко трокраког главног степеништа и двокраког споредног. Главно трокрако степениште је пројектовано да буде на јужном делу, заправо на зачељу ходника - вестибила. Помоћни улаз је на северозападном делу, а преко овог степеништа се излази на таван зграде. првобитно је било предвиђено да се овим степеништем излази на раван кров. Дошло је до промене и у овом делу пројекта тако да је други главни улаз постављено на источној страни. Улаз у собе је из холова, а у куле из холова и са балкона.

Холови - вестибили су изузетно пространи (17 x 9,50 м) у све три етаже чиме се омогућавала велика и брза пропулзија као и довољан простор за постројавање и прозивке штићеника. У холу приземља су четири масивна стуба (80 x 80 см), који придржавају ме успратну конструкцију. На првом спрату их има шест, а на другом два (50 x 50 см). Веза између кула и холова на чеоном делу је директно преко балкона. У приземљу је смештена кухиња, трпезарија и радионица за одржавање. На спратовима су канцеларије, собе и учионице. Учионице су биле простране (11 x 7,5 м). Пројектован је само један санитарни чвор без купатила. Врата на спавао-нама су двокрилна, а на просторијама у кулама једнокрилна. Двокрилна прозор врата главног и споредних улаза су од пуног дрвета украшена орнаментисаним решеткама од кованог гвожђа.

Многобројни прозори су, углавном, трокрилни, великих димензија (3 x 1,5), двокрилни (3 x 1 м) и једнокрилни на кулама (1 x 0,40 м). Прозори приземља су двокрилни и горе лучни (1 x 1 м). На две спољне стране кула, на сваком спрату, је по један двокрилни прозор (2 x 1 м). Укупно их је 6. На четвртном спрату су по три истоветна једнокрилна прозора (1 x 0,60 м). И ових прозора је по шест на свакој кули. На осталим двама странама кула, на сваком нивоу, су на исти начин изведени слепи прозори.

На главној чеоној кули, поред улазних врата су два двокрилна прозора (2 x 1 м). Десно од врата је постављена бронзана рељефна спомен плоча поводом годишњице пробоја Солунског фронта,

1998. године. Лево, горе је мали штит са крстом и оцилима, а десно портрет ратника Солунца. По средини је натпис: Српским ратницима палим за слободу Отаџбине 1914-1918." На другом спрату су три трокрилна прозора (3 x 1,5 м), а на четвртом два једнокрилна (1 x 0,60 м) између којих се, на средини, налази касета под малим тимпаноном са рељефним натписом ћирилицом типа Мирослављево: ДОМ КАРАЂОРЂА. Између кула, у приземљу, се налазе по три двокрилна прозора истоветна као на кулама. У тремовима испод балкона, лево и десно од степеника, се налази по један двокрилни прозор. Између кула, на првом спрату је по један трокрилни прозор, а на другом спрату по три трокрилна прозора (3 x 1,5 м). На таванском делу су по три мала прозора - светларника (1 x 0,30 м).

На источној страни приземља се налази други главни улаз, а са обе његове стране се налазе по 4 двокрилна, горе олучена прозора (1,5 x 1 м). Улазу се приступа преко три степеника. На првом спрату, изнад улаза и два прозора се налазе три прозора светларника од којих су два са стране двокрилна (1,5 м), а средњи је трокрилни (2 x 1,5 м). Симетрично према њима су по три трокрака прозора (2,5 x 1,5 м). На другом спрату је група прозор-светларника. Прозори светларника су дворедни тако да се у доњем реду налазе два двокрилна прозора (1 x 2,5 м), а између њих један трокрилни (2,5 x 1,5 м). Изнад су два прозора (1 x 1 м), а између још један (1 x 1,5 м). Са стране прозора степеништа су по три велика трокрилна прозора (3 x 1,5 м). У поткровном делу су два светларника (1 x 0,30 м).

На западној страни приземља се налази помоћни улаз. Распоред прозора западне фасаде је истоветан источној. Једина разлика је у броју прозор светларника над степеништем јер их има само по један.

На јужној страни приземља се налази 5 прозора са горњим олучењем. Крајњи, источни прозор је претворен у новије време у још један помоћни улаз. И на првом и на другом спрату јужног дела су по три трокрилна прозора (1,5 x 3 м). У поткровном делу се налазе два четвртаста светларника.

Целокупна фасада је разноврсно архитектонски расчлањена. Расчлањеност посебно потенцирају куле, разноврсни прозори, нише, следе аркаде, плитки пиластри који остају део зида, зупчасти

венци на врху и прислоњени двоструки стубови. Посебно је расчлањена чеона фасада уз помоћ балкона са стубовима, оградама са колонетама биконичних стубића, балконом са тремовима свечаног степеништа. Осим тога, на читавој површини фасада је пројектован строго уређен хармоничан и симетрични линеарни дијаграм. Карактеристично је одсуство сваке геометријске или флоралне пластике, као и скупих материјала (мермер, позлате и сл.). Осећа се јасно изражена намера да се спроведе ренесансна форма. Подражавање Ренесансе је очито и кроз троспратно решење основног дела граевине, кроз многобројне и разноврсне прозоре са прогресивним степеновањем њихове величине ка вишим зонама, спровођење тешког венца на кулама, четвртастих прозора изнад врата. Барокно-неокласицистички дух је присутан кроз велико свечано степениште са кривом оградом и балконом са тремом. Све у свему, реч је о идеји којом се подражава дворца који треба да достојно репрезентује историјску величину Кара ор а и чије извесно исходиште можемо наћи у италијанским и француским дворцима Барока XVIII века и неокласицистичких палата XIX века које су присутне и у Србији тога доба.

Извесне стилске аналогije се могу наћи са палатом генерала Белимарковића, данас Замком културе, у Врњачкој Бањи која је пројектована од стране архитекте Павла Денића, ондашњег министра граевина Краљевине Србије, по угледу на летње дворце Италије. Ова палата је саграђена 1888. године уз назор аустријског инжењера Франца Винтера.

Изградња Кара ор евог дома је почела 1929. године и завршена 8. децембра 1933. године, када је на Св. Климента, Кара ор еву крсну славу, извршено свечано освештавање зграде у присуству краљевског изасланика и изасланика патријарха Варнаве, црквеног намесника лепеничког Петра Ђорђевића и многих других изасланика и гостију. Председник општине Вишевац, економ Милан Јовановић је поклатио рељеф села Вишевца који је уништен после II светског рата. У великом холу су стајале слике Кара ор а, краља Петра I, краљице Марије, краља Александра I и грб Југославије са заставама. Осим тога, ту су биле велике репродукције дагеротипије у колору урамљене у орнаментисане рамове са позла-

том. И оне ће касније бити уништене.

Истог дана одржан је парастос Кара ор у и Краљу Петру I у старој цркви брвнари. После обреда је настало народно весеље. Увече је у кафани хотела “Европа” приређен концерт рачанског певачког друштва “Вишњић” и музичара уз извођење вежби рачанске соколске чете. Свечани говор је одржао учитељ Јован Јовановић-Кајафа: “Дом овај, посвећен Оцу народног ослобођења и уједињитеља, резултат је дугог и напорног рада и пожртвовања многих синова наше велике отаџбине из свих њених крајева. Данас у њему налазе уточиште сирота деца из целе Дунавске бановине.”

Кара ор ев дом је постао хуманитарно-просветна установа са пољопривредном праксом за децу од 6 до 16 година. Деца су ишла у основну школу, а старији су постепено упућивани на занате и трговину. Мањи број је остајао да обрађује домско имање уз помоћ стручних наставника пољопривредне. У 1936. години управник дома био је Божа Томић, а предавачи и учитељи пољопривреде: инжењер Димитрије Жиров, Боривоје Станимировић и Милосав Поповић. У дому је био 151 штићеник узраста од 4 до 17 година. Основну школу је похађало 107, а практичну пољопривреду 40. У дому је организован оркестар, хор и Соколско друштво. За хол је урађена гипсана статуа Кара ор а о чијем наручиоцу и аутору нема података. Ова скулптура ће бити уништена од стране партизана у току 1945. године. На иницијативу Живојина Андрејића, приликом обележавања 150. година Основне школе “Кара ор е” у Рачи, израђена је биста Вожда Кара ор а. У холу је на зиду велика композиција “Устанак Кара ор а на Турке” коју је у уљаној техници урадио наставник Драгомир Манојловић, око 1960. године.

Кара ор ев дом је радио као хуманитарна установа све до лета 1941. године. Тада је установа затворена. Крајем 1941. и почетком 1942. године зграда је претворена у затвор за партизана и родољубе који су ухваћени у борбама око Раче. Од августа 1943. године у згради Кара ор евог дома је отворена Државна мешовита грађанска школа коју похађају бивши штићеници и око 80 деце сиромашног стања. По завршетку рата 1945. године у Дому није било много штићеника тако да је ту смештена и новоформирана Гимназија. Када је угашена Гимназија, 1957. године, у Кара ор ев дом је пресе-

љена Основна школа која је добила име “Кара ор е” које и данас носи. Од исте године у згради је била смештена и Средња пољопривредна школа која је исељена у новосагра ену зграду, 1960. године. Основна школа “Кара ор е” је тек 1997. године добила нову савремену зграду. На предлог Скупштине општине Рача зграда Кара ор евог дома је проглашена за споменик културе 1988. године и стављена под заштиту. Ме утим, у лето 1999. године после повлачења српског и несрпског становништва са Косова декретом окружног начелника и уз прећутну сагласност тадашњег председника општине Рача овде су смештене избегле породице. Као некада, и данас деца и млади из Кара ор евог дома похађају основну и средњу школу у Рачи.

Прилози

Краљица Марија Кара ор евић

Песник Драгољуб Филиповић

Кара ор ев Дом у Рачи, 1933. године

Улаз у добро Кара оровог Дома у Рачи

Штићеници на степеништу Кара оровог Дома, 1939. године

Дом Књезиње Зорке Караоревић у Вишевцу

Црква Светог Ђорђа у Вишевцу

Цркву Св. великомученика Георгија у Вишевцу је уз помоћ народа Лепенице и Шумадије, као своју ктиторију са намером да се у њој сахрани, саградио епископ шумадијски др Сава Вуковић у спомен Вожду Караореву, 1994. године:

«Извољенијем Оца и поспешенијем Сина и совршенијем Светога Духа сазда се сеј свети и божанставни храм светог великомученика Христова Георгија у Вишевцу, родном месту Караоревом, ваљета 1989, поче се, а 1994. соврши се. Господи, помени ктитора епископа шумадијскога Саву. Оцу Василију и матери Милицы за душу служи.»

Црква је подигнута на раскрсници пута Рача-Топола и пута који води на брдо Градиште где је рођен Ђорђе Петровић 3/16. новембра 1762. године и где је, на левој страни пута, 1924-25. године, подигнута спомен чесма, први споменик у овом селу посвећен сећању на рођење Караорђа. Идеја о подизању спомен чесме је настала још 1911. године од стране Милана Јовановића, члана Скупштине

среза лепеничког.¹ Исти предлач је уз помоћ среског начелника Гаврила Адамовића, тако е из Вишевца, остварио ову идеју. Чесма је гра ена у стилу оштре пирамиде од рудничког камена гранита. На њеном врху је буктиња од белог венчачког мермера. С предње стране изнад славине за воду налазио се до око 1950. године бронзани рељеф са ликом Кара ор а. Пошто је тај рељеф загонетно нестао, поводом 175. година Првог српског устанка, 1979. године, постављен је бронзани рељеф са Кара ор евим ликом који је израдио Живојин Андрејић. На две беле мермерне плоче, на источној и западној страни сачувани су аутентични, лепо клесани ћирилични записи:

«Бесмртном Вожду Кара ор у благодарни народ среза Лепеничког и Шумадије»

«За владе Њ. В. Краља Александра I Кара о евића праунука Вожда Кара ор а»

Његово преосвештенство епископ шумадијски др Сава је одлучио да у родном селу Вожда Кара ор а, према коме је, као обновитељу нове српске државности, неговао узвишена осећања, њему у спомен а себи будући вечни дом, од своје уште евине и прилога сагради своју ктиторију у којој ће бити сахрањен. На освештавању темеља 12. новембра 1989. године епископ шумадијски др Сава је послао поруку окупљеном народу; “Овде, на овом месту, свака стопа земље је света. Бог је учинио да одавде - преко Кара ор а - засија слобода целоме српском роду. Од данас Бог ће бити са вама, и нећете бити сами.” У темеље цркве је положен један камен из манастира Хиландара, грумен земље са гробова српских новомученика и грумен земље из бачког села Кара ор ева.² У часну трпезу су угра ене мошти светог Теодора Тирона. Црква је освештана на Марковдан, 8. маја 1994. године, уз саслужење епископа шумадијског господина др Саве, задужбинара, епископа милешевског Георгија, епископа осјечко-пољског и барањског Лукијана и свештеника: архијерејског намесника лепеничког протојереја-ставрофора Милутина Петровића, архијерејског намесника крагујевачког прото-

¹ М. Јовановић, *Прилог о насељу Вишевца*, Скопље 1938, стр. 5.

² Д. Ст. Јевтић, *Освећење темеља нове цркве у Вишевцу*, Каленић 6, Каргујевац 1989, стр. 15.

јереја Драгослава Степковића, протојереја Милана Бороте, прото-намесника Драгослава Сенића и акона Зорана Крстића.³ Ме у гостима су били и министар вера у Влади Србије, Драган Драгојловић, архитекта храма св. Саве на Врачару, Бранко Пешић, професор др Радош Љушић... Поздравна реч задужбинара, епископа др Саве, је била вишезначно симболична и са јасном поруком:

“Ми који смо се данас скупили око ове цркве, стојимо на најсветијем месту за сваког Србина. Овде је ро ен Кара ор е. Овде се родила слобода. Овај храм у првом реду подигнут је у славу Божију, а онда и спомен великом вожду, који је симболички приказан на иконостасу ове цркве. У црквеној иконографији архијереј се, изме у осталог, представља у виду ждрала и у једној својој нози држи камен. Ако заспи, он тај камен испусти и сви се ждралови пробуде. Ми овде исправљамо један велики грех, јер Кара ор е није до сада имао достојног споменика у свом завичају. У овом храму приносиће се бескрвне жртве и за његову душу. У новијој српској историји ме у новијим владарима нема светитеља. Можда ће Бог дати да један од првих српских светитеља, ме у новијим владарима буде Кара ор е, који је своју крв пролио за свој народ. Желимо да он буде наш стражар и молитвеник пред престолом Божијим и да се моли за српско уједињење.”⁴

Пројектовање цркве Св. великомученика Георгија у Вишевцу епископ шумадијски др Сава је поверио мр Радославу Прокићу, архитекти Завода за заштиту споменика културе из Крагујевца. За пратомајстора је изабрао Радована Здравковића и Радишу Мило-сављевић из Раче и Радован Милинковић из Раниловића код Аран-еловца. Улазна врата са резбаријама урадио је Микица Ивановић из Рајковца. Иконостас, дарохранилицу и целиваоницу израдио је инжењер Бранислав Николић из Крагујевца. Велике месингане крстове за куполе је поклонила фабрика “Гоша” из Смедеревске Паланке. Звоно је поклон Миодрага Алексића из Јагодине. Дрвено резбарени иконостас је осликао Адонис Стергиу, мозачки лик св. Георгија изнад улазног портала је поверен академском сликару

³ Д. А. Сенић, *Црква Св. Великомученика георгија у Вишевцу*, Каленић 1-6, Крагујевац 1994, стр. 10-11.

⁴ *Исто*, стр. 11.

Миши Младеновићу из Београда, а антиминос Драгану Милојевићу.⁵

Архитекта Прокић и сви реализатори његове ктиторије су у свему следили његов киторски програм и идеју који су се заснивали на његовим личним светоназорима утканим у ткиво вере и Српске православне цркве. Граевински пројекат је у себи објединио две стилске идеје нашег црквеног градитељства: рашке основе наоса и моравске једнокуполне цркве са припратом под кулом са звоником. Сликарски програм иконостаса је у српсковизантијском стилу са очигледном намером ктитора да истрајава на његовом обнављању на простору епархије у којој се под његовим енергичним упливом градило много храмова.

Целокупна црква је саграђена од цигле, а споља од неправилно тесаних комада разнобојног гранита са Рудника. Доминира сиви у доњим зонама, у средишњем делу је сиво-црвени, а у горњим зонама сиво-жути. Унутрашњи под је од полираних плоча полумермера из околине Љига.

Основа цркве у форми крста (16,40 x 9,20 м.) има наос са две, плитке и правоугаоне, бочне апсиде рашког типа. Брод наоса је широк 6 метара, а ексонартекс 3,10. Дужина припрате је мања од ширине, 2,60 м. Припрата има по два прозора на северној и јужној страни. Између ексонартекса, под кулом-звоником, и наоса налази се мала и сужена припрата (2,60 x 1,55 м). На западном делу северне стране наоса се налази један прозор, а исто тако и на западном делу јужне стране. По један истоветан прозор на јужној и северној страни се налази и у олтару.

Пошто је темељ граевине зидан до висине од 95 сантиметра, односна првог кордон венца, то се до улаза долази преко кружног степеништа са одмориштем. Укупна дужина је 3,1, а ширина 4,4 метара. На овај начин се укупна дужина граевине повећава на 19,40 метара.

Калота главног кубета је на висини од 16 метара. Мала ширина основе ствара још већи ефекат грацилности и стремљења у висину. Бочне апсиде имају дубину од 0,90, а ширину 3,20 метара. Северна апсида има помоћна врата. Бочне апсиде се лучно завршавају у

⁵ *** *Српска православна епархија шумадијска 1947-1997*, Крагујевац 1997, стр. 108.

склопу свода попречног брода. Украшене су са по три раздужена прозора од којих је онај средњи дужи.

Главна врата су двокрилна. Изра ена су од храстовине која је црно лакирана. Оба крила имају по три касете са рељефним медаљонима. У горњем и доњем делу је мотив крста са оцилима, а у средњем грб краљевине Србије: бели орлови са штитом на грудима на коме је крст са оцилима. Западна врата су у склопу једноставног, четворостепеног, портала изнад којих је у лунети плоча од полираног црног мермера са ктиторским натписом и допојасна мозаичка слика *Св. Георгија* сложена од коцкица разнобојне стаклене пасте. Св. Ђор е левом руком држи мач уз пас, а десном руком подигнутом горе држи копље. Округли штит је забацио на ле а о левом рамену. До улаза се долази успињањем преко радијалног и шестоступног степеништа.

Олтарска апсида са три прозора је изнутра полукружна, ширине 3,30, дубине 2,2 метара, а споља је петострана. Олтарски простор је широк 6, а дубок 2,10 м. Заједно са апсидом олтарски простор име 4,30 метара. Поткуполну конструкцију носе четири округла стуба пречника 35 сантиметра, од којих су два источна у склопу олтарске преграде - иконостаса. Испред целе дужине иконостаса се налази уздигнуто постоље ширине 90 сантиметра, које се испред царских двери шири на 1,70 м. Кубе је споља осмострано и са исто толико прозора. Унутра је кружно, пречника 3 метра.

Резбарени иконостас од храстовине је једноспратан са скраћењем програмом. У царским дверима су *Благовести – Архангел Гаврило и Пресвета Богородица*. У десном доњем углу иконе Пресвете Богородице је потпис иконописца: Адонис Стергиу 1998. Лево од царских двери је *Мати Божија* која држи изнад груди дете Христа. Христ десном руком благосиља. И у доњем десном углу ове иконе је поновљен потпис иконописца. Десно од двери је *Исус Христос* који десном руком изнад груди благосиља, а у левој држи отворену свету књигу са текстом: «Ја сам светлост Света / ко иде замном / неће ходити / по таме / него ће / имати животну светлост».

Десно од Христа, је у јужним вратима икона *Св. Јована Крститеља*. Док десном благосиља, у левој руци држи дуги једноструки крст и свитак: «Покајте се јер / се приближи / царство небеско». На

северним вратима је икона патронимика храма *Св. Георгија великомученика* као ратника пешака. Десном руком потрже мач из балчака који држи левом руком. Десном руком уз тело придржава дуго копље. На левом рамену о ле има има забачен округли штит.

На темену лука изнад царских двери је крст *Распеће* кога придржавају два резбарена пауна као симболи досезања рајског врта. Поред крста су два мала елиптична тонда: *Богородица* и *Св. Јован*.

Све иконе су сликане уљаним бојама у српско-византијском стилу са златном позадином.

Симболична идеја ктитора је спроведена на резбареним деловима иконостаса. Тако су на постаментима стубова царских двери представљена два ждрала који вечно стоје на једној ноzi. И један и други су прободени: крстатим копљем вере и ратним копљем борбе за веру. На врху лука царских двери је резбарен медаљон са орлом раширених крила који кљуном убија демона. Стубови су једноставни у форми увијеног снопа прућа који симболишу снагу кроз саборну слогу. Низ архитравну греду иконостаса се целом дужином пружа врежа са стилизованим љиљановим цветовима. У сваком сегменту иконостаса, око икона је резбарена врежа, а горе, на централном месту, полулопта са орнаментом разлисталог крста.

Испод икона царских двери су четвртaste касете оперважене врежама са стилизованим љиљановим цветовима, а у централном делу је полулопта са стилизовано разлисталим крстом. Испод икона *Св. Јована* и *Св. Георгија* су копије медаљона из манастира Раванице, а испод Христа, Богородице и *Св. Георгија* су копије двоглавих белих орлова са парапетних плоча манастира Хиландара.

Ме утим, блаженопочивши епископ др Сава није сахрањен у својој ктиторији у Караоревом родном Вишевцу, чему је толико тежио, већ у епископалном саборном храму Успенија пресвете Богородице у Каргујевцу у присуству патријарха Павла, солунског митрополита Теоклита, многобројних епископа и свештенства, 19. 07. 2001. године.⁶

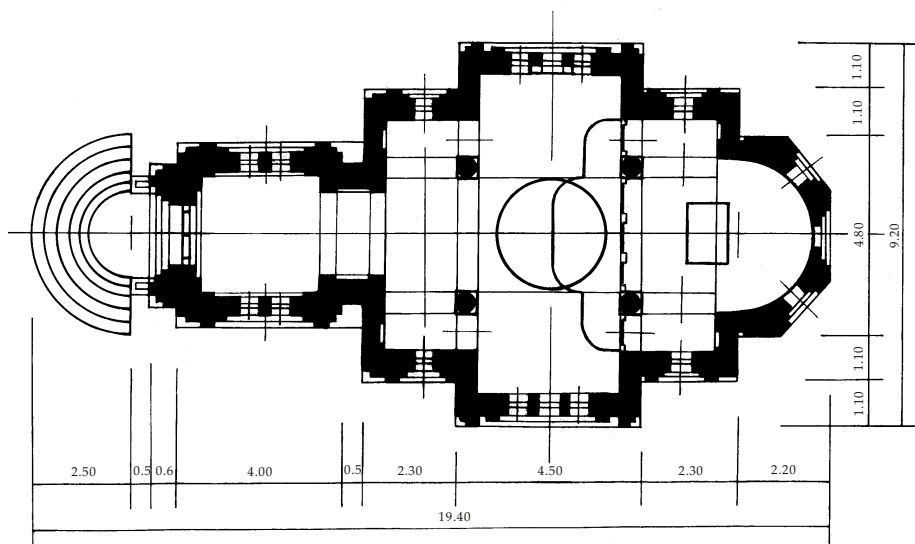
⁶ Д. И. Стефановић, *Владика је у царству Божијем и неће нас заборавити, нека се ридање претвори у радост*, Каленић 3, Крагујевац 2001, стр. 3-4.

Прилози

Спомен чесма у Вишевцу

*Епископ Шумадијски др Сава,
ктитор цркве Светог
Великомученика Георгија у Вишевцу*

Јужна фасада цркве у Вишевцу

Основа цркве у Вишевцу (по Живојину Андрејићу)

Западна фасада цркве у Вишевцу

*Св. Великомученик Георгије,
иконостас, рад Адониса Стергиуа*

Резиме

Животни простор Караџа у Шумадији, његових предака, племеника и родбине, простор њихових предустаничких радњи, је простор некадашње Краљевине Србије, почетком XVIII века, и, још раније, почетком XVI века, “земља Бакића”. Управо на том “државно-правном” простору, који је међународним поретком био признат, Караџа је заснива државу и над њом владарска права и идеологију. У складу с тим је његова лична и државна хералдика и основна инсигнија, застава - барјак. Караџа је наследни породични барјак постаје и државни у време Првог српског устанка са хералдичким елементима који су успостављени за време Краљевине Србије под Аустријском царском круном, 1718-1729. године.

Караџа је климентско-васојевићки корени су данас несумњиви, а његови претци су најзначајније племенске старешине: војводе, барјактари и харамбаше, које баштине високо феудално порекло из Херцеговине. Његов прадеда, Ђорђе Мр(к)ша био је барјактар српско-православних Климената, а деда Јован је барјактар и војвода. По свему судећи велики углед као васојевићко-климе-

нтски барјакар има и Кара ор ев отац Петар Мркша, како у старом, тако и у новом завичају у Лепеници и Јасеници. Овај барјак је Кара ор е развио и у Орашцу, 3/15. фебруара 1804. године, на Сретење, и под њега се окупио народ Београдског пашалука.

Већина аутора сматра да је Кара ор ев отац дошао у лепеничко село Вишевац после аустро-турског рата, 1740. године. Опустело село Вишевац је изнова насељено после 1718. године. Село Вишевац ће остати вечно у историји српског народа по томе што је у њему ро ен во а Првог српског устанка и врховни наследни Вожд, Ђор е Петровић - Кара ор е, 3/16. новембра, на Св. Ђор а, 1762. године, од оца Петра и мајке Марије, у во њаку код кованлука. У кући у Вишевцу, или у цркви брвнари у Рачи, је крштен, пред Божић.

Овде, у Кара ор евом ширем родном завичају је почела буна паљењем ханова, прве веће борбе и победе. Ту се и завршио његов живот као бившег владара. Основно језгро те буне су чинили људи и иноплеменици из његовог завичајног окружења.

Као централна личност која је покренула и водила ослободилачку борбу против вишевековног турског ропства Кара ор е је добио у народу физиономију митског хероја и прореченог владара. Кара ор е је постао легендарни митско-поетски лик огромног формата који је у свести целокупног српског народа постао симбол осветника Косова, раван Милошу Обилићу и већи од цара Душана. И његова смрт се одиграла као један мрачни полум у стилу палог божанства са етичком реперкусијом "прародитељског греха" у националној свести. Укупно развијање великог мита је ишло уходаним правцем кроз апотеозу и сакрализацију, а потом кроз династичку потребу утемљивана и кроз идеју божанског претка. Још као дете од знатног порекла посебна митологизација се врши над Ђор ем од његовог ро ења. У скаскама о ро ењу се преламају елементи трибало-хеленско-словенске митологије ослоњени на најстарије индоведске матрице и Новозаветно хришћанство. Очигледна је митска аура божанског детета са судбином и животом предоре еног владара. Сам народ, а потом и његови наследници, крећу путем идеје његове светачке сакрализације стварајући његов пралик у светом Ђор у. Али, чин световне сакрализације црквеном

санкцијом, незванично означен од стране епископа шумадијског др Саве, у новије време није добио наговештај утемељења.

Угледајући се на стару српску владарску лозу Немањина колена први владар нововековне Србије, а потом и његови потомци, српски краљ Петар I и југословенски краљ Александар I, су градили своје задужбинске цркве: Св. Богородица у страом граду Топола, Св. Ђорђе на Опленцу у Тополи и Св. Константина и Јелене у Опарићу. Кара ор ев син, српски кнез Александар није градио своју задужбину, али је велики допринос дао у изградњи монументалне цркве Св. Петра и Павла у Рачи.

Са обреновићима је успостављена нешто измењена државна и породична хералдика која се базирала на средњовековној традицији и ознакама Немањића и на тај начин је напуштена симболика Краљевине Србије. Краљ Петар I Кара ор евић је наставио ову традицију повративши неке елементе у свој породични грб. Са формирањем Краљевине Југославије Кара ор евићи су ускладили инсигније и породичну хералдику уносећи и грбове конститутивних народа нове државе.

У спомен великог Вожда, поводом његовог убиства, подигнуте су цркве Покајница, код Велике Планае, и у Радовању, црква Захвалништва. У његовом родном крају успомену на Кара ор ева чувају Кара ор ев дом у Рачи, спомен чесма и Дом књегиње Зорке у Вишевцу и, у најновије време, црква Св. великомученика Георгија у Вишевцу, задужбина епископа шумадијског др Саве Вуковића.

Садржај

Колор прилози	I- XVI
Властелинство писара Јована почетком XVI века у Шумадији	5
Први Српски Устанак и аустријска Краљевина Србија 1718-1738. године	11
О Старовишевцима	27
О Кара ор у	41
Лепеница у Првом српском устанку	65
Владарска идеологија, инвеститура и инсигније Кара ор евића и њихове задужбине	89
Митологизација и парамитологизација Кара ор а	107

Кошарна као тајно место за ритуално и жртвено убиство прореченог владара	119
Рачанска црква брвнара	139
Рачанска црква	145
Кара оров Дом краљице Марије у Рачи.....	165
Црква Светог Ђорђа у Вишевцу	177
Резиме.....	185
Садржај	189

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355 : 929 Кара ор е
929.6/.9(497.11)
726.54(497.11)"18/19"
94(497.11)"1804/1813"

АНДРЕЈИЋ, Живојин

Кара ор е : Завичај мита и историје :
1704-1804-2004 / Живојин Андрејић. - 1-
изд. - Рача : Центар за митолошке студије,
2004 (Смедеревска Паланка : Графос). -
XVI, 192 стр. : илустр. ; 24 цм

Тираж 500. - Напомене и библиографске
референце уз текст.

ISBN 86-83829-13-8

а) Кара ор е (1768-1717) б) Караћорђевић
(династија) - Задужбине ц) Лепеница (област)
д) Цркве - Шумадија - 19-20в
COBISS.SR-ID 111662860